

De Noord-Nederlandse agrosector en agrocluster in beeld, editie 2022

In opdracht van de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe

2022-121, G.S. Venema, A.B. Smit, J.H. Jager, R.W. van der Meer, D. Verhoog, W.H. Hennen

Inleiding

Situatie

De land- en tuinbouw is een beeldbepalende sector in Noord-Nederland. Het agrocluster, de primaire sector samen met de toeleverende en verwerkende bedrijven, is een wezenlijke speler in de regionale economie, zowel in omzet als in werkgelegenheid.

Uitdaging

De Noordelijke provincies willen leidend zijn in duurzame, grondgebonden landbouw, die waarde heeft en houdt voor de bewoners van het noorden. Om deze ambitie te realiseren, is zicht op de huidige situatie in de noordelijke landbouw en het bijbehorende agrocluster een eerste voorwaarde. Deze rapportage geeft daar op hun verzoek invulling aan en is als het ware een foto van de agrosector en het agrocluster in Noord-Nederland.

Vraagstelling

Wat is de meest actuele situatie van de primaire land- en tuinbouw (2021) in Noord-Nederland en van het bijbehorende agrocluster (2020)? Welke ontwikkelingen hebben zich de afgelopen jaren voorgedaan? Hierbij is vooral een vergelijk gemaakt met de eerste 'Foto agrarische sector en agrocluster Noord-Nederland' (Smit et al., 2017)

Kaarten in rapport 'De Noord-Nederlandse agrosector en agrocluster in beeld'

Naar deze kaarten wordt in het rapport verwezen. Ze staan als bijlagen achterin dit rapport.

1. [Aandeel eigendom op melkveebedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
2. [Aandeel eigendom op melkveebedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
3. [Aandeel pacht op melkveebedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
4. [Aandeel pacht op melkveebedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
5. [Aandeel erfpacht op melkveebedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
6. [Aandeel erfpacht op melkveebedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
7. [Aandeel eigendom op akkerbouwbedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
8. [Aandeel eigendom op akkerbouwbedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
9. [Aandeel pacht op akkerbouwbedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
10. [Aandeel pacht op akkerbouwbedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
11. [Aandeel erfpacht op akkerbouwbedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
12. [Aandeel erfpacht op akkerbouwbedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
13. [Kavelgrootte op akkerbouwbedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
14. [Kavelgrootte op akkerbouwbedrijven \(per PC4-gebied\)](#)
15. [Kavelgrootte op melkveebedrijven \(per COROP-gebied\)](#)
16. [Kavelgrootte op melkveebedrijven \(per PC4-gebied\)](#)

Agrocluster belangrijk voor economie Noord-Nederland

- Voor Noord-Nederland zijn zowel de primaire agrarische sector als de rest van het agrocluster (verwerking, toelevering en distributie) van groot belang voor de werkgelegenheid en de economie.
- Bijna 87.000 mensen hebben werk in het agrocluster ofwel 14% van de werkgelegenheid in Noord-Nederland. Deze inzet van arbeid zorgt voor 8 miljard euro ofwel 15% van de toegevoegde waarde in Noord-Nederland.
- Een deel van deze toegevoegde waarde en werkgelegenheid is gekoppeld aan de verwerking van buitenlandse grondstoffen. Als deze buitenlandse grondstoffen buiten beschouwing gelaten worden, bedragen de omzet en de werkgelegenheid respectievelijk 5,3 miljard euro en bijna 70.000 arbeidsjaren.
- Het belang van het agrocluster, uitgedrukt toegevoegde waarde, neemt toe. De werkgelegenheid neemt echter af.
- In Noord-Nederland levert Friesland de hoogste toegevoegde waarde (3,4 miljard euro), gevolgd door Groningen (2,9 miljard euro) en Drenthe (1,7 miljard euro).

Bijdrage van grondgebonden landbouw aan agrocluster belangrijk

- Grondgebonden landbouw (akkerbouw en melkvee) vormt de motor van de landbouw in Noord-Nederland. Het akkerbouwcluster levert 55% van de toegevoegde waarde van het agrocluster in Noord-Nederland, gevolgd door het melkveehouderijcluster (30%).
- Als het aandeel van de buitenlandse grondstoffen buiten beschouwing blijft, is de toegevoegde waarde van het akkerbouwcluster met een aandeel van 33% in het totale agrocluster een kwart kleiner dan van het melkveehouderijcluster (45%).
- Het agrocluster binnenland in Noord-Nederland vertegenwoordigt 17% van de toegevoegde waarde en 18% van de werkgelegenheid in dat cluster in Nederland.

Schaalvergroting zet door

- Het aantal agrarische bedrijven is in Noord-Nederland vanaf 2010 met 27% gedaald naar 9.380 in 2021. Dat is iets minder dan de daling in heel Nederland (28%). Deze daling is sterker dan in de vorige editie (2017: 17% in Noord-Nederland).
- Van deze 9.380 bedrijven is de verdeling over de provincies als volgt: Groningen 2.480, Friesland 4.160 en Drenthe 2.740.
- De schaalvergroting is in Noord-Nederland vanaf 2010 fors geweest: 25% in de melkveehouderij en 14% in de akkerbouw (gemeten in gemiddeld areaal per bedrijf). Deze vergroting is voor de akkerbouw vergelijkbaar met de vorige editie (2017: 14%), maar sterker in de melkveehouderij (2017: 21%).

Biologische sector groeit bescheiden, meer verbreders

- Ruim een vijfde van de Nederlandse biologische bedrijven is te vinden in Noord-Nederland. In Noord-Nederland betreft het 4% van het totaal aantal bedrijven. Het aantal bedrijven groeit gestaag: van 270 (2015) naar 377 (2021). In vergelijking met de vorige editie blijft Noord-Nederland evenwel achter. Toen was nog een derde van de biologische bedrijven in Noord-Nederland te vinden.
- De bedrijfsstrategie verbreding van activiteiten (niet-agrarische productie) neemt toe. Het aandeel bedrijven met 1 of meer verbredingsactiviteiten is in 2020 in alle drie de provincies hoger dan in 2016.

Vergrijzing boeren; opvolgingspercentage vrij stabiel

- Van de bedrijfshoofden met een leeftijd van 51 jaar of ouder had in 2020 45% een opvolger. Dat is een kleine stijging ten opzichte van 2016. Het continuïteitspercentage komt uit op 63%, een kleine teruggang.
- De komende 15 à 20 jaar is de toekomst van bijna 3.500 bedrijven in Noord-Nederland onzeker door het ontbreken van een opvolger.
- Het aandeel bedrijfshoofden van 66 jaar en ouder neemt toe. Het aandeel jonger dan 46 daalt. Voor het eerst is het aandeel jonger dan 46 jaar in alle provincies lager dan het aandeel 66 jaar en ouder.

Grote Noordelijke melkveehouderijsector in Noord-Nederland

- Van de melkkoeien in Nederland bevindt zich 32% in Noord-Nederland. Friesland neemt daarvan 19% voor zijn rekening.
- Het gemiddeld inkomen over 2016-2020 was 45.000 euro per oaje (onbetaalde arbeidsjaareenheid; gemiddeld 1,6 oaje per bedrijf). Dit niveau ligt bijna 6.000 euro boven landelijk. Groningen is qua inkomen koploper.
- 81% van de bedrijven met melkkoeien past weidegang toe. Weidegang neemt iets toe
- De solvabiliteit in de melkveehouderij is 69%. Dat is 4 procentpunten lager dan gemiddeld in Nederland. De moderniteit van de bedrijven daalde in doorsnee licht.

Grote Noordelijke melkveehouderijsector in Noord-Nederland (2)

- De bedrijfseconomische robuustheid van de noordelijke melkveebedrijven is in doorsnee goed. De solvabiliteit ligt op een goed niveau (duidelijk hoger dan in 2015), de moderniteit van het machinepark daalde iets. In de meeste jaren was er financiële ruimte voor vernieuwing. De onderlinge verschillen tussen bedrijven kunnen groot zijn.
- In Friesland is de N- en P-productie per hectare hoger dan in de andere twee provincies ondanks de lagere veebezetting (uitgedrukt in grootvee-eenheden (GVE) per hectare). In Friesland is de N-productie ook iets hoger dan in Nederland als geheel. De fosfaatproductie ligt daar net iets onder.

Akkerbouwsector: grote, goed renderende bedrijven

- In de periode 2010 -2021 nam het aantal akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland met 11% af tot ruim 2.200; dat is 20% van het totaal aantal akkerbouwbedrijven in Nederland
- Noord-Nederland had in 2021 164.400 ha akkerbouwgewassen (29% van het landelijke areaal). Poot- en consumptieaardappelen, zaaiuien, suikerbieten en overige akkerbouwgroenten zijn de laatste tien jaar belangrijker geworden. Granen en zetmeelaardappelen zijn in areaal afgenomen.
- Het gemiddelde inkomen per oaje op Noordelijke akkerbouwbedrijven bedroeg in de periode 2016-2020 ruim € 55.000 (bij 1,2 oaje). Dit is meer dan € 10.500 hoger dan het landelijke niveau. Bij 20% van de akkerbouwers was het inkomen minder dan € 15.840, bij 20% meer dan € 77.350.

Akkerbouw: grote, goed renderende bedrijven (2)

- Het balanstotaal op het gemiddelde akkerbouwbedrijf in Noord-Nederland bedroeg eind 2020 ruim € 5 miljoen. Meer dan 80% daarvan is de waarde van grond. De solvabiliteit was gemiddeld 83%, iets hoger dan landelijk.
- De bedrijfseconomische robuustheid van de noordelijke akkerbouwbedrijven is gemiddeld genomen goed door een hoge solvabiliteit. De moderniteit neemt wel licht af en vernieuwing blijft soms wat achter.

Variatie in ondernemerschap en bedrijfssystemen

- Er is, ook binnen dezelfde sector, grote variatie in vakmanschap, managementkwaliteiten en ondernemerschap, waardoor grote verschillen bestaan in duurzaamheidsprestaties en inkomen.
- De biologische melkveehouderij scoort op diverse duurzaamheidsindicatoren beter dan de gangbare melkveehouderij.
- Ook binnen deze twee bedrijfssystemen zijn de verschillen groot.
- Opvallend is dat de 25% meest duurzame melkveebedrijven in Noord-Nederland het ook goed doen qua inkomen.
- Niet alles is maakbaar maar er is ruimte voor verbetering door onder andere leven-lang-leren.

Opbouw van het rapport

Dit rapport bestaat uit de volgende onderdelen. Door deze onderdelen aan te klikken, kunt u rechtstreeks naar het onderwerp van uw keuze navigeren.

Deel 1: Structuurgegevens: aantallen bedrijven en dieren, gewasarealen

a. Melkveehouderij inclusief economie

b. Varkens, pluimvee en overige hokdieren

c. Akkerbouw inclusief economie

d. Glas- en opengrondstuinbouw

e. Overige en gemengde bedrijven

f. Verbreiding

g. Eigendom/pacht grond

h. Veebezetting en bemestingssituatie

i. Stikstof en fosfaat

j. Duiding van trends

Deel 2: Sociale aspecten

Deel 3: Economische aspecten agrocluster

De 'beelden' in dit rapport zijn gebaseerd op databronnen

Jaren en sectoren

De data in de figuren, tabellen en kaarten hebben voornamelijk betrekking op het jaar 2021, in veel gevallen aangevuld met 2010 en 2015. Sommige cijfers worden niet jaarlijks verzameld en hebben betrekking op andere jaren dan de eerder genoemde jaren (veelal is dan 2020 het meest actuele cijfer).

In deze rapportage ligt de nadruk op de akkerbouw en de melkveehouderij, qua grondgebruik de grootste sectoren in Noord-Nederland. De andere sectoren worden minder diepgaand besproken; daarvan worden alleen de structuurgegevens gepresenteerd.

Databronnen

Basisbronnen voor de weergegeven indicatoren in dit rapport zijn met name de Landbouwtelling van het CBS en het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research. Het Informatienet is een representatieve steekproef van 1.500 land- en tuinbouwbedrijven.

Wageningen Economic Research heeft deze en aanvullende data gebruikt en daar in sommige gevallen modelberekeningen mee uitgevoerd. Dat heeft geleid tot een 'tabellenboek' (een database met basisgegevens), een set kaarten en tot samenvattende figuren, tabellen en kaarten in dit rapport.

Gegevens en ontwikkelingen zijn weergegeven op het niveau van Nederland, Noord-Nederland, afzonderlijke provincies, COROP-gebieden (elke provincie heeft drie van zulke gebieden) en gemeente en/of (viercijferig) postcodegebied. In dit rapport staan de hoofdlijnen; voor details wordt verwezen naar het tabellenboek.

Definities van bedrijfstypes en indicatoren

NSO-bedrijfstypes

In dit rapport gaat het vooral over de twee grote, grondgebonden sectoren in Noord-Nederland, aangeduid met de zogenoemde NSO-typen 4500 (melkvee) en 1500, 1601, 1602, 1603 en 1604 (akkerbouw). De NSO-typering is de Nederlandse variant van de Europese bedrijfstypering die gebaseerd is op de Standaardopbrengst (SO). Elk bedrijf met landbouwactiviteiten wordt hiermee ingedeeld in één specifiek bedrijfstype. Deze indeling is in gebruik sinds 2010 (zie Nota 2016-118 van Wageningen Economic Research, <http://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/396161>).

In het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research zijn alleen bedrijven opgenomen met een SO groter dan € 25.000. Dit wijkt af van de Landbouwtelling, dat als grens € 3.000 heeft.

Gegevens hebben in veel gevallen betrekking op gespecialiseerde bedrijven: dat zijn bedrijven waarop minimaal twee derde van de SO uit de betreffende tak komt.

Indicatoren

Diverse indicatoren duiden een bepaald technisch, sociaal of economisch aspect van de land- en tuinbouw in Noord-Nederland aan. Sommige indicatoren komen rechtstreeks uit databronnen, andere hebben eerst een bewerking ondergaan, bijvoorbeeld een omrekening naar bijvoorbeeld sector of deelgebied of van absolute aantallen naar aandelen (percentages).

Bijdrage

Daatselaar et al. (2022) hebben informatie aangeleverd over stikstof- en fosfaatoverschot, broeikasgas- en ammoniakemissies en relatie met inkomen. Daatselaar, C., K. Oltmer en T. de Koeijer, 2022. Monitoring duurzaamheid van melkveebedrijven in Noord Nederland, 2013 – 2020; Variatie in milieu-indicatoren tussen bedrijven. Wageningen Economic Research.

Meer informatie

- Wageningen Economic Research (www.wur.nl/economic-research)
- Agrimatie (www.agrimatie.nl)
- Land- en tuinbouwcijfers CBS (www.cbs.nl)

Deel 1: Structuurgegevens: aantallen bedrijven en dieren, gewasarealen

Deel 1: Structuurgegevens: aantallen bedrijven en dieren, gewasarealen

- Forse afname aantal bedrijven in Noord-Nederland sinds 2010
- Forse afname aantal 'overige' bedrijven in Groningen sinds 2010
- Kleine biologische sector met enige betekenis in de melkveehouderij
- Relatief groot aandeel biologische arealen in Noord-Nederland
- Akkerbouw- en grasland en voedergewassen dalen 2%
- Schaalvergroting Noord-Nederland: 15% of meer sinds 2010
- Sterke groei in grond op melkvee- en varkensbedrijven in Groningen
- Sterke groei in grond op melkvee- en akkerbouwbedrijven in Friesland
- Sterke groei in grond op melkvee- en gemengde bedrijven in Drenthe
- Dieraantallen per bedrijf toegenomen, vooral bij varkens in Groningen en Friesland

Forse afname aantal bedrijven in Noord-Nederland sinds 2010

Tabel 1 Ontwikkeling aantal agrarische bedrijven in Noord-Nederland in de periode 2010-2021, totaal land- en tuinbouw

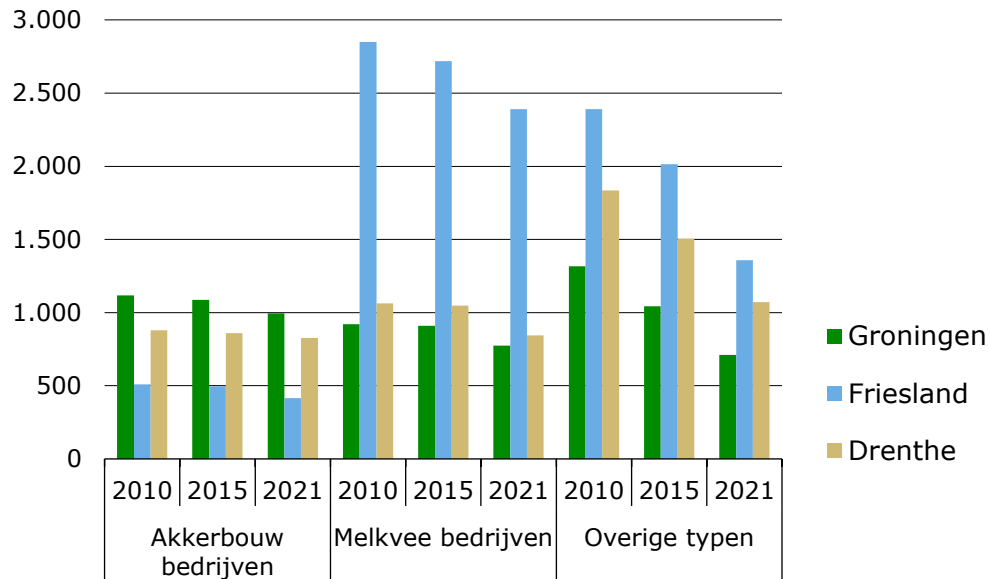
Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Noord-Nederland	12.880	11.681	9.380	73
Groningen	3.355	3.039	2.478	74
Friesland	5.749	5.231	4.162	72
Drenthe	3.776	3.411	2.740	73

Het totaal aantal land- en tuinbouwbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2021 en 2010 met 27% afgenomen tot bijna 9.400. Daarvan bevindt 44% zich in 2021 in de provincie Friesland, 29% in de provincie Drenthe en 27% in de provincie Groningen.

De afname van het aantal bedrijven in Noord-Nederland is vrijwel gelijk aan de afname voor totaal Nederland (-28%).

Melkveehouderij en akkerbouw gezichtsbepalend voor landschap Noord-Nederland

Figuur 1 Totaal aantal agrarische bedrijven in Noord-Nederland, onderverdeeld naar akkerbouw, melkveehouderij en overige typen

Deze figuur geeft dezelfde getallen weer als tabel 1, maar nu uitgesplitst naar de belangrijkste sectoren in Noord-Nederland (qua grondgebruik), te weten de akkerbouw en de melkveehouderij. Alle andere sectoren zijn in deze figuur samengevat onder 'overige typen'.

Het totaal aantal melkvee- en overige agrarische bedrijven is het grootst in de provincie Friesland. De provincie Groningen heeft het grootste aantal akkerbouwbedrijven. Het aantal 'overige bedrijven' is in de afgelopen elf jaar in absolute zin het sterkst gedaald in de provincie Friesland.

Melkveehouderij belangrijkste sector in Noord-Nederland

Tabel 2 Aantallen bedrijven naar type in 2021

	NL	Noord-NL	Groningen	Friesland	Drenthe
Totaal Nederland	52.107	9.380	2.478	4.162	2.740
Akkerbouwbedrijven	11.189	2.236	995	415	826
Melkveebedrijven	14.119	4.006	773	2.390	843
Andere graasdierbedrijven	11.500	2.141	403	1.101	637
Varkensbedrijven	2.273	109	37	23	49
Andere hokdierbedrijven	1.526	259	77	86	96
Glastuinbouwbedrijven	2.676	89	27	24	38
Overige tuinbouwbedrijven	5.831	234	63	50	121
Gecombineerde bedrijven	2.993	306	103	73	130

Noord-Nederland telt 9.380 primaire agrarische bedrijven ofwel 18% van Nederland als geheel. De melkveehouderij is de grootste sector in Noord-Nederland (43% van het aantal bedrijven) en Friesland heeft daarvan ruim de helft. De akkerbouwbedrijven hebben een aandeel van 24%, direct gevolgd door de groep andere graasdierbedrijven met een aandeel van 23%.

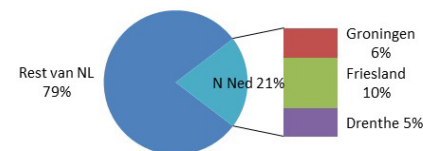
Kleine biologische sector met enige betekenis in de melkveehouderij

Tabel 3 Aantallen biologische bedrijven naar type in 2021

	NL	Noord-NL	Groningen	Friesland	Drenthe
Totaal	1.823	377	103	177	97
Akkerbouwbedrijven	279	46	22	11	13
Melkveebedrijven	512	174	32	110	32
Andere graasdierbedrijven	227	68	12	35	21
Varkensbedrijven	80	5	2	0	3
Andere hokdierbedrijven	182	23	11	5	7
Glastuinbouwbedrijven	74	10	4	2	4
Overige tuinbouwbedrijven	244	14	4	5	5
Gecombineerde bedrijven	225	37	16	9	12

Noord-Nederland telt 377 biologische bedrijven ofwel 21% van Nederland als geheel. Dit aantal is het grootst in de melkveehouderij in Friesland. Voor het overige is het een kleine sector: 4% van de bedrijven in Noord-Nederland. Het totaal aantal biologische bedrijven in Noord-Nederland bedroeg in 2015 nog 270.

Aandeel biologisch

Friesland heeft de meeste cultuurgrond; ligt op melkveebedrijven

Tabel 4a Arealen op bedrijven naar type in 2021

	NL	Noord-NL	Groningen	Friesland	Drenthe
Totaal	1.811.912	534.140	160.615	224.462	149.063
Akkerbouwbedrijven	463.549	150.050	75.487	20.640	53.923
Melkveebedrijven	830.074	293.566	58.989	173.719	60.858
Andere graasdierbedrijven	201.068	48.871	10.524	22.306	16.042
Varkensbedrijven	34.641	2.469	1.548	249	672
Andere hokdierbedrijven	17.283	6.496	2.859	1.160	2.477
Glastuinbouwbedrijven	14.166	372	94	124	153
Overige tuinbouwbedrijven	105.855	7.315	1.479	1.229	4.607
Gecombineerde bedrijven	145.275	25.001	9.637	5.034	10.330

Noord-Nederland had in 2021 ruim 534.000 ha cultuurgrond. Het overgrote deel daarvan lag op melkveebedrijven (55% van het areaal in Noord-Nederland) of op akkerbouwbedrijven (28%).

In Friesland bevindt zich 77% van het totale areaal op melkveebedrijven. In deze provincie ligt de meeste cultuurgrond (42%) van Noord-Nederland.

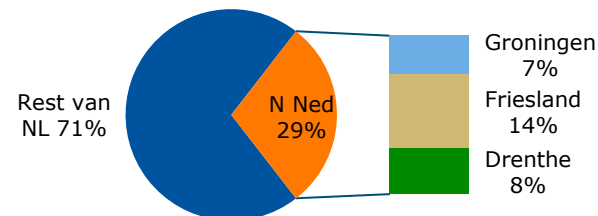
Relatief groot aandeel biologische arealen in Noord-Nederland

Tabel 4b Arealen op biologische bedrijven naar type in 2021 (ha)

	NL	Noord-NL	Groningen	Friesland	Drenthe
Totaal	79.289	23.008	5.581	10.850	6.578
Akkerbouwbedrijven	12.765	2.096	1.203	386	507
Melkveebedrijven	39.008	14.094	2.465	8.732	2.896
Andere graasdierbedrijven	10.816	4.618	751	1.077	2.791
Varkensbedrijven	689	33	3	0	30
Andere hokdierbedrijven	1.814	256	70	122	64
Glastuinbouwbedrijven	400	40	10	18	12
Overige tuinbouwbedrijven	3.152	108	84	4	20
Gecombineerde bedrijven	10.644	1.765	994	512	259

Noord-Nederland had in 2021 ruim 23.000 ha biologische grond en dit is 29% van het Nederlandse areaal. Het overgrote deel daarvan lag op bedrijven met melkvee (61% van het biologisch areaal in Nederland), op andere graasdierbedrijven (20%) of op akkerbouwbedrijven (16%). Van het biologische akkerbouwareaal in Nederland lag 16% in Noord-Nederland, waarvan het merendeel, 1.200 ha, in de provincie Groningen.

Aandeel areaal biologisch

Arealen akkerbouw- en grasland en voedergewassen dalen met 2%

Tabel 5 Gewasarealen in Noord-Nederland naar gewasgroep

	Areaal in 2010		Areaal in 2015		Areaal in 2021	
	ha	%	ha	%	ha	%
Akkerbouw	167.848	31	159.171	30	164.430	31
Grasland en voedergewassen	369.206	68	373.839	69	363.361	68
Opengrondstuinbouw	3.756	1	5.070	1	5.990	1
Glastuinbouw	394	0	344	0	359	0
Totaal	541.204	100	538.423	100	534.140	100

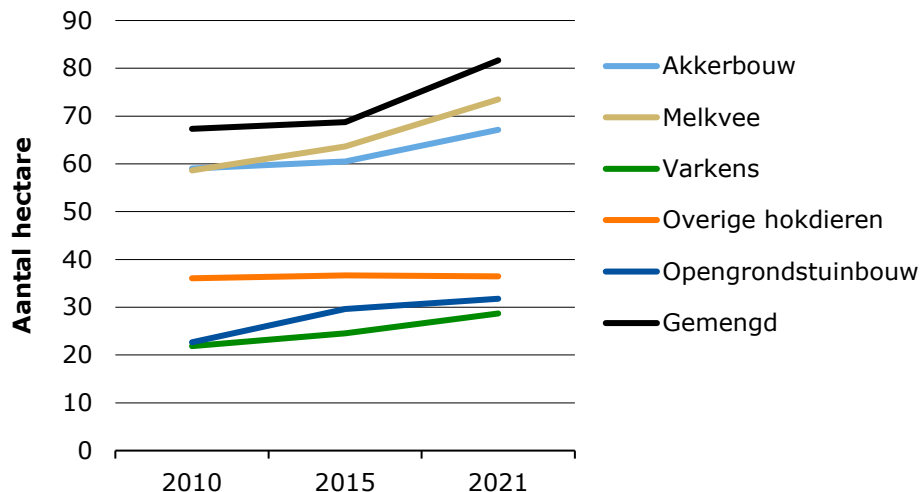
Noord-Nederland had in 2021 een totaal areaal land- en tuinbouwgewassen van 534.000 ha, 1% minder dan in 2010. Sinds 2010 is het areaal akkerbouwgewassen gedaald van bijna 168.000 naar ruim 164.000 ha. Het aandeel in het totale areaal is met 31% niet veranderd. Het areaal grasland en voedergewassen is gedaald van 369.000 naar 363.000 ha en ook hier is het aandeel onveranderd.

Slechts 1% van het areaal ofwel bijna 6.000 ha wordt ingevuld met opengronds- of glastuinbouw. Desondanks zijn deze kleine arealen niet onbelangrijk gezien de saldi per ha en hun bijdrage aan het landschap.

Schaalvergroting Noord-Nederland: 15% of meer sinds 2010

Figuur 2: Bedrijfsoppervlakte in 2010, 2015 en 2021 naar bedrijfstype

Het gaat hier om de gewasarealen op verschillende typen gespecialiseerde of gemengde bedrijven in Noord-Nederland. Overige hokdieren betreft vooral pluimvee.

Gemiddelde toename in % sinds 2010:

Akkerbouw: 14	Gemengd: 21
Melkvee: 25	Opengrondstuintbouw: 40
Varkens: 31	Overige hokdieren: 1

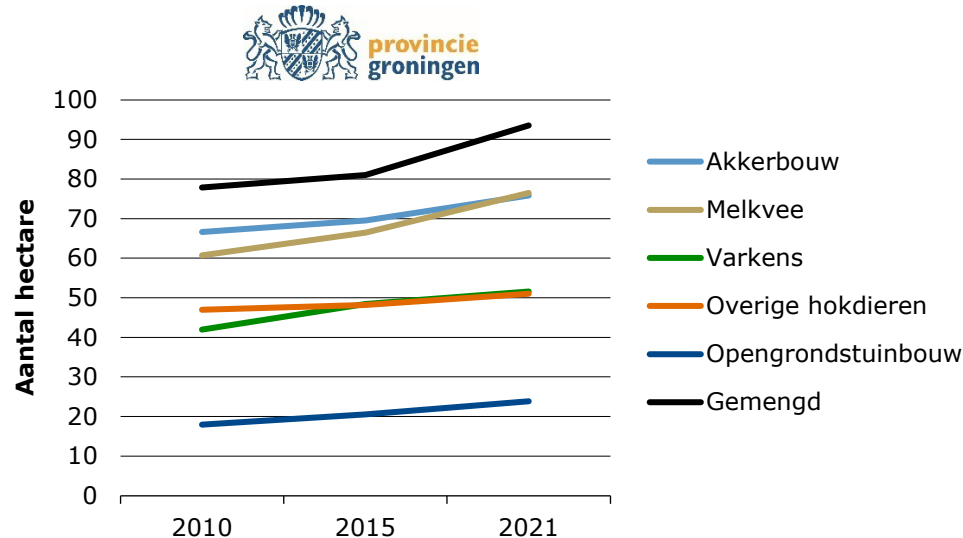
Bedrijven met akkerbouw of melkvee en gemengde bedrijven zijn qua bedrijfsoppervlakte duidelijk groter dan bedrijven met varkens, overige hokdieren en opengrondstuintbouw. Dat zegt overigens niet veel over het inkomen van die bedrijfstypen, wel over het geïnvesteerde vermogen in grond.

Bij alle bedrijfstypen is de schaalvergroting vanaf 2010 doorgegaan, het meest - 40% - bij de opengrondstuintbouwbedrijven, een kleine sector in Noord-Nederland.

Sterke groei in grond op melkvee- en varkensbedrijven in Groningen

Figuur 2a: Bedrijfsoppervlakte in 2010, 2015 en 2021 naar bedrijfstype

Het gaat hier om de gemiddelde gewasarealen per bedrijf op verschillende typen gespecialiseerde of gemengde bedrijven in de provincie Groningen. Overige hokdieren betreft vooral vleeskalveren.

Gemiddelde toename in % sinds 2010:

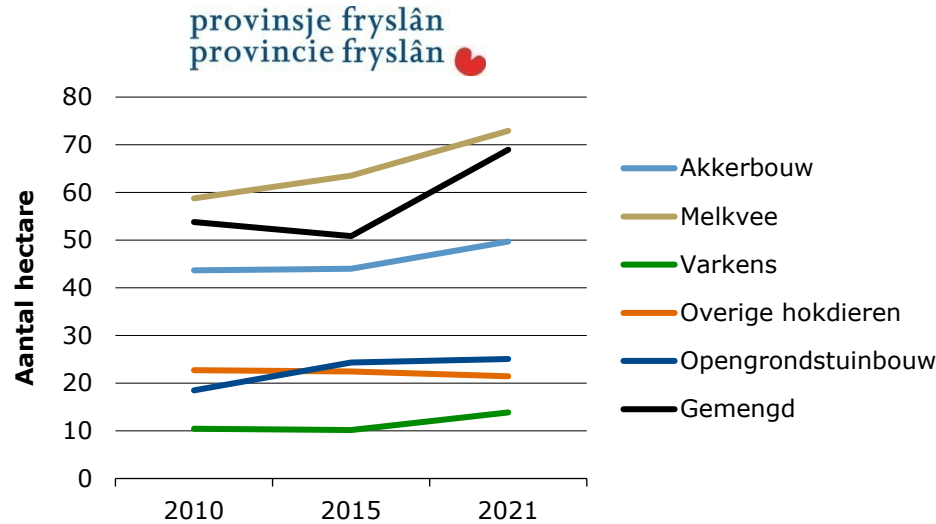
Akkerbouw: 14	Gemengd: 20
Melkvee: 26	Opengrondstuinbouw: 33
Varkens: 23	Overige hokdieren: 9

Met name op opengrondstuinbouw-, melkvee- en varkensbedrijven is vanaf 2010 in Groningen een sterke schaalvergroting opgetreden. Meer grond op veebedrijven betekent een toename van de grondgebondenheid als de toename in oppervlakte groter is dan de toename in het aantal dieren. Op de melkvee- en de varkensbedrijven zijn zowel de oppervlakte als het aantal dieren (melkkoeien respectievelijk vleesvarkens en zeugen) toegenomen, maar het gemiddeld aantal dieren is sterker gestegen dan het bedrijfsareaal, vooral op de varkensbedrijven. Het aantal varkensbedrijven is echter met een derde gedaald.

Sterke groei in grond op melkvee- en tuinbouwbedrijven in Friesland

Figuur 2b: Bedrijfsoppervlakte in 2005, 2010 en 2015 naar bedrijfstype

Het gaat hier om de gemiddelde gewasarealen per bedrijf op verschillende typen gespecialiseerde of gemengde bedrijven in de provincie Friesland. Overige hokdieren betreft vooral vleeskalveren.

Gemiddelde toename in % sinds 2010:

Akkerbouw: 14	Gemengd: 28
Melkvee: 24	Opengrondstuinbouw: 36
Varkens: 33	Overige hokdieren: -6

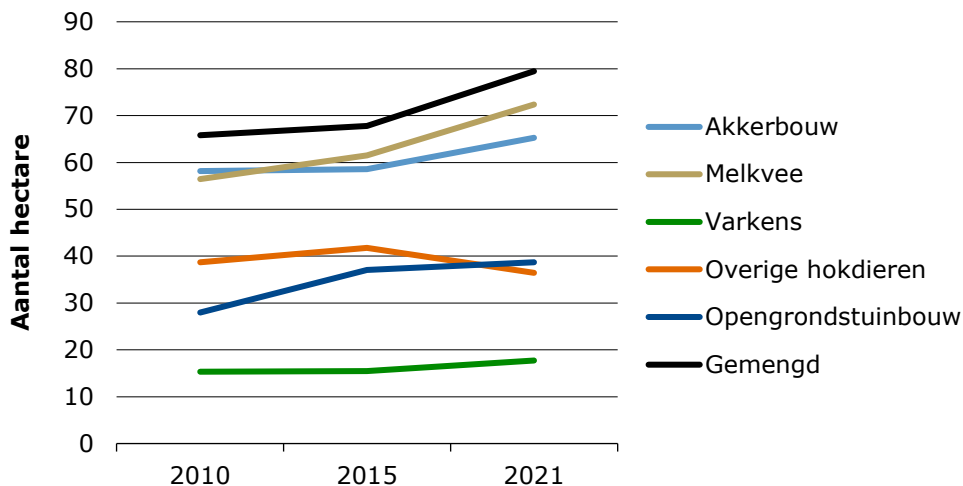
Bedrijven met akkerbouw of melkvee en gemengde bedrijven zijn qua bedrijfsoppervlakte duidelijk groter dan bedrijven met varkens, overige hokdieren en opengrondstuinbouw.

Met name op opengrondstuinbouw- en gemengde bedrijven is in Friesland vanaf 2010 een sterke schaalvergroting qua bedrijfsoppervlakte opgetreden.

Sterke groei in grond op melkvee- en gemengde bedrijven Drenthe

Figuur 2c: Bedrijfsoppervlakte in 2010, 2015 en 2021 naar bedrijfstype

Het gaat hier om de gemiddelde gewasarealen per bedrijf op verschillende typen gespecialiseerde of gemengde bedrijven in de provincie Drenthe. Overige hokdieren betreft vooral vleeskalveren.

Gemiddelde toename in % sinds 2010:

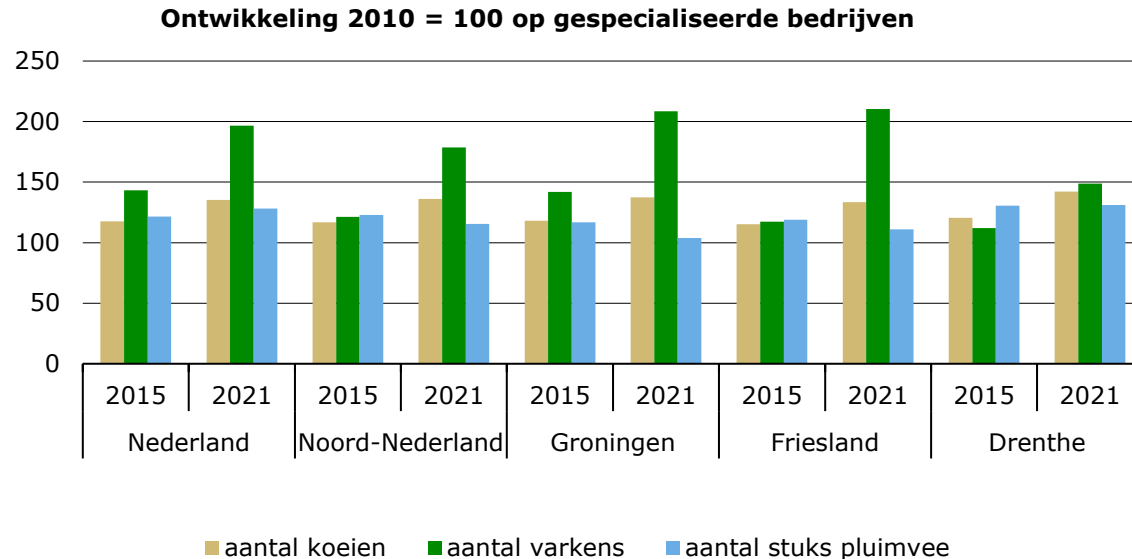
Akkerbouw: 12	Gemengd: 21
Melkvee: 28	Opengrondstuinbouw: 38
Varkens: 16	Overige hokdieren: -6

Met name op melkvee-, opengronds-tuinbouw- en gemengde bedrijven is vanaf 2010 in Drenthe een sterke schaal-vergroting qua bedrijfsoppervlakte opgetreden. Meer grond op veebedrijven betekent een toename van de grondgebondenheid als de toename in oppervlakte groter is dan de toename in het aantal dieren. Op de melkvee- en de varkensbedrijven zijn echter zowel de oppervlakte als het aantal dieren (melkkoeien respectievelijk vleesvarkens en zeugen) toegenomen, maar het gemiddeld aantal dieren is sterker gestegen dan het bedrijfsareaal, vooral op de varkensbedrijven. Het aantal varkensbedrijven is echter gehalveerd.

Dieraantallen per bedrijf toegenomen, vooral bij varkens in Groningen en Friesland

Figuur 3: Gemiddelde dieraantallen per bedrijf in 2015 en 2021 t.o.v. 2010 naar jaar en bedrijfstype

Het gaat hier om de relatieve ontwikkeling van dieraantallen per bedrijf op verschillende typen gespecialiseerde veebedrijven in Noord-Nederland.

In deze figuur valt het effect van de afschaffing van het melkquotum per 1 april 2015 op.

Het aantal melkkoeien, varkens en pluimvee op gespecialiseerde bedrijven is sinds 2010 zowel nationaal als regionaal gestegen. Het aantal melkkoeien per bedrijf steeg nationaal met 35%; voor Noord-Nederland was dit met 36% vergelijkbaar. Het aantal varkens per bedrijf verdubbelde nationaal en in Noord-Nederland was de toename 79%. Het aantal stuks pluimvee per bedrijf nam sinds 2010 nationaal met 28% toe; in Noord-Nederland nam dit met 16% minder toe.

Deel 1a: Melkveehouderij: structuur en economie

- Bijna 60% van melkveebedrijven in Noord-Nederland in Friesland
- Sterke afname overige graasdierbedrijven in Noord-Nederland
- 32% van Nederlandse melkkoeien in Noord-Nederland
- 82% van de bedrijven met melkkoeien past weidegang toe
- Weidegang neemt in noordelijke provincies licht toe: in Friesland het meest en in Drenthe het minst.

Klik [hier](#) om meer te lezen over de **sociale aspecten** over de melkveehouderij in Noord-Nederland

Klik [hier](#) om meer te lezen over de **economische aspecten** over de melkveehouderij In Noord-Nederland

De melkveehouderij - economie

- Inkomen op melkveebedrijven in Noord-Nederland bovengemiddeld
- Groter aandeel bedrijven in Noord-Nederland met hoger inkomen
- Lagere solvabiliteit op Noord-Nederlandse melkveebedrijven
- Solvabiliteit melkveebedrijven in Noord-Nederland relatief laag
- Moderniteit melkveehouderij daalt heel licht
- Meestal ruimte voor vernieuwing in noordelijke melkveehouderij
- Economische robuustheid melkveehouderij goed

Bijna 60% van melkveebedrijven in Noord-Nederland in Friesland

Tabel 6 Ontwikkeling aantal melkveebedrijven in Noord-Nederland in de periode 2010-2021

Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Noord-Nederland	4.833	4.676	4.006	83
Groningen	921	910	773	84
Friesland	2.849	2.719	2.390	84
Drenthe	1.063	1.047	843	79

Het totaal aantal melkveebedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 17% afgenomen tot 4.000. Daarvan bevindt 60% zich in de provincie Friesland, 21% in de provincie Drenthe en 19% in de provincie Groningen.

Het totaal aantal melkkoeien in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2015 toegenomen van 450.000 naar 504.000. Daarna is het aantal melkkoeien weer licht gedaald, namelijk tot 503.000.

Sterke afname overige graasdierbedrijven in Noord-Nederland

Tabel 7 Totaal aantal overige graasdierbedrijven a) in Noord-Nederland in 2010, 2015 en 2021

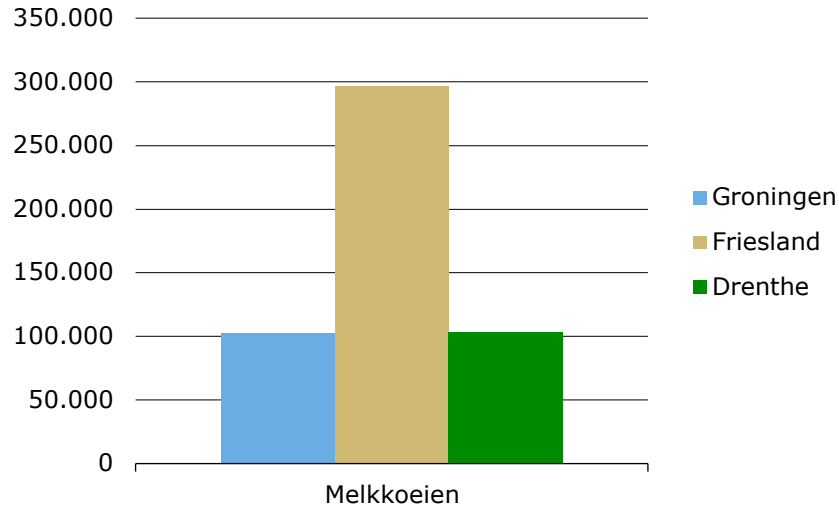
Regio	Aantal bedrijven in:				Detaillering 2021	Groningen	Friesland	Drenthe	Noord-Nederland
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)					
Noord-Nederland	4.246	3.462	2.141	50	Geitenbedrijven	15	28	20	63
Groningen	914	703	403	44	Graasdierbedrijven met vooral voedergewassen	13	47	36	96
Friesland	2.065	1.725	1.101	53	Overige graasdierbedrijven	39	98	36	173
Drenthe	1.267	1.034	637	50	Overige rundveebedrijven	146	358	247	751
					Paard- en ponybedrijven	55	156	126	337
					Schapenbedrijven	116	366	125	607
					Vleeskalverenbedrijven	19	48	47	114
					Totaal overige graasdieren	403	1.101	637	2.141

a) Overige graasdieren (naast melkkoeien en jongvee) zijn zoogkoeien, vleeskalveren en -stieren, schapen en geiten.

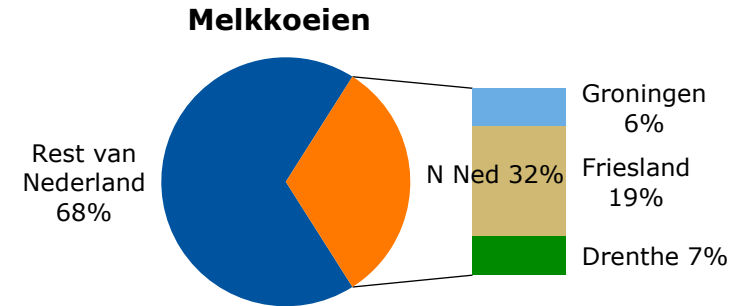
Het totaal aantal overige graasdierbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 50% afgenomen tot 2.140. Daarvan bevindt zich 51% in de provincie Friesland, 30% in de provincie Drenthe en 19% in de provincie Groningen. Overige rundveebedrijven en schapenbedrijven zijn de grootste groepen binnen de overige graasdierbedrijven. Geitenbedrijven is de kleinste groep.

32% van Nederlandse melkkoeien in Noord-Nederland

Figuur 4 Aantal melkkoeien in 2021

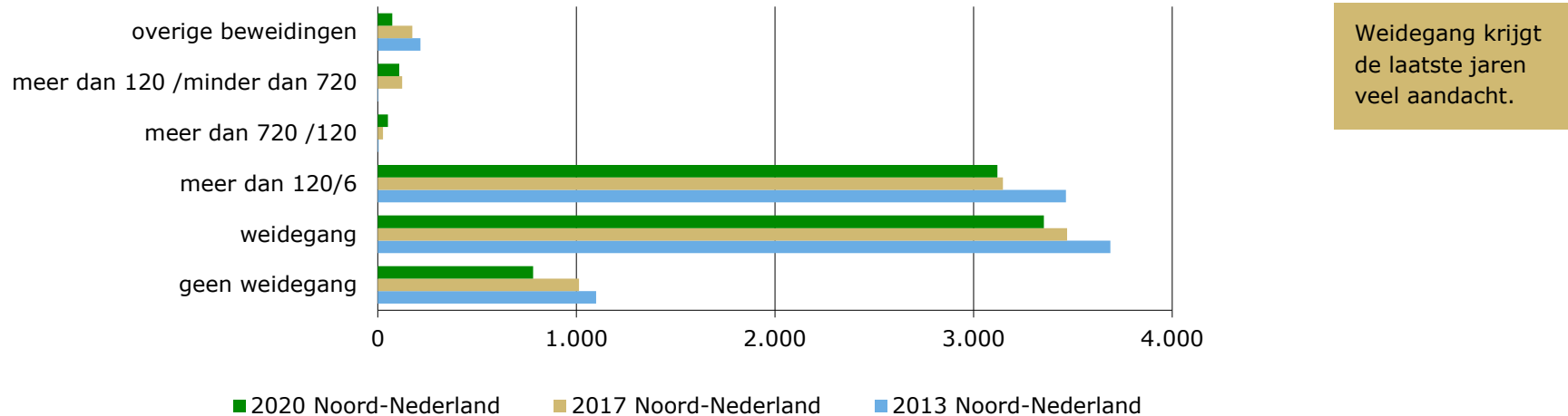
Naast 'melkkoeien' is er nog een categorie 'overige koeien', te weten vlees- en weidekoeien. Het ging in Noord-Nederland in 2021 om 9.600 dieren.

32% van de melkkoeien, in 2021 ruim 500.000, bevindt zich in Noord-Nederland. Van die 500.000 melkkoeien bevindt zich 59% in Friesland. Groningen en Drenthe hebben elk ongeveer 100.000 melkkoeien.

81% van de bedrijven met melkkoeien past weidegang toe

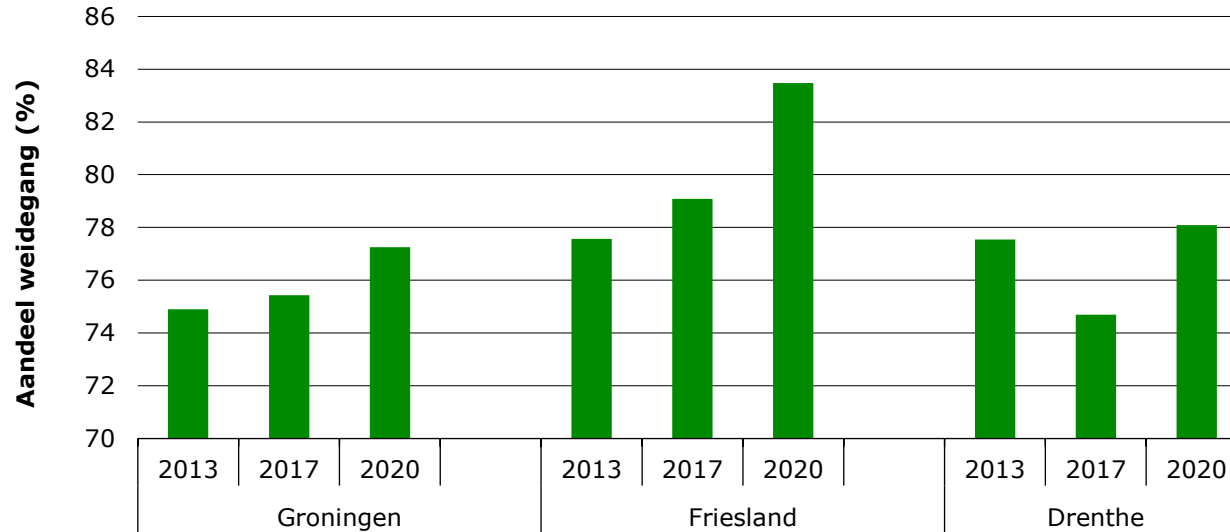
Figuur 5 Aantal bedrijven met melkgevende koeien in Noord-Nederland naar beweidingsvorm in 2013-2020

Van de 4.135 bedrijven met melkkoeien in Noord-Nederland paste in 2020 81% weidegang toe. Het is ook bekend welk deel van de weidegang beperkt was, dat wil zeggen minder dan 120 dagen 6 uur dag (of 720 uur en 120 dagen per jaar). Dat was 2%. De overige 79% paste dus 'uitgebreide weidegang' toe. Circa 19% van de bedrijven paste in 2020 geen weidegang toe. Omdat in deze groep relatief grote bedrijven zitten, is het aantal 'niet geweide koeien' met bijna 25% groter.

Weidegang neemt in Noordelijke provincies licht toe

Figuur 6 Aandeel weidegang op bedrijven met melkkoeien naar provincie en jaar

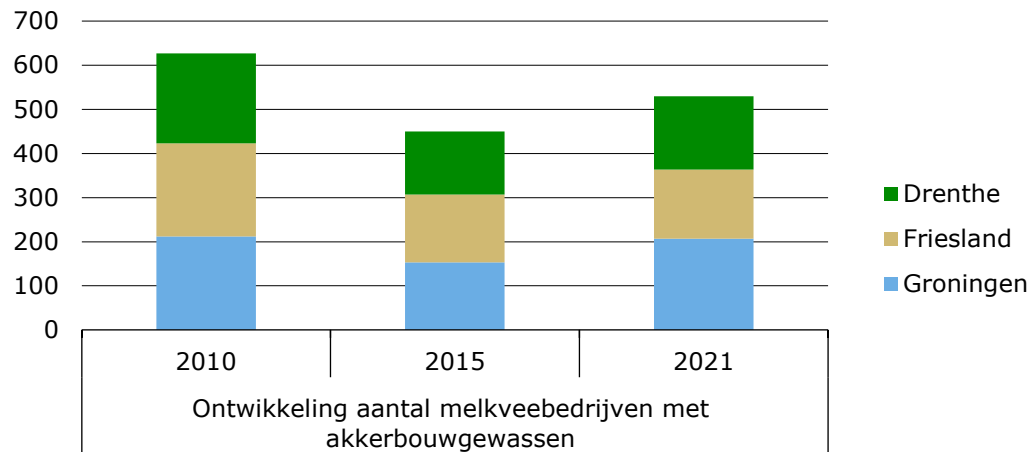

Weidegang wordt door veel burgers gewaardeerd. Verschillende zuivelverwerkers betalen een toeslag voor weidemelk. Beweiding kost meestal meer tijd dan volledig opstallen, maar kan, afhankelijk van de specifieke situatie, tot kostenverlaging per kg melk leiden (met name lagere bewerkingskosten voor voerwinning en mest uitrijden).

Van de bedrijven met melkkoeien paste in 2020 77/78% (Groningen en Drenthe) of 83% (Friesland) een of andere vorm van weidegang toe. In alle provincies is dit vanaf 2013 toegenomen: in Friesland het meest en in Drenthe het minst.

Aandeel melkveebedrijven met akkerbouwgewassen stabiel

Figuur 7: Aantal melkveebedrijven met akkerbouwgewassen in 2010, 2015 en 2021

Snijmais valt niet onder akkerbouwgewassen.

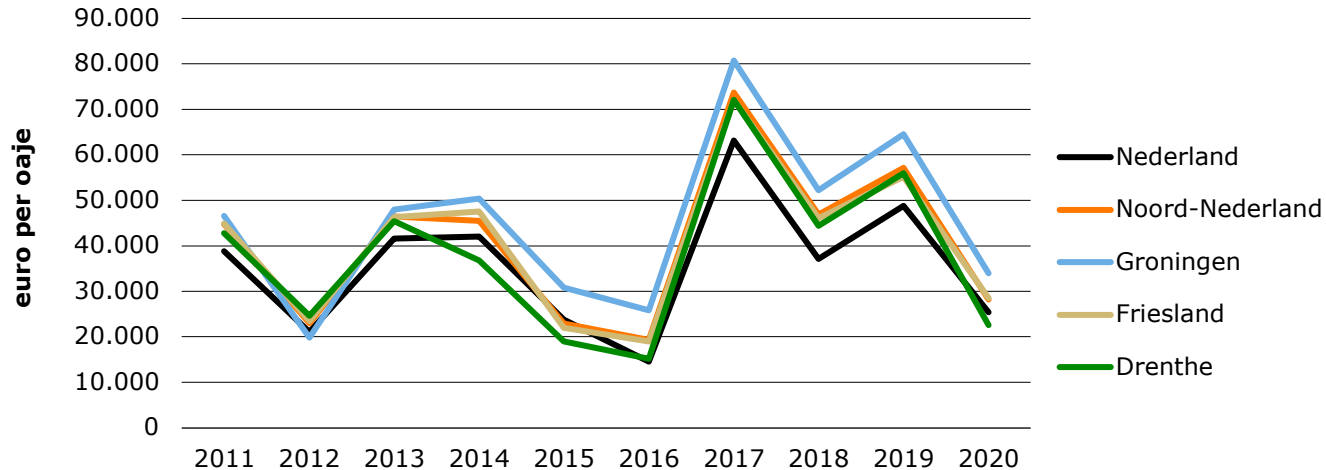
In de periode 2010-2021 daalde het totaal aantal melkveebedrijven in Noord-Nederland met 17%, van 4.833 naar 4.006; per provincie (eindaantal tussen haakjes):

- Groningen: 16% (773)
- Friesland: 16% (2.390)
- Drenthe: 21% (843)

Het aantal melkveebedrijven met akkerbouwgewassen is sinds 2010 per saldo sterk gedaald alhoewel er zich na 2015 een toename voordeed. De daling was het sterkste in de provincies Friesland (26%) en Drenthe (19%) en het kleinst in Groningen (2%). Het totaal aantal melkveebedrijven met akkerbouwgewassen in Noord-Nederland is gedaald van 627 naar 530. Deze daling houdt in grote lijnen gelijke tred met het aantal melkveebedrijven zodat het aandeel van melkveebedrijven met akkerbouwgewassen in het totaal aantal melkveebedrijven niet is veranderd.

Melkveehouders Groningen realiseren bovengemiddeld inkomen

Figuur 8 Inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje (oaje) op melkveebedrijven in de periode 2011-2020

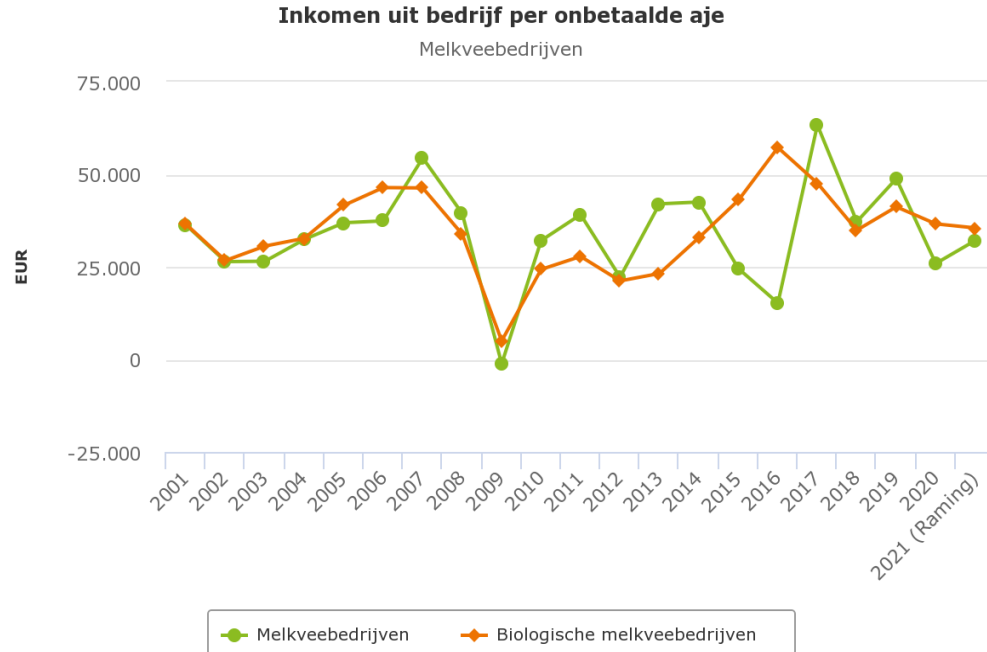

Per onbetaalde aje (arbeidsjaareenheid) wil zeggen dat het inkomen wordt berekend over de uren van de meewerkende gezinsleden, dus het bedrijfshoofd en de eventueel medewerkende partner en kinderen.

De melkveehouderij kende in de periode 2017-2019 enkele financieel goede jaren met een inkomen van gemiddeld bijna 50.000 euro. In 2020 daalden de inkomens vooral als gevolg van een lagere melkprijs en hogere (voer)kosten. De bedrijven in Noord-Nederland realiseren over het algemeen hogere inkomens dan gemiddeld in Nederland met de Groningse bedrijven als koplopers. Een mogelijke reden is dat in Groningen de bedrijven groter zijn dan in de andere provincies.

Biologische melkveehouders na 2013 stabiel(er) inkomen

Figuur 9 Inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje (oaje) op gangbare en biologische melkveebedrijven in de periode 2001-2020

Bron: Bedrijveninformatienet.

Per onbetaalde aje (arbeidsjaareenheid) wil zeggen dat het inkomen wordt berekend over de uren van de meewerkende gezinsleden, dus het bedrijfshoofd en de eventueel medewerkende partner en kinderen.

Het inkomen uit bedrijf op de biologische melkveebedrijven is sinds 2013 stabiel(er) omdat sindsdien de biologische melkprijs is losgekoppeld van de gangbare melkprijs. Beide prijzen bewegen sindsdien onafhankelijk van elkaar. Vooral in 2016 was het verschil groot: gemiddeld 20 eurocent per kilogram melk; dit kwam vooral door de lage gangbare melkprijs. In 2013 was dit verschil maar 8 eurocent door de hoge gangbare melkprijs. Deze verschillen in melkprijs vertalen zich 1 op 1 terug in de inkomensverschillen.

Inkomen op melkveebedrijven in Noord-Nederland bovengemiddeld

Tabel 8 Resultaat melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf, 2016-2020

	Nederland	Noord-NL	Groningen	Friesland	Drenthe
Aantal bedrijven	15.500	4.350	840	2.570	940
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	56	67	73	66	65
Aantal melkkoeien	102	117	124	116	113
Standaardopbrengst (x 1.000 euro)	430	490	530	490	480
Aantal onbetaalde aje	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7
Resultaten per bedrijf, 1.000 euro					
Opbrengsten	402.450	456.230	483.620	447.930	454.410
Betaalde kosten en afschrijvingen	340.830	383.460	400.880	377.090	385.270
Buitengewone baten en lasten	620	330	-250	340	820
Inkomen uit bedrijf	62.230	73.100	82.480	71.180	69.960
Inkomen uit bedrijf, 1.000 euro per onbetaalde aje					
Gemiddeld	39.220	45.100	51.480	44.180	42.060
20%-waarneming	16.640	21.930	28.790	21.090	19.800
80%-waarneming	54.670	61.180	68.350	60.020	52.820

Het gemiddelde inkomen op melkveebedrijven in Noord-Nederland bedroeg in de periode 2016-2020 € 45.000 per oaje. Op 20% van de bedrijven was dit minder dan € 21.930 en op 20% meer dan € 61.180.

Dit inkomensniveau is iets hoger dan het gemiddelde van Nederland. In Noord-Nederland zijn de bedrijven groter in areaal en aantal koeien dan gemiddeld in Nederland.

Groter aandeel bedrijven in Noord-Nederland met hoger inkomen

Tabel 9 Verdeling (%) van het gemiddelde inkomen per onbetaalde aje in de melkveehouderij in Noord-Nederland in de periode 2016-2020 over inkomensklassen

Inkomensklasse (euro)	NL	Noord-NL	Provincie Groningen	Provincie Friesland	Provincie Drenthe
<0	7	6	3	6	7
0-25.000	31	25	18	26	29
25.000-50.000	34	33	33	34	33
50.000-75.000	18	21	26	20	18
>75.000	10	15	19	15	12
Totaal aantal bedrijven	15.500	4.345	840	2.565	940

Door gemiddelde inkomens weer te geven over vijf jaar ('normaliseren') ontstaat een min of meer structureel beeld van de inkomenssituatie in de sector.

Noord-Nederland kende een groter aandeel bedrijven met een inkomen van meer dan € 50.000 per oaje dan gemiddeld in Nederland. Aan de andere kant zijn er in Noord-Nederland ook meer dan 250 bedrijven met een negatief inkomen. Het aandeel hiervan is ongeveer gelijk aan het landelijke cijfer. In Groningen was het aandeel bedrijven met een negatief inkomen lager dan in Friesland en Drenthe.

Bedrijven met een (licht) negatief inkomen gaan niet direct failliet. Wel teren ze in op hun eigen vermogen en worden investeringen uitgesteld, wat op lange termijn niet goed is voor de levensvatbaarheid van het bedrijf.

Lagere solvabiliteit op Noord-Nederlandse melkveebedrijven

Tabel 10 Balans en solvabiliteit van melkveebedrijven in Noord-Nederland en per provincie per einde 2020

	Nederland	Noord-NL	Provincie Groningen	Provincie Friesland	Provincie Drente
Aantal melkkoeien	106	121	130	120	116
Gemiddeld per bedrijf, 1.000 euro					
Balanstotaal vaste activa	4.410	4.960	5.650	4.820	4.750
w.v. grond	3.530	3.770	4.390	3.620	3.620
Vreemd vermogen	1.140	1.450	1.610	1.430	1.370
Eigen vermogen	3.070	3.270	3.780	3.150	3.150
Solvabiliteit (%)	73	69	70	69	70
Gemiddeld per melkkoe, euro					
Balanstotaal vaste activa	41.700	41.000	43.600	40.200	40.900
w.v. grond	33.300	31.200	33.900	30.200	31.100
Vreemd vermogen	10.800	12.000	12.400	11.900	11.800
Eigen vermogen	29.000	27.200	29.200	26.300	27.100

Het balanstotaal op het gemiddelde melkveebedrijf in Noord-Nederland bedroeg eind 2020 € 3,7 miljoen. Drie kwart daarvan zat in de grond. De solvabiliteit was gemiddeld in Noord-Nederland 69%, iets lager dan nationaal. Het eigen vermogen per koe ligt in Noord-Nederland lager dan gemiddeld en het vreemde vermogen hoger. Door de invoering van fosfaat-rechten steeg het balanstotaal in 2018 sterk (gemiddeld € 1 mln. in NL).

Solvabiliteit is het aandeel van het balanstotaal dat met eigen vermogen gefinancierd is.

Solvabiliteit melkveebedrijven in Noord-Nederland relatief laag

Tabel 11 Verdeling van de solvabiliteit in Noord-Nederland en de provincies per eind 2020 over solvabiliteitsklassen in de melkveehouderij

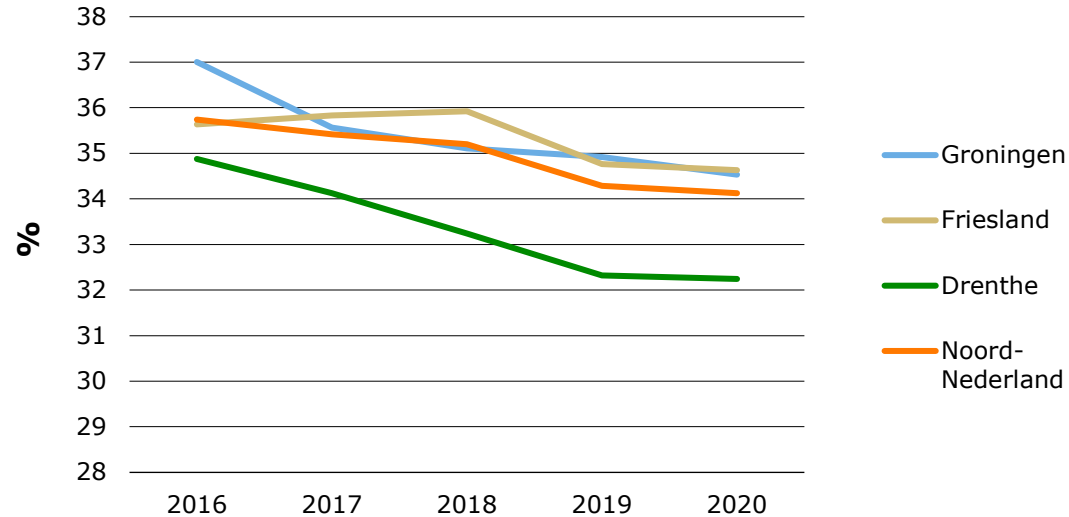
Klasse (%)	NL	Noord-NL	Provincie Groningen	Provincie Friesland	Provincie Drenthe
<50	1	1	2	1	1
50-60	6	10	9	9	11
60-70	25	34	26	36	35
70-80	41	38	35	39	38
80-90	23	15	25	13	13
>90	3	2	3	1	2

De solvabiliteitscijfers zijn niet genormaliseerd, omdat de actuele stand van de balans belangrijk is om te beoordelen of een bedrijf economisch 'robuust' is.

Net als bij de inkomens is er ook een grote spreiding in solvabiliteit tussen bedrijven. In Noord-Nederland had 11% van de melkveebedrijven eind 2020 een solvabiliteit lager dan 60%. Voor Nederland als geheel was dit percentage lager namelijk 7%. Dit kan erop duiden dat er in of vóór 2020 meer dan gemiddeld in Noord-Nederland is geïnvesteerd in bijvoorbeeld grond, gebouwen en fosfaatrechten, met name na de afschaffing van het melkquotum. Nationaal had meer dan een kwart van de bedrijven een solvabiliteit van meer dan 80%. In Noord-Nederland was dit 17%. Groningen scoorde qua solvabiliteit beter dan Drenthe en Friesland. 28% van de bedrijven in Groningen scoort hoger dan 80%.

Moderniteit melkveehouderij daalt heel licht

Figuur 10 Moderniteit melkveehouderij in de periode 2016-2020

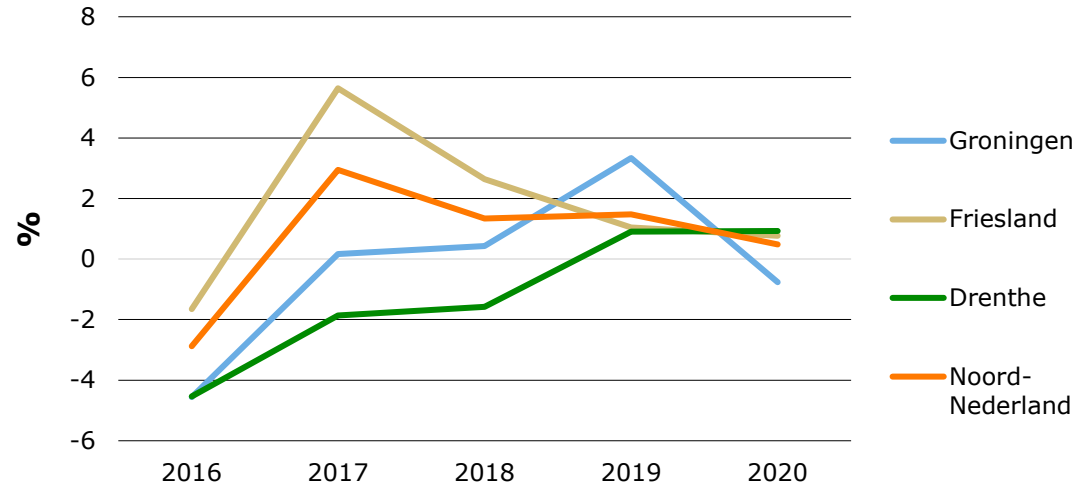

Moderniteit is gedefinieerd als de nieuwwaarde van duurzame productiemiddelen gedeeld door de vervangingswaarde (in procenten, exclusief grond). De moderniteit geeft de mate van veroudering aan van werktuigen, installaties en gebouwen. Een hoge moderniteit geeft meestal een goede bedrijfszekerheid. Overigens is de technische levensduur van machines vaak langer dan de economische.

De moderniteit in de melkveehouderij daalde in 2020 licht, tot 34%. In Drenthe blijft de moderniteit achter ten opzichte van de andere provincies.

Meestal ruimte voor vernieuwing in noordelijke melkveehouderij

Figuur 11 Percentage vernieuwing van gebouwen, installaties en werktuigen in de melkveehouderij in Noord-Nederland

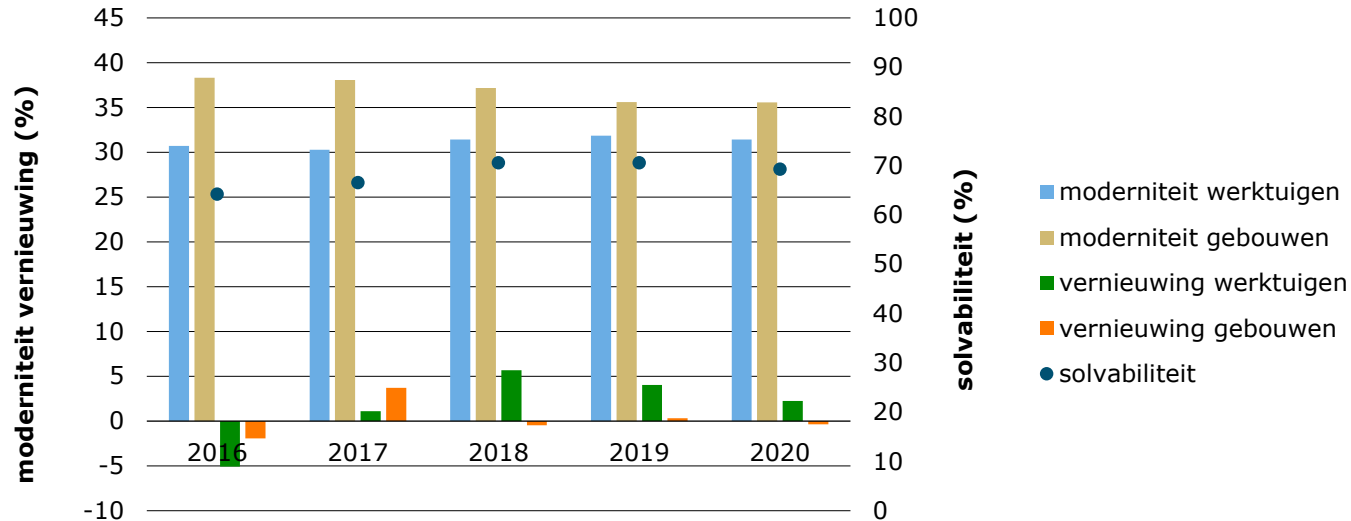

Bedrijfseconomisch gezien zou de vernieuwing gelijk op moeten lopen met de afschrijving van gebouwen, installaties en werktuigen. In de praktijk hangt de vernieuwingsgraad (netto-investeringen ten opzichte van beginbalanswaarde) vaak samen met de behaalde bedrijfsresultaten en de daaruit voortvloeiende financieringsruimte. Ook wettelijke bepalingen kunnen aanleiding geven tot vernieuwing om daarmee aan de eisen te voldoen.

Het percentage vernieuwing verschilt erg per jaar. In de meeste jaren hebben de melkveebedrijven zich vernieuwd. Friesland is in de meeste jaren de provincie met het hoogste aandeel vernieuwing.

Economische robuustheid melkveehouderij goed

Figuur 12 Bedrijfseconomische robuustheid van de melkveebedrijven Noord-Nederland

Bedrijfseconomische robuustheid kan worden gedefinieerd als een combinatie van solvabiliteit, moderniteit en vernieuwing (netto-investeringen ten opzichte van beginbalanswaarde). Idealiter wordt op al deze indicatoren verbetering gerealiseerd.

De bedrijfseconomische robuustheid van de noordelijke melkveebedrijven is goed. De solvabiliteit ligt op een hoog niveau, de moderniteit van het machinepark nam toe. Ook was er in de meeste jaren financiële ruimte voor vernieuwing.

Deel 1b: Varkens, pluimvee en overige hokdieren

- Weinig varkens in Noord-Nederland
- Sterke afname aantal varkensbedrijven in Noord-Nederland
- Forse daling van het aantal bedrijven met varkens in Drenthe
- Aantal overige hokdierbedrijven in Friesland stabiel, elders dalend
- Noord-Nederland heeft relatief veel vleeskuikens en weinig leghennen
- Sterke daling aantal bedrijven met leghennen in provincie Friesland

Sterke afname aantal varkensbedrijven in Noord-Nederland

Tabel 12 Ontwikkeling aantal gespecialiseerde varkensbedrijven in Noord-Nederland in de periode 2010-2021

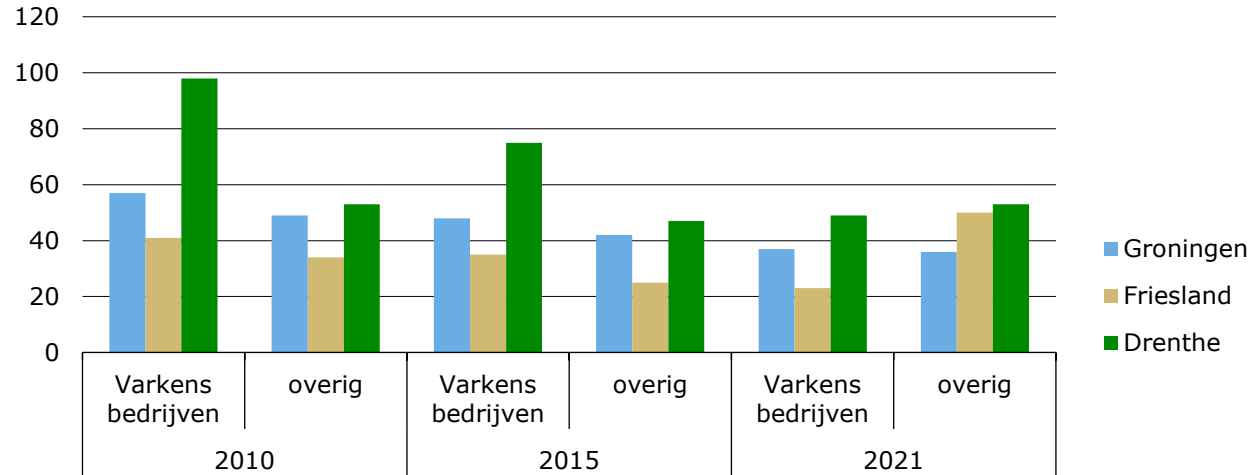
Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Noord-Nederland	196	158	109	56
Groningen	57	48	37	65
Friesland	41	35	23	56
Drenthe	98	75	49	50

Het totaal aantal varkensbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 44% afgenomen tot 109. Daarvan bevindt zich 45% in de provincie Drenthe, 34% in de provincie Groningen en 21% in de provincie Friesland. De afname was het sterkst in laatstgenoemde provincie, waar bijna een halvering van het aantal bedrijven optrad. In vergelijking met de akkerbouw en de melkveehouderij gaat het in Noord-Nederland om een kleine sector.

Varkensbedrijven worden onderverdeeld in zeugen-, vleesvarken- en 'gesloten' bedrijven. Op zeugenbedrijven gaat het vooral om de fokkerij. Op gesloten bedrijven blijven de biggen op het bedrijf om verder door te groeien als vleesvarken. In andere gevallen gaan ze naar gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven.

Forse daling van het aantal bedrijven met varkens in Drenthe

Figuur 13: Ontwikkeling aantal bedrijven met varkens in Noord-Nederland in de periode 2010-2021

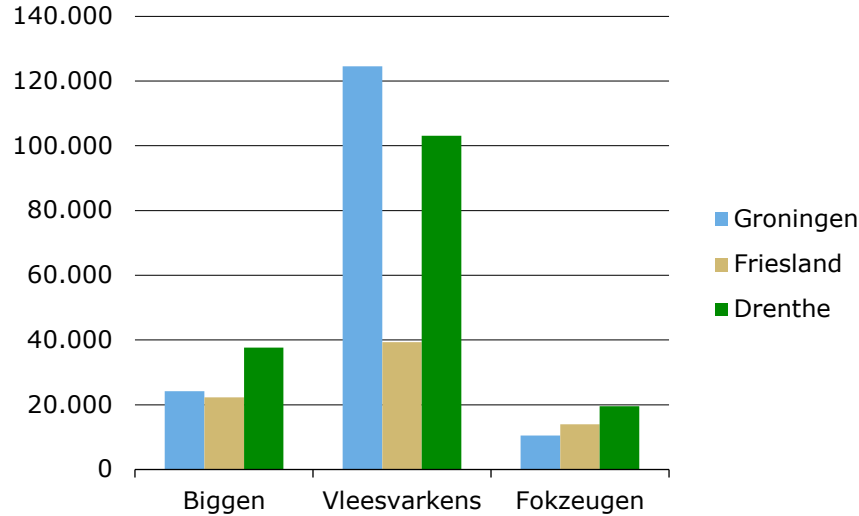

Deze figuur meldt naast het aantal gespecialiseerde varkensbedrijven ook het overige aantal bedrijven waarop varkens gehouden worden.

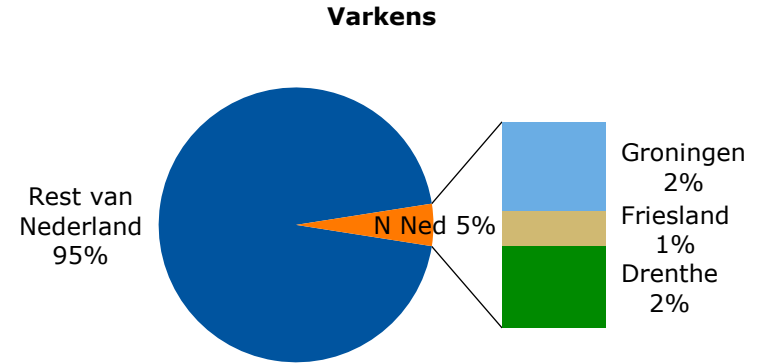
Het aantal gespecialiseerde varkensbedrijven is in Noord-Nederland vanaf 2010 met 44% gedaald tot 109. Die afname was het sterkst in Drenthe, waar de helft van het aantal bedrijven verdween. Het aantal overige bedrijven met varkens bleef in deze periode stabiel met 139 bedrijven. Dit zijn over het algemeen akkerbouwbedrijven met vleesvarkens. Evenwel nam het aantal in Groningen met ruim een kwart af terwijl dit in Friesland bijna met de helft toenam.

Weinig varkens in Noord-Nederland

Figuur 14: Aantal varkens in 2021 naar provincie en naar type

Er is onderscheid gemaakt naar biggen, fokzeugen en vleesvarkens, dus enerzijds naar leeftijd en anderzijds naar het gebruiksdoel van de dieren.

Het aantal (fok- en vlees)varkens (exclusief biggen) in Noord-Nederland bedroeg in 2021 311.000 of slechts 5% van het totaal aantal dieren in Nederland. In Groningen werden 125.000 vleesvarkens geteld. In Drenthe bevond zich daarnaast bijna de helft van de fokzeugen in Noord-Nederland.

Aantal overige hokdierbedrijven in Friesland stabiel, elders dalend

Tabel 13 Ontwikkeling aantal overige hokdierbedrijven in Noord-Nederland in 2010, 2015 en 2021

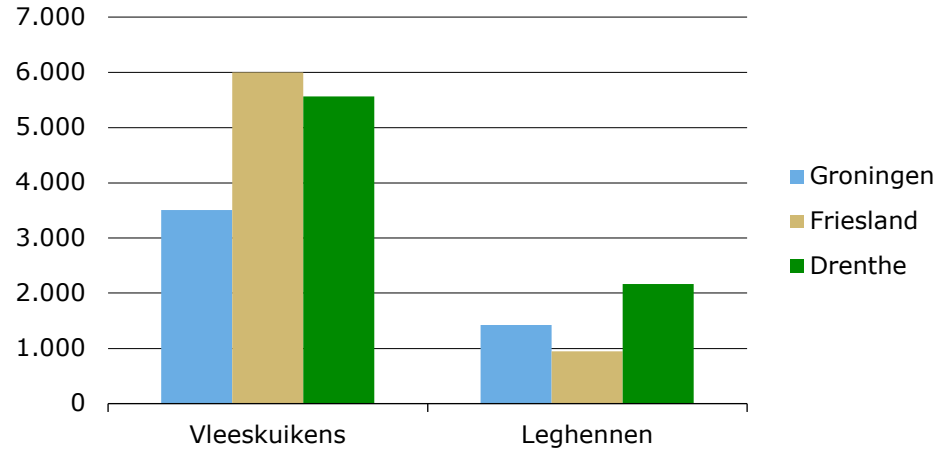
Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Noord-Nederland	298	271	259	87
Groningen	88	80	77	88
Friesland	101	100	86	85
Drenthe	109	91	96	88

Ta) Overige hokdieren zijn (in dit rapport) pluimvee, nertsen en konijnen.

Het totaal aantal overige hokdierbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 13% afgenomen tot 259. Elk van de drie provincies heeft daar 80 tot 100 van binnen zijn grenzen. De daling van het aantal bedrijven per provincie verschilt niet veel.

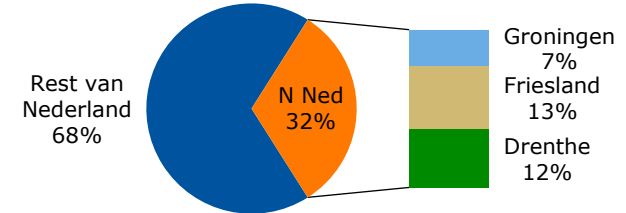
Noord-Nederland heeft relatief veel vleeskuikens en weinig leghennen

Figuur 15: Aantal stuks pluimvee (x 1.000) in 2021 naar provincie en naar type

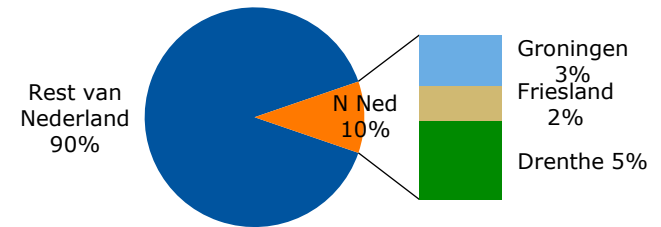
Noord-Nederland telde in 2021 ongeveer 15 miljoen vleeskuikens en 4,5 miljoen leghennen, respectievelijk een derde en 10% van de totale aantallen in Nederland. De meeste vleeskuikens bevinden zich in Friesland en Drenthe. Drenthe huisvest bijna de helft van het aantal leghennen in Noord-Nederland.

Vleeskuikens

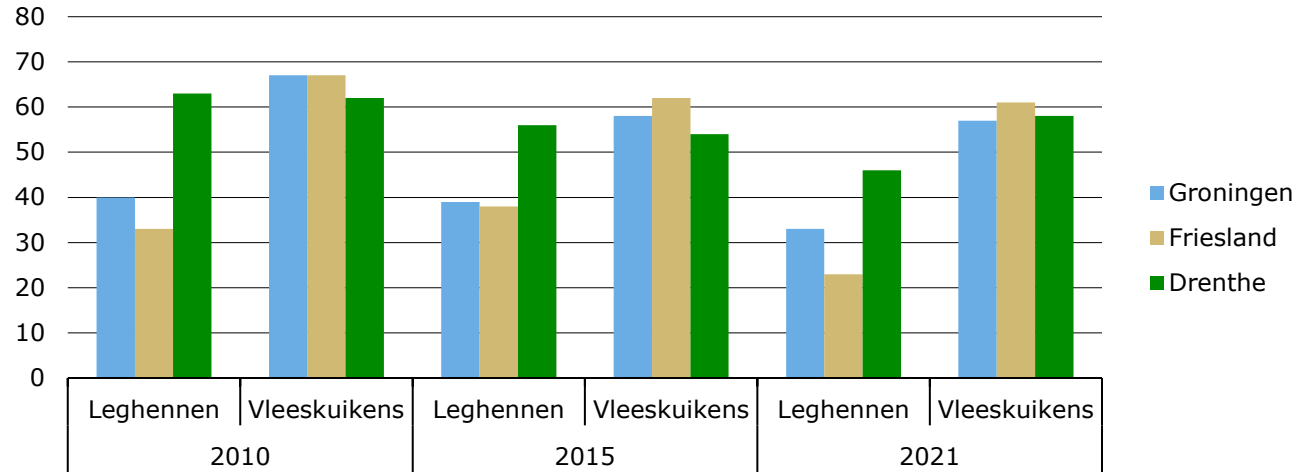
Er is onderscheid gemaakt naar vleeskuikens en leghennen, dus naar productie van vlees en eieren.

Leghennen

Sterke daling aantal bedrijven met leghennen in provincie Friesland

Figuur 16: Ontwikkeling aantal bedrijven met pluimvee in Noord-Nederland in de periode 2010-2021

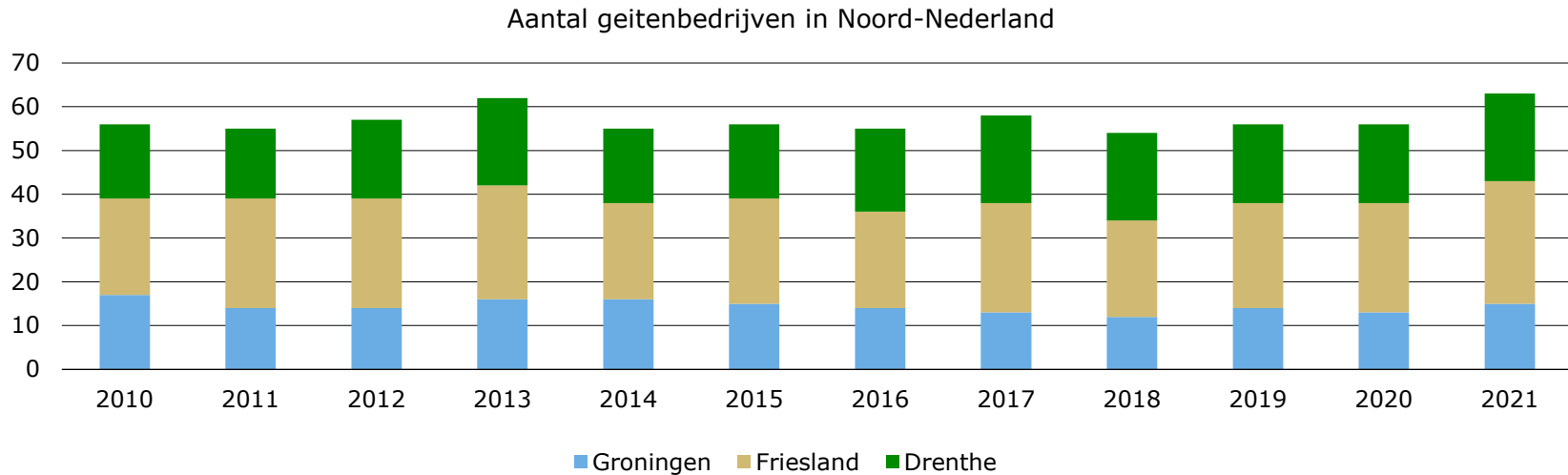
Leghennen worden meestal gehouden op gespecialiseerde bedrijven zonder (veel) grond.

Vleeskuikens worden in Noord-Nederland veelal gehouden op akkerbouwbedrijven, waarbij graan van het eigen bedrijf aan de kuikens gevoerd wordt en de mest op het eigen land wordt toegepast.

Het totale aantal bedrijven met leghennen is in Noord-Nederland vanaf 2010 met 25% gedaald tot 102. De daling was het grootst in de provincie Friesland (-30%). De meeste bedrijven in deze sector bevinden zich in Drenthe (46). Bij vleeskuikens daalde het aantal bedrijven met 10% tot 176. De afname was het sterkst in Groningen, namelijk met 15% tot 57. Het resterende aantal is in de beide andere provincies rond de 60.

Geitenhouderij

Figuur 17: Ontwikkeling aantal geitenbedrijven in Noord-Nederland in de periode 2010-2021

De meeste geitenbedrijven liggen in Friesland (28 in 2021) gevolgd door Drenthe (20) en Groningen (15). In Friesland nam het aantal tussen 2010 en 2021 het meest toe (6), in Drenthe met 3 en in Groningen nam dit aantal licht af (-2)

Deel 1c: Akkerbouw: structuur en economie

- Sterkere afname aantal akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland
- Groei areaal poot- en consumptieaardappelen en zaaiuien
- Aantal akkerbouwbedrijven met gras en/of snijmais toegenomen

Klik [hier](#) om meer te lezen over de **sociale aspecten** over de akkerbouw in Noord-Nederland

Klik [hier](#) om meer te lezen over de **economische aspecten** over de akkerbouw in Noord-Nederland

De akkerbouw - economie

- Sterke schommelingen inkomen akkerbouwers door prijsfluctuaties
- Gemiddelde inkomens op noordelijke akkerbouwbedrijven hoger
- Inkomens akkerbouwers Noord-Nederland beter dan gemiddeld
- Hoge solvabiliteit akkerbouwbedrijven
- Solvabiliteit op twee derde van akkerbouwbedrijven Noord-Nederland 80% of meer
- Moderniteit in noordelijke akkerbouw daalt gestaag
- Vernieuwingsgraad tegen 0% in de noordelijke akkerbouw
- Noordelijke akkerbouw houdt solvabiliteit op peil

Sterkere afname aantal akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland

Tabel 14 Ontwikkeling aantal gespecialiseerde akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland in de periode 2010-2021 (inclusief gespecialiseerde zetmeelbedrijven)

Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Nederland	11.962	12.393	11.189	94
Noord-Nederland	2.505	2.443	2.236	89
Groningen	1.118	1.086	995	89
Friesland	509	497	415	82
Drenthe	878	860	826	94

In de kop van Groningen en Friesland ligt de nadruk op de pootaardappelteelt, in het Oldambt op de graanteelt en in de Veenkoloniën op de zetmeel-aardappelteelt.

Het totaal aantal akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 11% afgenomen tot ruim 2.200; dat is 20% van het totaal aantal akkerbouwbedrijven in Nederland. Daarvan bevond zich in 2021 44% in de provincie Groningen, 37% in de provincie Drenthe en 19% in de provincie Friesland. De afname van het aantal akkerbouwbedrijven was in Friesland met bijna 20% het sterkst. Voor Noord-Nederland als geheel was de afname veel sterker dan gemiddeld in Nederland (-6%). Gemiddeld in Nederland nam de bedrijfsomvang vanaf 2010 met 2 ha toe; in Noord-Nederland was dit 8 ha.

Groei areaal poot- en consumptieaardappelen en zaaiuien

Tabel 15 Akkerbouwwarealen in Noord-Nederland

gewas	Areaal in 2010		Areaal in 2015		Areaal in 2021	
	ha	%	ha	%	ha	%
Consumptieaardappel	5.693	3	6.831	4	7.005	4
Pootaardappel	15.661	9	17.191	11	18.563	11
Zetmeelaardappel	40.825	24	37.917	24	39.019	24
Suikerbiet	22.916	14	19.021	12	28.390	17
Granen	71.745	43	66.155	42	53.571	33
w.v. Tarwe	48.664	29	45.347	28	35.646	22
Gerst	18.338	11	17.970	11	15.484	9
Graszaaden	1.519	1	1.365	1	973	1
Zaaiui	1.807	1	2.640	2	6.859	4
Ov. Akkerbouwgroent.	1.428	1	1.705	1	2.282	1
Ov. Akkerbouwgewas.	6.255	4	6.347	4	7.768	5
Totaal akkerbouw	167.848	100	159.171	100	164.430	100

Bron: CBS-Landbouwelling; bewerking Wageningen Economic Research

Trend: meer poot en consumptieaardappelen, uien, suikerbieten en overige akkerbouw- en akkerbouw-groentegewassen; minder granen, graszaaden en zetmeelaardappelen. Over het algemeen is het bouwplan intensiever geworden.

Binnen het akkerbouwareaal zijn poot- en consumptieaardappelen, zaaiuien en overige akkerbouwgroenten zoals peen de laatste tien jaar belangrijker geworden. Granen en zetmeelaardappelen zijn in areaal afgenomen (zetmeelaardappelen slechts licht).

Noord-Nederland had in 2021 een totaal areaal akkerbouwgewassen van 164.400 ha ofwel 29% van het landelijke areaal (526.000 ha). Daarvan bevond zich 51% in de provincie Groningen, 36% in de provincie Drenthe en 13% in de provincie Friesland. In 2021 is het areaal weer toegenomen na een daling tussen 2010 en 2015. De afgelopen jaren is er blijkbaar aanleiding om grond bij te kopen, deels ten koste van de melkveehouderij.

Arealen per provincie

Tabel 16 Akkerbouwarealen in Noord-Nederland in 2021, per provincie en aandelen van de verschillende gewassen in het totale grondgebruik

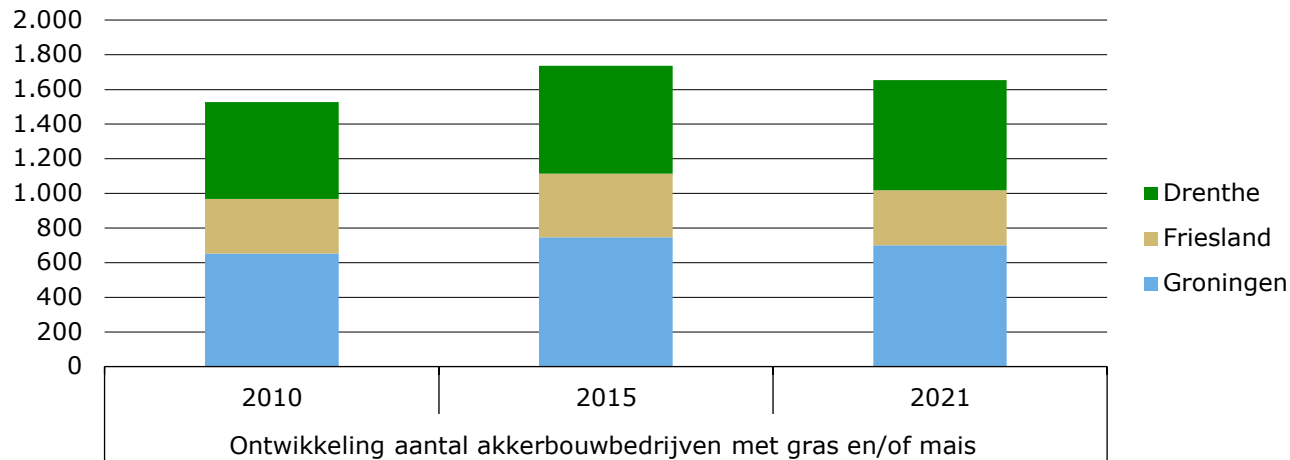
gewas	Groningen		Friesland		Drenthe	
	ha	%	ha	%	ha	%
Totaal cultuurgrond	161.809	100	229.070	100	150.325	100
Akkerbouwgewassen, totaal	85.229	53	22.451	10	60.168	40
Consumptieaardappel	1.840	1	1.523	1	2.331	2
Pootaardappel	8.079	5	6.634	3	948	1
Zetmeelaardappel	15.606	10	203	0	25.015	17
Suikerbiet	9.910	6	2.448	1	10.558	7
Granen	43.432	27	9.441	4	18.872	13
w.v. Tarwe	34.550	21	7.857	3	6.257	4
Gerst	7.345	5	1.129	0	9.864	7
Graszaden	634	0	614	0	271	0
Zaaiui	898	1	817	0	92	0
Overige akkerbouwgroenten	886	1	285	0	257	0
Overige akkerbouwgewassen	3.945	2	486	0	1.824	1

In Groningen bestaat meer dan de helft van het totale areaal uit akkerbouwgewassen waarvan ruim een kwart granen. In Drenthe is het aandeel 40%. In Friesland slechts 10%.

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking Wageningen Economic Research

Aantal akkerbouwbedrijven met gras en/of snijmais toegenomen

Figuur 18: Aantal akkerbouwbedrijven met gras en/of snijmais in 2010, 2015 en 2021

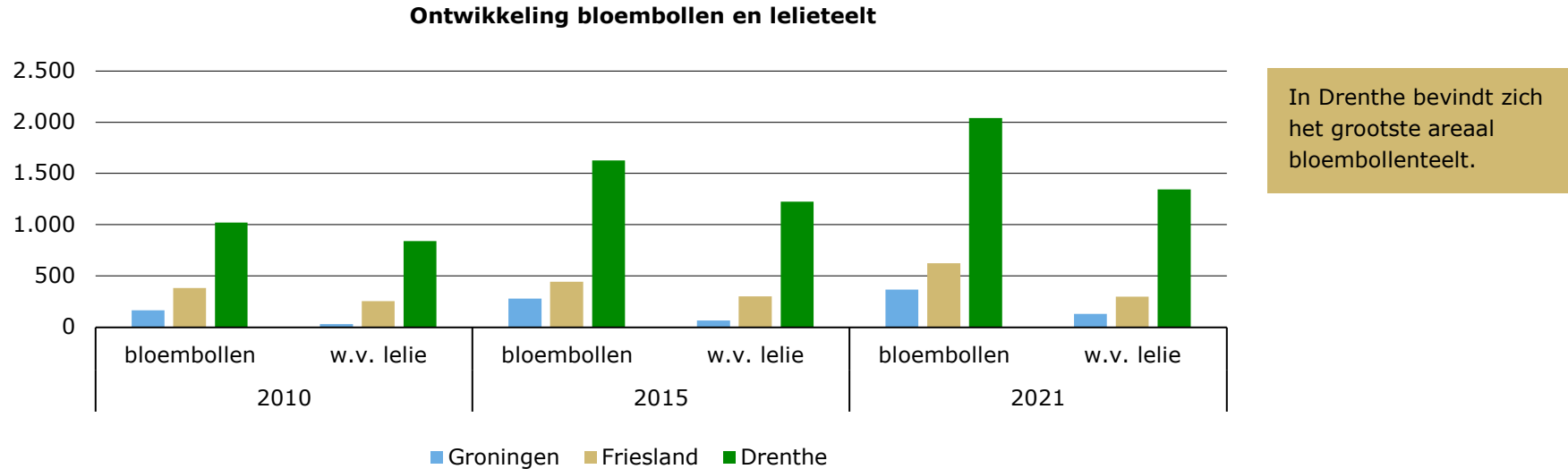
In de periode 2010-2021 daalde het totaal aantal akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland van 2.500 naar 2.240, ofwel met 11%:

- Groningen: 11% naar 995
- Friesland: 18% naar 415
- Drenthe: 6% naar 826

Het aantal akkerbouwbedrijven met gras en/of snijmais is vanaf 2010 gestegen in de provincies Groningen (7%) en Drenthe (14%); in Friesland bleef het aantal vrijwel gelijk, na een toename tussen 2010 en 2015. Het totaal aantal akkerbouwbedrijven met gras en/of snijmais in Noord-Nederland is toegenomen van ruim 1.500 naar 1.650. Daarmee is ook het aandeel van de akkerbouwbedrijven met gras en/of snijmais toegenomen, namelijk van 61% naar 74%. Deze ontwikkeling weerspiegelt een verbreding van de akkerbouwbedrijven. Deze ontwikkeling kan te maken hebben met de toegenomen voederbehoefte in verband met de afschaffing van het melkquotum, de uitbreiding van de melkveestapel inclusief jongvee en de toegenomen aandacht voor eiwitvoorziening uit de eigen regio.

Lelieteeelt areaal bijna 60% toegenomen; totaal bloembollen bijna verdubbeld

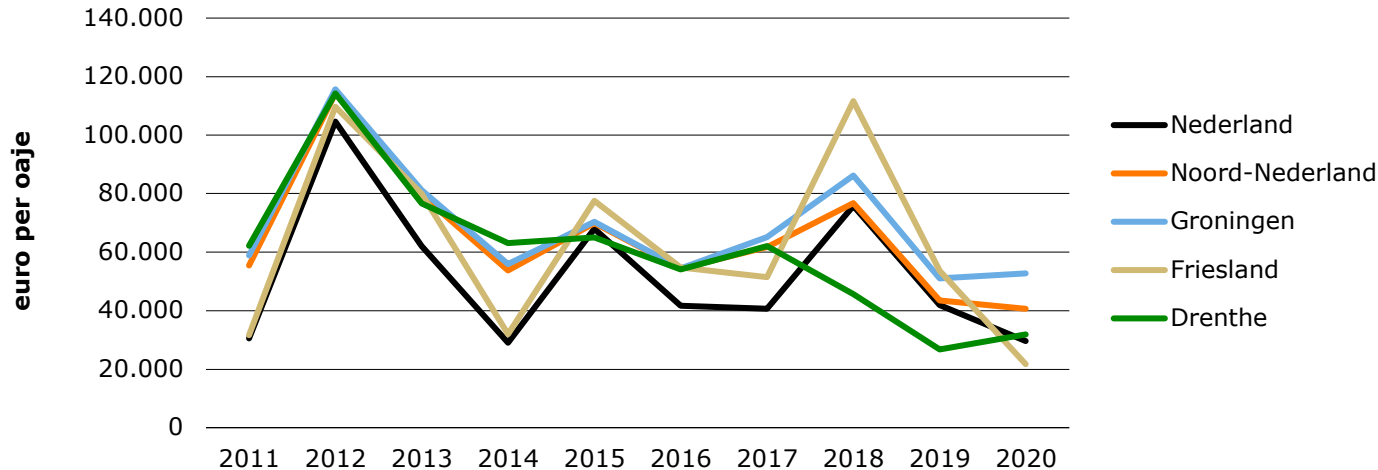
Figuur 19 arealen bloembollen en lelieteelt 2010-2021

Het areaal bloembollen is tussen 2010 en 2021 bijna verdubbeld naar 3.000 ha. Hiervan is 1.770 ha lelieteelt, die met bijna 60% is toegenomen

Sterke schommelingen inkomen akkerbouwers door prijsfluctuaties

Figuur 20 Inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje (oaje) op akkerbouwbedrijven in de periode 2011-2020

Per onbetaalde aje (arbeidsjaareenheid) wil zeggen dat het inkomen wordt berekend over de uren van de meewerkende gezinsleden, dus het bedrijfshoofd en de eventueel medewerkende partner en kinderen.

In 2018 werden op akkerbouwbedrijven over het algemeen hoge inkomens gerealiseerd. Door de extreme droogte lagen de prijzen van poot- en consumptieaardappelen en uien op een hoog niveau. De telers van zetmeelaardappelen profiteerden hier minder van, waardoor er in Drenthe sprake was van een ondergemiddeld inkomen. Als gevolg van de Coronapandemie daalden in 2020 de prijzen voor onder andere poot- en fritesaardappelen waarvan vooral de Friese akkerbouwers de gevolgen ondervonden.

Gemiddelde inkomens op Noordelijke akkerbouwbedrijven hoger

Tabel 17 Gemiddelde kosten, opbrengsten en inkomen akkerbouwbedrijven in de periode 2016-2020

	Nederland	Noord-NL	Groningen	Friesland	Drenthe
Aantal bedrijven	7.570	1.840	910	280	650
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	58	80	83	70	80
Standaardopbrengst (x 1.000 euro)	230	300	300	370	260
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,2	1,2	1,4	1,2
Resultaten per bedrijf, euro					
Opbrengsten	306.230	383.880	388.400	463.360	342.550
Betaalde kosten en afschrijvingen	259.710	322.250	320.910	388.820	294.960
Buitengewone baten en lasten	3.810	6.150	6.480	6.010	5.730
Inkomen uit bedrijf	50.320	67.780	73.970	80.550	53.320
Inkomen uit bedrijf, euro per onbetaalde aje					
Gemiddeld	44.850	55.410	61.900	58.670	44.120
20%-waarneming	7.420	15.840	21.930	18.810	10.970
80%-waarneming	65.500	77.350	88.650	86.170	55.850

Het gemiddelde inkomen per oaje op Noordelijke akkerbouwbedrijven bedroeg in de periode 2016-2020 ruim € 55.000. Bij 20% was dat minder dan € 15.840 en bij 20% meer dan € 77.350. In Groningen en Friesland lagen de inkomens hoger dan in Drenthe. Het gemiddelde niveau voor Noord-Nederland lag ook hoger dan voor totaal Nederland. De bedrijven zijn qua areaal en SO ook groter dan gemiddeld.

Inkomens akkerbouwers Noord-Nederland beter dan gemiddeld

Tabel 18 Verdeling van het inkomen per onbetaalde aje in de akkerbouw in Noord-Nederland in de periode 2016-2020 over inkomensklassen

Klasse (euro) NL	Nederland	Noord-NL	Provincie Groningen	Provincie Friesland	Provincie Drenthe
<0	14	8	7	8	12
0-25.000	31	21	17	22	25
25.000-50.000	27	29	25	29	34
50.000-75.000	15	21	25	16	18
>75.000	14	20	25	25	10
Totaal	7.570	1.845	910	285	650

Door gemiddelde inkomens weer te geven over vijf jaar ('normaliseren') ontstaat een min of meer structureel beeld van de inkomenssituatie in de sector.

Van de ruim 1.800 akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland verdiende 29% minder dan € 25.000 per oaje waarvan 8% zelfs een negatief inkomen kende. Dit is een kleinere groep dan gemiddeld in Nederland. In Noord-Nederland verdiende 20% van de bedrijven meer dan € 75.000 per oaje. In Groningen en Friesland was dit percentage hoger dan gemiddeld in Nederland, in Drenthe lag het er net onder.

Bedrijven met een (licht) negatief inkomen gaan niet direct failliet. Wel teren ze in op hun eigen vermogen en worden investeringen uitgesteld, wat op lange termijn niet goed is voor de levensvatbaarheid van het bedrijf.

Hoge solvabiliteit akkerbouwbedrijven

Tabel 19 Balans en solvabiliteit van akkerbouwbedrijven in Noord-Nederland en per provincie per einde 2020

	NL	Noord-NL	Provincie Groningen	Provincie Friesland	Provincie Drenthe
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	58	81	85	71	79
Gemiddeld per bedrijf (* 1.000 euro)					
Balanstotaal vaste activa	4.180	5.640	6.180	5.110	5.090
w.v. grond	3.350	4.660	5.140	3.950	4.260
Vreemd vermogen	740	970	970	1.130	910
Eigen vermogen	3.420	4.650	5.200	3.960	4.160
Solvabiliteit (%)	82	83	84	78	82
Gemiddeld per ha cultuurgrond (euro)					
Balanstotaal vaste activa	72.600	70.000	73.100	72.300	64.400
w.v. grond	58.200	57.900	60.800	55.900	53.900
Vreemd vermogen	12.900	12.000	11.500	16.000	11.500
Eigen vermogen	59.400	57.800	61.500	56.000	52.600

Het balanstotaal op het gemiddelde akkerbouwbedrijf in Noord-Nederland bedroeg eind 2020 ruim € 5 miljoen. Meer dan 80% daarvan is de waarde van grond. Grondprijzen zijn tussen 2015 en 2020 met 20% gestegen in Noord-Nederland, in Nederland totaal 18%. De solvabiliteit was gemiddeld 83%, vergelijkbaar met het nationale cijfer. Groningen scoorde met 84% het hoogste en Friesland met 78% het laagste. Per hectare cultuurgrond zijn de schulden in Noord-Nederland vrijwel gelijk aan het landelijk gemiddelde.

Solvabiliteit is het aandeel van het balanstotaal dat met eigen vermogen gefinancierd is.

Solvabiliteit op twee derde akkerbouwbedrijven Noord-Nederland 80% of meer

Tabel 20 Verdeling van de solvabiliteit in Noord-Nederland en de provincies per eind 2020 over solvabiliteitsklassen in de akkerbouw

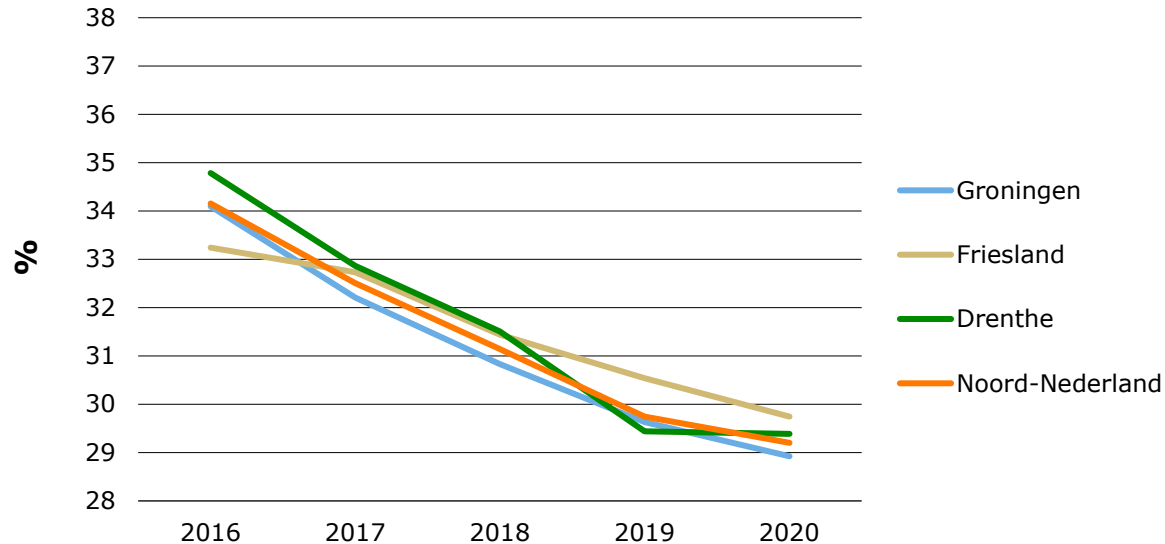
Klasse (%)	NL	Noord-NL	Provincie Groningen	Provincie Friesland	Provincie Drenthe
<50	0	0	0	0	0
50-60	3	2	2	6	1
60-70	6	6	6	12	4
70-80	22	27	21	16	40
80-90	38	41	43	45	38
>90	31	24	29	22	17

De solvabiliteitscijfers zijn niet genormaliseerd, omdat de actuele stand van de balans belangrijk is om te beoordelen of een bedrijf economisch 'robuust' is.

Net als bij de inkomens is er ook een grote spreiding in solvabiliteit tussen bedrijven. In Noord-Nederland had 2% van de akkerbouwbedrijven eind 2020 een solvabiliteit lager dan 60%. Voor Nederland als geheel was dit percentage 3%. Nationaal had 69% van de akkerbouwbedrijven een solvabiliteit van meer dan 80%. In Noord-Nederland was dit 65%. De solvabiliteit in Drenthe is gemiddeld genomen lager dan in Groningen en Friesland.

Moderniteit in noordelijke akkerbouw daalt gestaag

Figuur 21 Moderniteit Akkerbouw in de periode 2016-2020

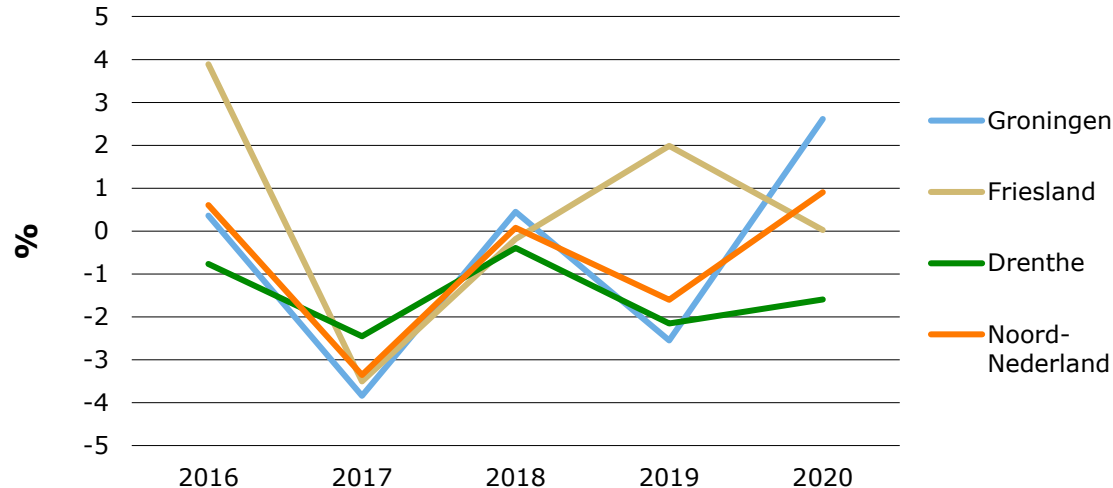

Moderniteit is gedefinieerd als de nieuwwaarde van duurzame productiemiddelen gedeeld door de vervangingswaarde (in procenten exclusief grond). De moderniteit geeft de mate van veroudering aan van werktuigen, installaties en gebouwen. Een hoge moderniteit geeft meestal goede bedrijfszekerheid. Overigens is de technische levensduur van machines vaak langer dan de economische.

De moderniteit in de Noordelijke akkerbouw neemt geleidelijk af. In 2020 zakte de moderniteit onder de 30%.

Vernieuwingsgraad vrijwel 0% in de noordelijke akkerbouw

Figuur 22 Percentage vernieuwing van gebouwen, installaties en werktuigen in de akkerbouw in Noord-Nederland

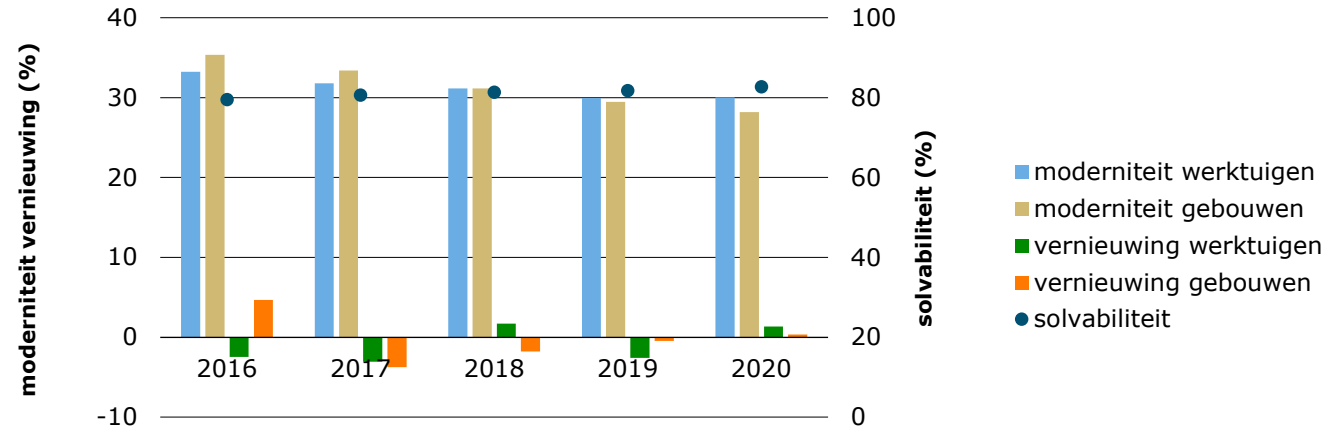

Bedrijfseconomisch gezien zou de vernieuwing gelijk op moeten lopen met de afschrijving van gebouwen, installaties en werktuigen. In de praktijk hangt de vernieuwingsgraad (netto investeringen ten opzichte van beginbalanswaarde) vaak samen met de behaalde bedrijfsresultaten en de daaruit voortvloeiende financieringsruimte. Ook wettelijke bepalingen kunnen aanleiding geven tot vernieuwing om daarmee aan de eisen te voldoen.

Het percentage vernieuwing verschilt erg per jaar. In de periode 2016-2020 lag de vernieuwingsgraad rond 0%. In veel jaren lag deze in de akkerbouw rond 5%. Er zijn verschillen tussen provincies in vernieuwingspercentage, waarbij Friesland het beter doet dan de andere provincies. De golfbeweging in vernieuwing liep wel min of meer synchroon over de gebieden.

Noordelijke akkerbouw houdt solvabiliteit op peil maar vernieuwt niet

Figuur 23 Bedrijfseconomische robuustheid akkerbouwbedrijven Noord-Nederland

Bedrijfseconomische robuustheid kan worden gedefinieerd als een combinatie van solvabiliteit, moderniteit en vernieuwing. Idealiter wordt op al deze indicatoren verbetering gerealiseerd.

De bedrijfseconomische robuustheid van de noordelijke akkerbouwbedrijven is gemiddeld genomen goed door een hoge solvabiliteit. De moderniteit neemt wel licht af en vernieuwing blijft soms wat achter. De akkerbouw heeft minder geïnvesteerd in machines en gebouwen dan de melkveehouderij, waar na de afschaffing van het melkquotum in 2015 een flinke groeispurt heeft plaatsgevonden. Daarom is de moderniteit in de melkveehouderij hoger dan in de akkerbouw, maar tegelijk is het inkomen lager door hogere rentelasten als gevolg van de 'groei-investeringen'.

Deel 1d: Glas- en opengrondstuinbouw

- Aantal glastuinbouwbedrijven in Noord-Nederland sterk gedaald
- Sterke daling areaal bloemkwekerijgewassen in Noord-Nederland
- Aantal opengrondstuinbouwbedrijven in Drenthe bijna stabiel
- Areaal bloembollen in Noord-Nederland het sterkst gestegen

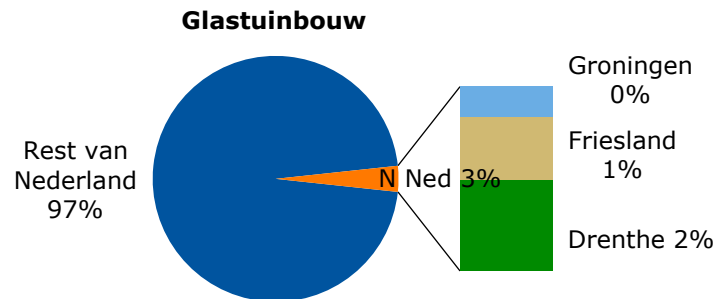
Aantal glastuinbouwbedrijven in Noord-Nederland sterk gedaald

Tabel 21 Ontwikkeling aantal glastuinbouwbedrijven a) in Noord-Nederland in de periode 2010-2021

Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Noord-Nederland	140	97	89	64
Groningen	46	35	27	59
Friesland	39	26	24	62
Drenthe	55	36	38	69

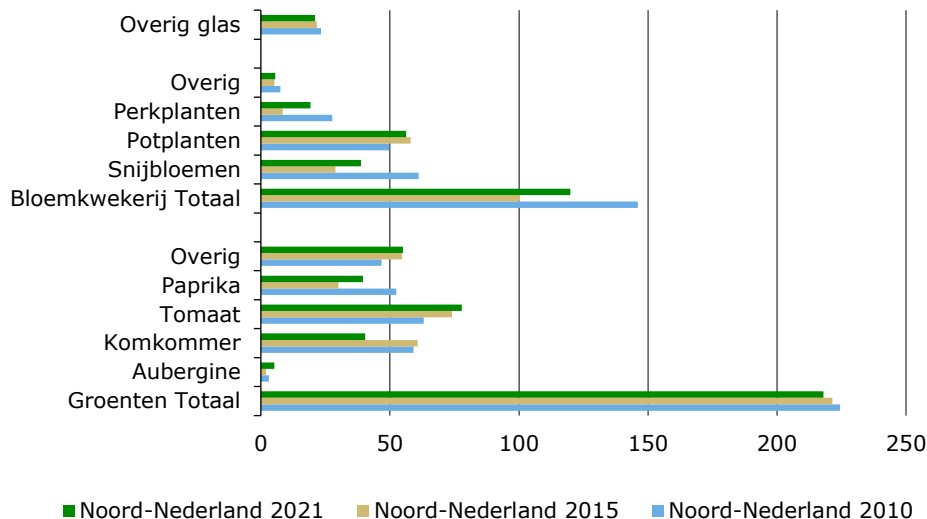
a) Het betreft hier alle typen glastuinbouwbedrijven, dus voor alle gewassen.

Het totaal aantal glastuinbouwbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 36% afgenomen tot 89. In Drenthe bevinden zich 43% van de bedrijven. In Groningen was de daling met 41% het sterkst. Van de 46 bedrijven in 2010 waren er in 2021 in deze provincie nog 27 over.

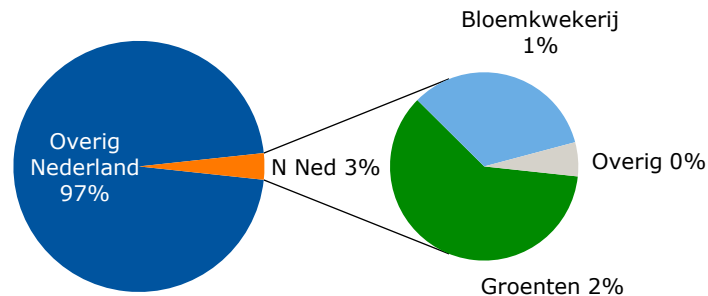
Sterke daling areaal bloemkwekerijgewassen in Noord-Nederland

Figuur 24: Arealen glastuinbouwgewassen in Noord-Nederland in 2010, 2015 en 2021

Het areaal glastuinbouwgewassen in Noord-Nederland is minder gedaald (-9%) dan het aantal bedrijven (-36%). De overgebleven 100 bedrijven zijn dus gemiddeld groter geworden in gewasareaal in ha. Deze trend is in de hele sector zichtbaar, ook landelijk.

Aandeel glastuinbouw

Het totale areaal tuinbouwgewassen onder glas is vanaf 2010 in Noord-Nederland gedaald van 394 naar 359 ha (-9%). Die daling was vooral te zien bij de bloemkwekerijgewassen, waarvan het areaal met 18% daalde. Het areaal glasgroente nam slechts met 3% af. Vooral tomaat nam in areaal toe, namelijk met 23% naar 78 ha. Komkommer is met 40 ha het tweede gewas. Dit areaal is wel tussen 2015 en 2021 met bijna een derde gedaald.

Aantal opengrondstuinbouwbedrijven in Drenthe vrijwel stabiel

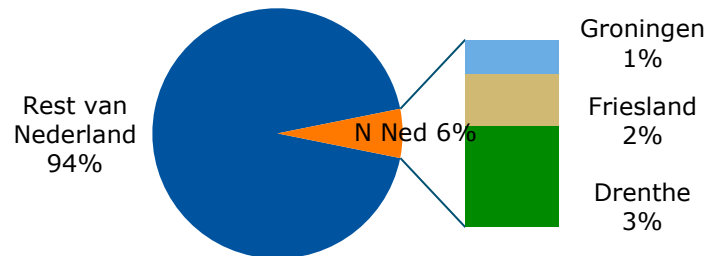
Tabel 22 Ontwikkeling aantal overige tuinbouwbedrijven a) in Noord-Nederland in de periode 2005-2015

Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Nederland	7.640	6.576	5.831	76
Noord-Nederland	277	262	234	84
Groningen	84	69	63	75
Friesland	67	63	50	75
Drenthe	126	130	121	96

a) Het betreft bloembollen-, fruit- en vollegrondsgroenteteelt en boomkwekerij.

Het totaal aantal opengrondstuinbouwbedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met 16% afgenomen tot 234. De helft van die bedrijven lag in 2021 in de provincie Drenthe; de beide andere provincies hadden elk een kwart binnen hun grenzen. In Drenthe was er nauwelijks een afname, maar in de beide andere provincies nam het aantal bedrijven af met 25%. In Nederland als geheel was de afname 24%.

Tuinbouw open grond

Areaal bloembollen in Noord-Nederland het sterkst gestegen

Tabel 23 Arealen opengrondstuinbouw in Noord-Nederland in 2010, 2015 en 2021

gewas	Areaal in 2010		Areaal in 2015		Areaal in 2021	
	ha	%	ha	%	ha	%
Bloembollen	1.571	42	2.346	46	3.032	51
Vollegrondsgroenten	1.083	29	1.317	26	1.612	27
Boomkwekerij	652	17	922	18	636	11
Bloemkwekerij	194	5	266	5	480	8
Fruit	256	7	218	4	229	4
Totaal opengrondstuinbouw	3.756	100	5.070	100	5.990	100

Het betreft hier alle groepen opengrondstuinbouwgewassen.

Noord-Nederland had in 2021 een totaal areaal opengrondstuinbouw van bijna 6.000 ha ofwel 6% van het landelijk areaal (94.800 ha). Dat areaal is vanaf 2010 sterk toegenomen. De bloembollen, groenten en bloemkwekerijgewassen zijn vanaf 2010 belangrijker geworden, zowel absoluut als relatief (ten opzichte van andere opengrondsteelten). De fruitteelt is na 2010 per saldo in areaal afgenomen.

De arealen bloembollen- (11%) en de vollegrondsgroententeelt (6%), de boom- (4%) en de bloemkwekerij (13%) en de fruitteelt (1%) in Noord-Nederland vormden in 2021 een klein aandeel van de landelijke arealen.

Trend: meer bloembollen, groenten en bloem-kwekerij

Deel 1e: Overige en gemengde bedrijven

- Aantal gemengde bedrijven gedaald – specialisatie is doorgegaan
- Aandeel melkveebedrijven met akkerbouwgewassen stabiel
- Aantal andere graasdierbedrijven gehalveerd in Noord-Nederland

Aantal gemengde bedrijven gedaald – specialisatie is doorgegaan

Tabel 24 Totaal aantal gemengde agrarische bedrijven in Noord-Nederland in 2010, 2015 en 2021

Regio	Aantal bedrijven in:			
	2010	2015	2021	2021 (in % van 2010)
Nederland	3.836	3.077	2.993	78
Noord-Nederland	385	312	306	79
Groningen	127	108	103	81
Friesland	78	66	73	94
Drenthe	180	138	130	72

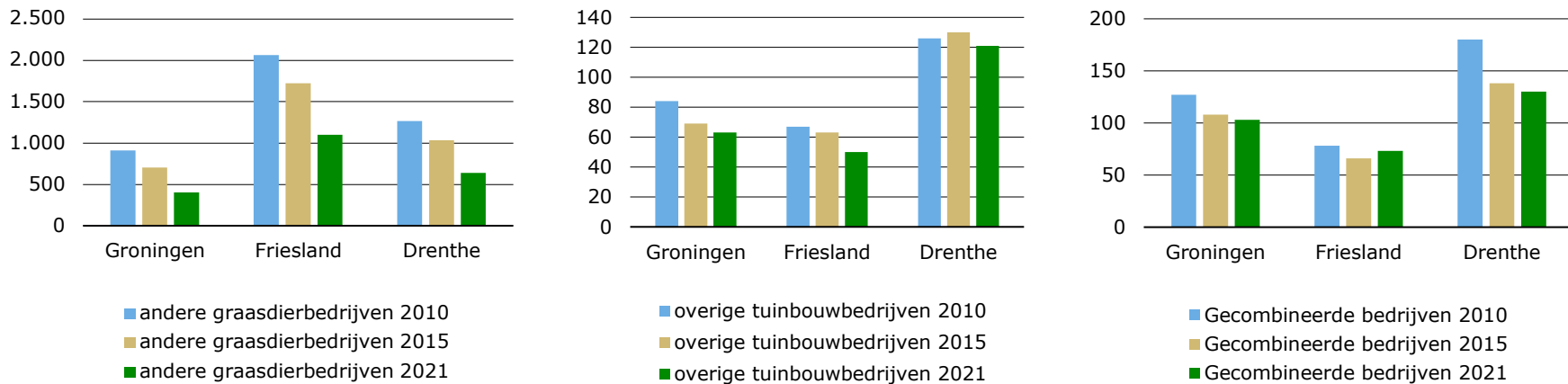
Het totaal aantal gemengde bedrijven in Noord-Nederland is tussen 2010 en 2021 met ruim 21% afgenomen tot ruim 300; dit was in 2021 10% van het totaal aantal gemengde bedrijven in Nederland. Van die ruim 300 bedrijven bevond in 2021 zich 42% in de provincie Drenthe, 34% in de provincie Groningen en 24% in de provincie Friesland. De specialisatie in één duidelijke hoofdtak is dus doorgegaan. Dezelfde trend is nationaal te zien. Na 2015 is de afname echter een stuk geringer dan tussen 2010 en 2015.

Gemengde bedrijven hebben bijvoorbeeld akkerbouw en melkvee of akkerbouw en vleeskuikens of melkvee en schapen. Overigens kunnen gespecialiseerde bedrijven kringlopen proberen te sluiten door samen te werken met andersoortige bedrijven.

Het betreft hier alle bedrijven die niet tot de hiervoor getoonde gespecialiseerde bedrijven behoren (zie pag. 16).

Aantal andere graasdierbedrijven gehalveerd in Noord-Nederland

Figuur 25: Ontwikkeling aantal overige bedrijven (verdeeld in drie groepen) in Noord-Nederland in de periode 2005-2021

Het aantal andere graasdierbedrijven in Noord-Nederland is sinds 2010 gedaald met 50% tot een kleine 2.150. Bij de overige tuinbouwbedrijven is de daling met 16% geringer; in Drenthe was er nauwelijks een daling bij dit bedrijfstype. Het aantal gecombineerde bedrijven is iets meer gedaald met 21%. In Drenthe was deze daling met 28% het grootst.

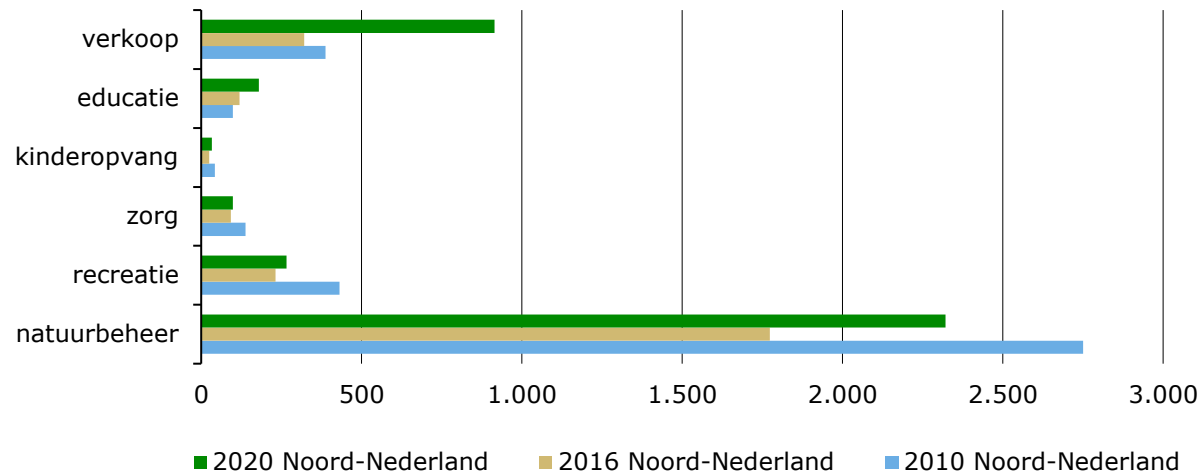
Het betreft hier andere graasdierbedrijven, overige tuinbouwbedrijven en gecombineerde bedrijven. Andere graasdieren (naast melkkoeien en jongvee) houden zoogkoeien, vleeskalveren en -stieren, schapen en geiten. Overige tuinbouwbedrijven zijn in dit overzicht opengrondstuinbouwbedrijven.

Deel 1f: Verbreding

- Natuurbeheer belangrijke verbredingsactiviteit in Noord-Nederland
- Verschillen in aandeel verbreding tussen provincies
- Grote verschillen in aandeel natuurbeheer tussen provincies

Natuurbeheer belangrijke verbredingsactiviteit in Noord-Nederland

Figuur 26: Aantal bedrijven naar soort verbreding in Noord-Nederland in 2010, 2016 en 2020

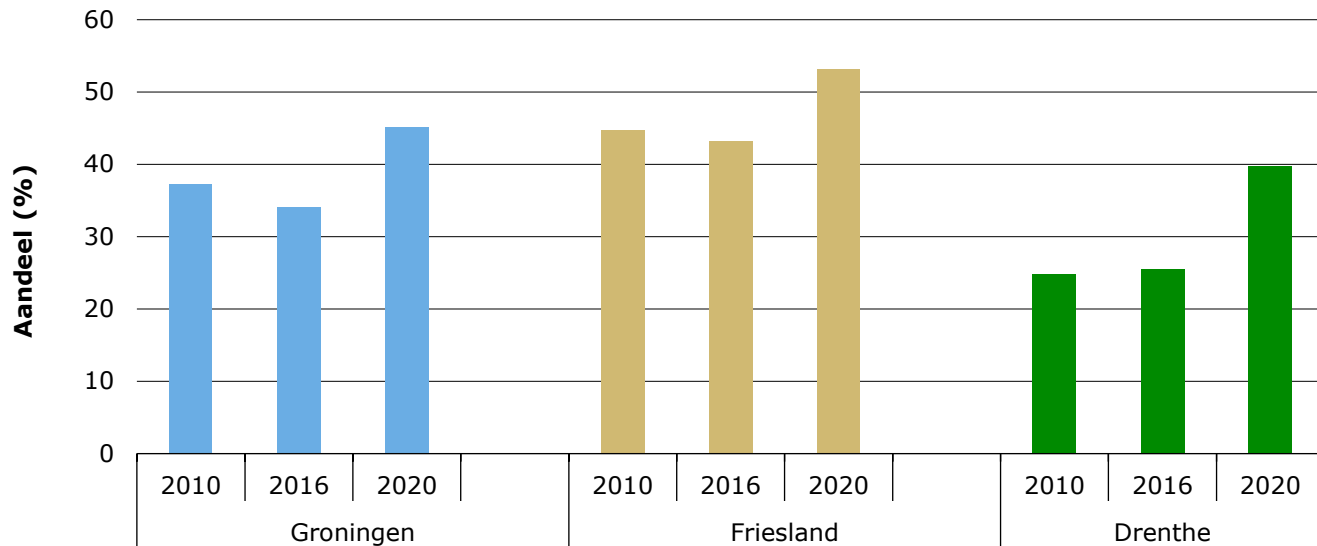

Verbreding betreft activiteiten op het agrarische bedrijf die een aanvulling vormen op de agrarische bedrijfsvoering en ook direct daarmee samenhangen. De activiteiten kunnen bestaan, omdat er agrarische bedrijvigheid is. Het gaat hier bijvoorbeeld om 'zorglandbouw', 'boerencampings' en verkoop van landbouwproducten aan huis. De gemiddelde omzet van verbrede bedrijven in Nederland bedroeg in 2020 € 240.000 (Van der Meulen et al., 2022).

Verbredingsactiviteiten nemen in belang toe in Noord-Nederland, met name natuurbeheer, dat op ongeveer 20% van de bedrijven wordt toegepast. Dat percentage is overigens tussen 2010 en 2020 gestegen van 21 naar 24% (2.300 bedrijven). Verkoop van producten aan consumenten die op het bedrijf komen, vond in 2020 plaats op ruim 900 bedrijven, waarmee het aandeel ruim is verdrievoudigd. Op 266 bedrijven vond een of andere vorm van recreatie plaats. Een kleine 100 bedrijven was actief in de zorglandbouw. Van de 915 bedrijven met huisverkoop in 2020 zijn er 650 die dit rechtstreeks doen.

Verschillen in aandeel verbreding tussen provincies

Figuur 27: Aandeel bedrijven met verbreding naar provincie 2010, 2016 en 2020

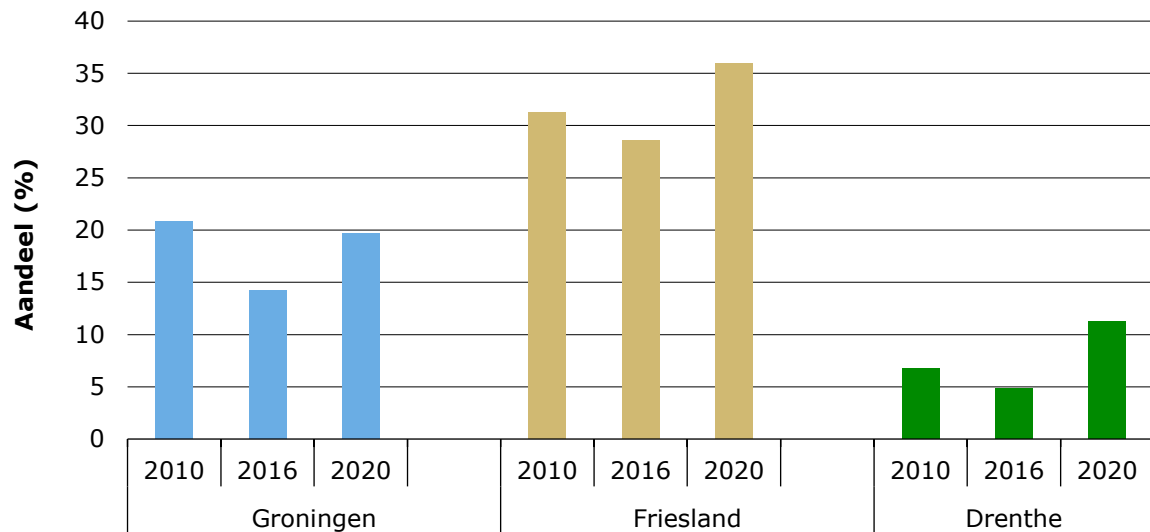

Bedrijven met meer dan één verbredingsactiviteit worden één keer meegeteld in deze figuur.

Het aandeel van de bedrijven dat met verbreding bezig is, varieert sterk tussen jaren en provincies. In Drenthe was dat aandeel in 2020 40%, in Groningen 45% en in Friesland 53%. Dat aandeel is tussen 2010 en 2016 afgenomen maar is in 2020 weer toegenomen.

Grote verschillen in aandeel natuurbeheer tussen provincies

Figuur 28: Aandeel bedrijven met natuurbeheer naar provincie in de jaren 2010, 2016 en 2020

Het ANLb (Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer) is een vergoedingsmaatregel uit de tweede pijler van het GLB voor het treffen van beheermaatregelen, waarmee de biodiversiteit op landbouwgrond vergroot moet worden of het landschap verbeterd worden. Daarbij gaat het onder andere om weidevogelbeheer en kruidenrijk grasland.

Verbreiding wordt in de Landbouwtelling niet ieder jaar geïnventariseerd. Vandaar de afwijkende jaren 2010, 2016 en 2020.

Hetzelfde patroon als bij het totaal aandeel bedrijven met verbreding komt terug in deze figuur. Drenthe scoorde in 2016 relatief laag met 11%, Groningen zat op 20% en Friesland op 36%.

Deel 1g: Eigendom/pacht grond

- 71% van de landbouwgrond is in handen van de gebruikers; in Groningen is dit zelfs 78%.
- 24% van de grond wordt gepacht en 5% van het areaal is in erfpacht.

71% van de landbouwgrond in handen van de gebruikers

Tabel 25 Aandeel eigendom, pacht en erfpacht in Noord-Nederland naar COROP-gebied en provincie 2021

Gebied	% eigendom	% pacht	% erfpacht
Noord-Friesland	63	30	7
Zuidwest-Friesland	67	25	8
Zuidoost-Friesland	72	23	6
Oost-Groningen	79	17	4
Delfzijl en omgeving	81	17	3
Overig Groningen	76	21	3
Noord-Drenthe	66	31	4
Zuidwest-Drenthe	66	31	3
Zuidoost-Drenthe	75	21	4
Friesland	67	26	7
Groningen	78	19	3
Drenthe	70	27	3
Noord-Nederland	71	24	5

In Nederland als geheel is de verdeling als volgt:

- Eigendom: 67%
- Pacht: 29%
- Erfpacht: 3%

In deze tabel gaat het om reguliere pachtvormen. Gebruik van terreinbeherende organisaties en overige exploitatievormen zijn in dit overzicht niet opgenomen, zodat de totalen over eigendom, pacht en erfpacht niet op 100% uitkomen.

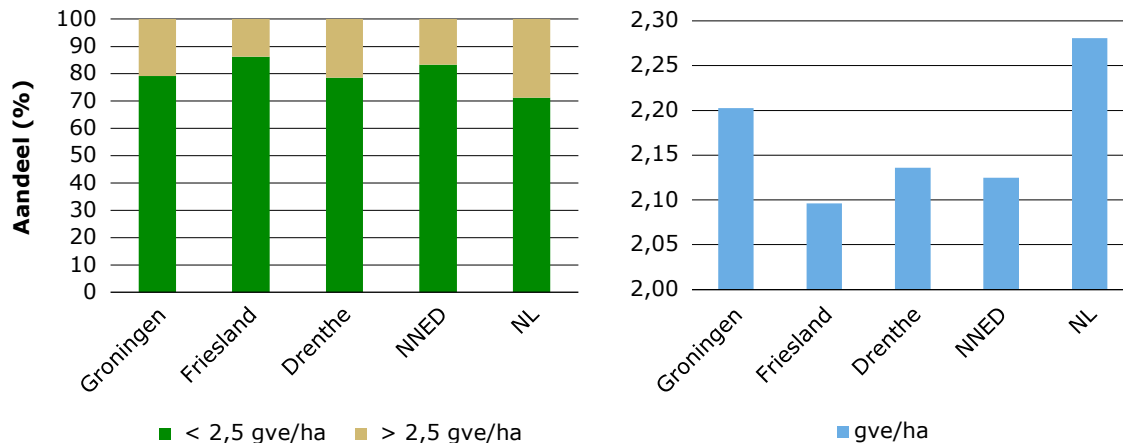
Gemiddeld is in Noord-Nederland 71% van de grond in eigendom bij de gebruiker. Daarnaast wordt 24% gepacht en is 5% erfpacht. Van de 24% pacht is 2% teelt- en natuurlandpacht of pacht van los land. Het aandeel kortlopende pacht is tussen 2015 en 2021 toegenomen van 38% naar 41%.

Deel 1h: Veebezetting

- In Noord-Nederland gemiddeld 2,1 GVE melkvee per ha
- Grote variatie in aantal GVE per ha per bedrijf maar per provincie vrijwel gelijk
- Percentage bedrijven met meer dan 2,5 GVE per ha is het laagst in Friesland

In Noord-Nederland gemiddeld 2,1 GVE melkvee per ha

Figuur 29: Percentage melkveebedrijven met minder of meer dan 2,5 GVE melkvee per ha en gemiddeld aantal GVE melkvee per ha in 2021

In 2021 bedroeg het aandeel melkveebedrijven met meer dan 2,5 GVE melkvee per ha en het gemiddelde aantal GVE melkvee per ha in respectievelijk:

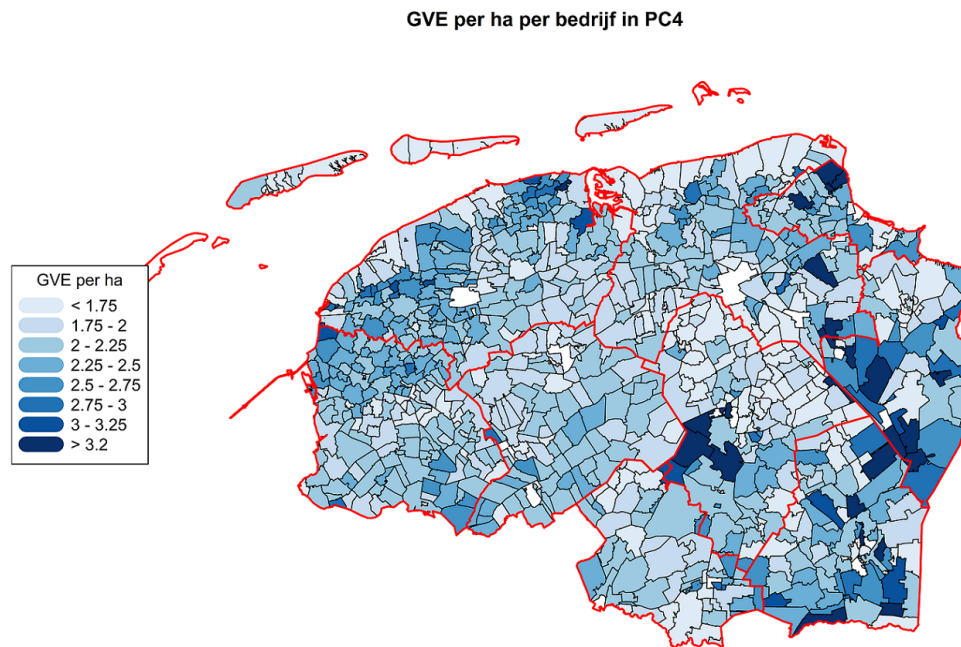
- Groningen: 21% en 2,2
 - Friesland: 14% en 2,1
 - Drenthe: 21% en 2,1
- Melkvee is inclusief jongvee en zoogkoeien.

Voor Nederland als geheel bedroeg het aantal GVE melkvee per ha gemiddeld 2,28; het aandeel bedrijven met meer dan 2,5 GVE bedroeg 29%.

Het aandeel melkveebedrijven met meer dan 2,5 GVE melkvee per ha gaf in 2021 in de drie provincies kleine verschillen: deze was het hoogst in Drenthe en Groningen (21%) en het laagst in Friesland (14%). De gemiddelde veedichtheid (in GVE melkvee per ha) was in alle provincies wel vergelijkbaar maar lager dan het Nederlands gemiddelde. Volgens Daatselaar et al. (2022) was de gemiddelde melkproductie in 2020 in Noord-Nederland 16,1 ton per ha, in Nederland totaal 17,2 ton per ha.

Grote variatie in aantal GVE per ha

**Kaart 1 Gemiddelde GVE/ ha per bedrijf per postcode-4-gebied
(van alle bedrijven met graasvee exclusief vleeskalveren)**

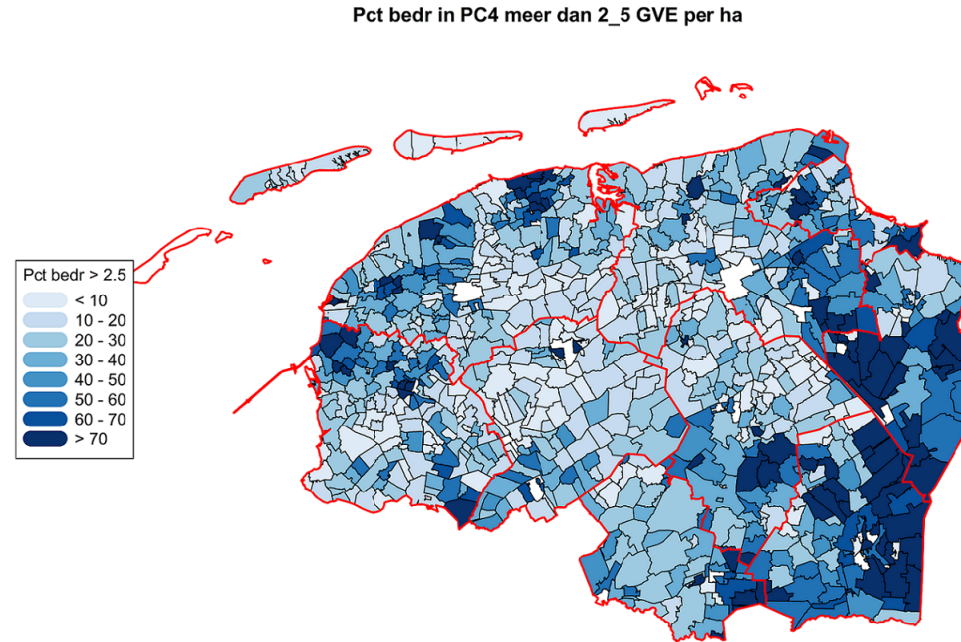

N.B. Het gaat hier om de situatie op bedrijfsniveau op veebedrijven. Dit betekent bijvoorbeeld dat een intensief melkveebedrijf in een PC4-gebied met verder alleen akkerbouw (zonder graasdieren) tot een hoge GVE/ha kan leiden.

Het aantal GVE graasvee (exclusief vleeskalveren) per ha bedrijf verschilt sterk tussen gebieden. Dat betekent ook dat het te verwachten effect van de plannen van de Nederlandse overheid en de melkveehouderij om het aantal melkkoeien in Nederland terug te brengen voor verschillende gebieden (en bedrijven) verschillend uitpakt. Het gemiddelde van GVE graasvee per ha per bedrijf verschilt niet veel per provincie: 2,1 in Groningen en Friesland en 2,0 in Drenthe.

Percentage bedrijven met meer dan 2,5 GVE per ha varieert sterk

**Kaart 2 Percentage bedrijven met > 2,5 GVE/ha per postcode-4-gebied
(van alle bedrijven met grasvee)**

Een grens van 2,5 of eventueel 2,3 GVE graasdier per ha zou in de toekomst een rol kunnen spelen bij de beoordeling van wat aanvaardbaar wordt geacht als norm voor 'grondgebondenheid'.

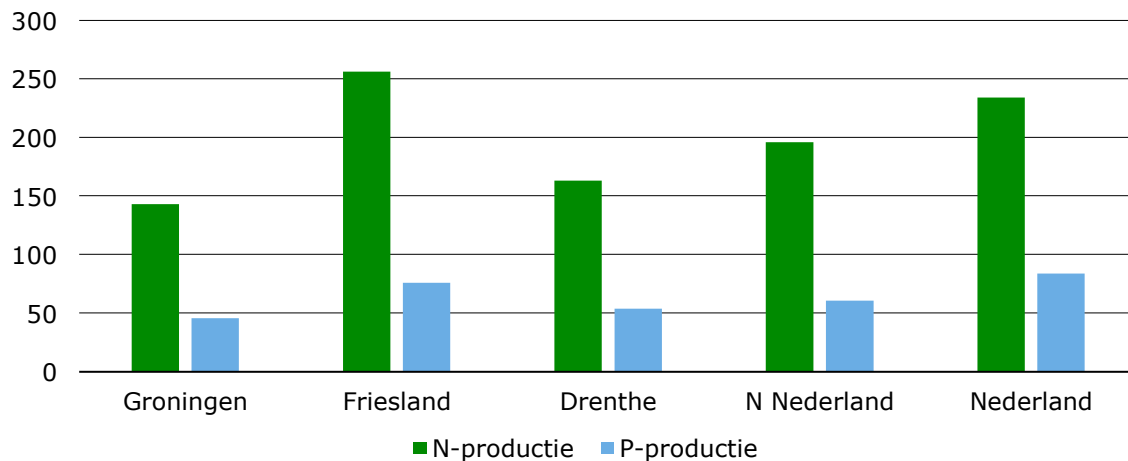
Het aandeel grasveebedrijven met meer dan 2,5 GVE grasvee per ha was in 2021 het hoogst in Drenthe (23%), iets lager in Groningen (22%) en het laagst in Friesland (17%).
Over Noord-Nederland als geheel had 28% van de bedrijven in 2021 meer dan 2,5 GVE grasvee per ha.

Deel 1i: stikstof en fosfaat op graasveebedrijven

- In Noord-Nederland 196 kg stikstofproductie uit dierlijke mest per ha in 2020, wat meer is dan wat zonder Derogatie kan worden toegepast op de eigen grond.
- In Noord-Nederland 61 kg fosfaatproductie uit dierlijke mest per ha in 2020
- Friesland heeft een iets hogere stikstofproductie per hectare dan landelijk in 2020, gerekend over het hele landbouwareaal
- Friesland heeft een iets lagere fosfaatproductie per hectare dan landelijk in 2020, gerekend over het hele landbouwareaal
- Friesland heeft de hoogste stikstofproductie en -plaatsingsruimte in 2021
- Friesland heeft de hoogste fosfaatproductie en -plaatsingsruimte in 2021
- Drenthe heeft positief netto saldo plaatsingsruimte voor zowel stikstof als fosfaat in 2021

In Friesland iets hogere stikstofproductie per ha dan in Nederland

Figuur 30: Gemiddelde mineralenproductie per hectare in kg per ha in 2020 (alle bedrijven)

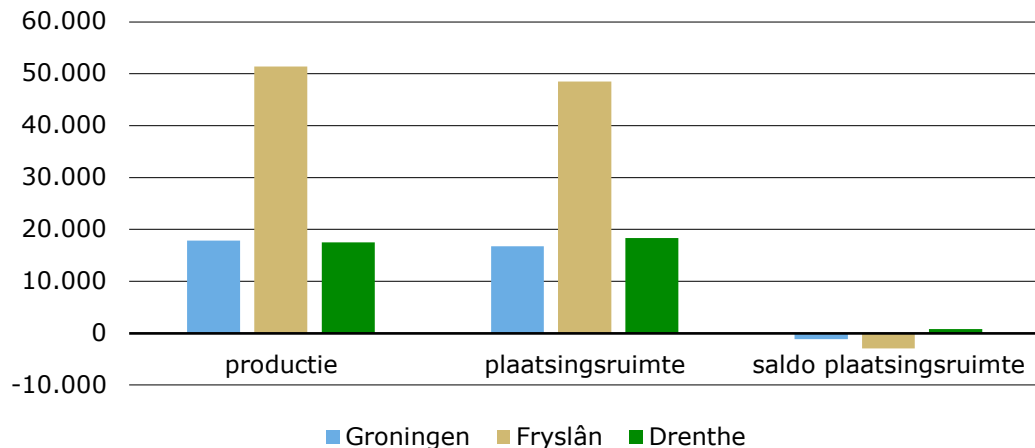
In 2020 bedroeg de N- en P₂O₅-productie per hectare (in kg, over alle bedrijven) respectievelijk in:

▪ Groningen:	143	46
▪ Friesland:	256	76
▪ Drenthe:	163	54
▪ N-Nederland:	196	61
▪ Nederland:	234	84

In Friesland is de N- en P-productie per hectare hoger dan in de andere twee provincies ondanks de lagere veebezetting (uitgedrukt in GVE per hectare). In Friesland is de N-productie ook iets hoger dan in Nederland als geheel. De fosfaatproductie ligt daar net iets onder. De achtergrond hiervan is dat er in Friesland relatief weinig grond is op andere dan veehouderijbedrijven. In Groningen en Drenthe is dat anders, daar is met name het aandeel akkerbouwgrond veel groter, waardoor de mineralenproductie van een kleinere veestapel over een groter areaal wordt berekend. Dat relateert deze cijfers. Meer inzicht wordt geboden op de volgende pagina's.

Friesland heeft hoogste stikstofproductie en negatieve plaatsingsruimte

Figuur 31a De totale stikstofproductie, -plaatsingsruimte en saldo plaatsingsruimte voor bedrijven met graasvee (melkvee en overige graasdieren) in 2021 per provincie (ton stikstof)

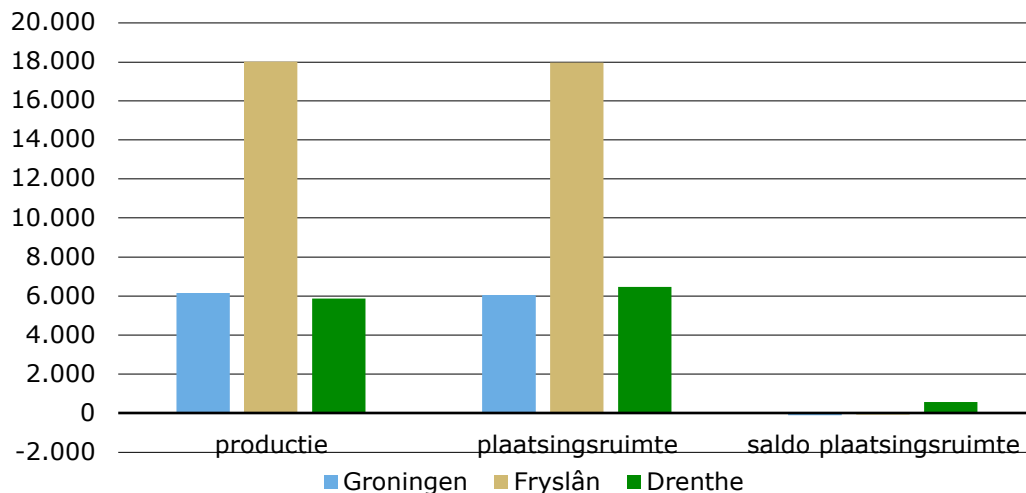
In 2021 bedroeg de stikstofproductie, -plaatsingsruimte en het saldo plaatsingsruimte uitgedrukt in ton stikstof respectievelijk in:

■ Groningen:	17.820	16.700	-1.120
■ Friesland:	51.330	48.420	-2.910
■ Drenthe:	17.530	18.310	780

In Groningen en Friesland was er in 2021 gemiddeld geen plaatsingsruimte (negatief saldo) op de graasveebedrijven. In Drenthe was er wel plaatsingsruimte. Aangezien deze getallen betrekking hebben op de veebedrijven zelf, is de situatie op provinciaal niveau gunstiger. Veebedrijven kunnen namelijk mestafzetcontracten sluiten met akkerbouwbedrijven en dat gebeurt in de praktijk ook.

Friesland heeft hoogste fosfaatproductie en plaatsingsruimte

Figuur 31b De totale fosfaatproductie, -plaatsingsruimte en saldo plaatsingsruimte voor bedrijven met graasvee (melkvee en overige graasdieren) in 2021 per provincie (ton fosfaat)

In 2021 bedroeg de fosfaatproductie, -plaatsingsruimte en het saldo plaatsingsruimte in ton fosfaat respectievelijk in:

▪ Groningen:	6.150	6.050	-100
▪ Friesland:	18.010	17.950	-60
▪ Drenthe:	5.890	6.470	580

In Groningen en Friesland was er gemiddeld sprake van een kleine fosfaatoverschot op de graasveebedrijven in 2021. In Drenthe was er geen overschot (dus klein saldo plaatsingsruimte). Aangezien deze getallen betrekking hebben op de veebedrijven zelf, is de situatie op provinciaal niveau gunstiger. Veebedrijven kunnen namelijk mestafzetcontracten sluiten met akkerbouwbedrijven en dat gebeurt in de praktijk ook.

Conclusies stikstofbodemoverschot uit Daatselaar et al. (2022)

- Bodemoverschot hangt vooral af van (grondgerelateerde) bemesting.
- Het is niet nodig de streefwaarde te differentiëren naar intensiteit
- Streefwaarde voor klei- en zandgrond: circa 125 kg N/ha
- Streefwaarde voor veengrond is moeilijk te definiëren. Advies: veen-mineralisatie buiten beschouwing laten. Streefwaarde is dan circa 75 kg N/ha.
- Het stikstofbodemoverschot per ha is niet veel veranderd tussen 2013 en 2020, het stikstofbodemoverschot per ton melk is gedaald en de benutting van stikstof is gestegen.
- De benutting is sterk afhankelijk van de grondsoort en de intensiteit.

Conclusies fosfaatbodemoverschot uit Daatselaar et al. (2022)

- Fosfaatbodemoverschot hangt vooral af van de (grondgerelateerde) bemesting.
- Het is niet nodig de streefwaarde te differentiëren naar intensiteit.
- Ook lijkt het niet nodig de streefwaarde af te laten hangen van de grondsoortregio.
- Streefwaarde gemiddeld: 0 kg fosfaat/ha.
- Te overwegen valt deze streefwaarde af te laten hangen van de fosfaattoestand. Bijv. hoog: -5 kg/ha, voldoende: 0 kg/ha, laag 5 kg/ha.
- Benutting is vooral een maat voor efficiënt gebruik van fosfaat. Bij evenwichtsbemesting is de benutting 100%.

Conclusies broeikasgassen uit Daatselaar et al. (2022)

- Streefwaarde voor emissie van broeikasgassen per ha erg afhankelijk van intensiteit en grondsoort.
- Voor de klei- en zandgronden is een niveau van 1,3 tot 1,4 kg CO₂-equivalenten per kg melk haalbaar. Voor intensieve bedrijven is dit gemakkelijker haalbaar dan voor extensieve bedrijven.
- Voor veengrond kan overwogen worden deze norm ook te hanteren, maar in dat geval de natuurlijke uitstoot van lachgas uit veengrond niet in berekening meenemen.
- Berekening van CO₂-emissie bevat veel forfaits. Dit beperkt mogelijkheden om emissie van broeikasgassen te verlagen via bedrijfsvoering.

Conclusies ammoniakuitstoot uit Daatselaar et al. (2022)

- Streefwaarde van 50 kg/ha lijkt haalbaar voor veen en zand. Voor klei ligt waarde hoger: 60 kg/ha.
- Alternatieve streefwaarde is 25 kg/GVE. Deze waarde zou ook gebruikt kunnen worden als streven voor de emissie per dierplaats. Op de bedrijven op zand wordt dat niveau nu al vaker gehaald dan op veen en klei.

Conclusies inkomen en management uit Daatselaar et al. (2022)

- Inkomen per kg melk vertoont grote spreiding, maar is weinig afhankelijk van grondsoort of intensiteit. Managementcapaciteit van ondernemer lijkt grote rol te spelen.
- Bedrijven met laag stikstofoverschot hebben gemiddeld gezien geen slechter inkomen dan vergelijkbare bedrijven met hoog stikstofoverschot.
- Bedrijven met laag fosfaatoverschot hebben gemiddeld gezien geen slechter inkomen dan vergelijkbare bedrijven met hoog fosfaatoverschot.
- Koplopers zijn uitstekende managers die kans zien om op meerdere items goed te scoren. Zij zien kans maatschappelijke wensen in hun bedrijfsvoering te integreren zonder dat het ten koste gaat van hun inkomen.

Deel 1j: Duiding van trends

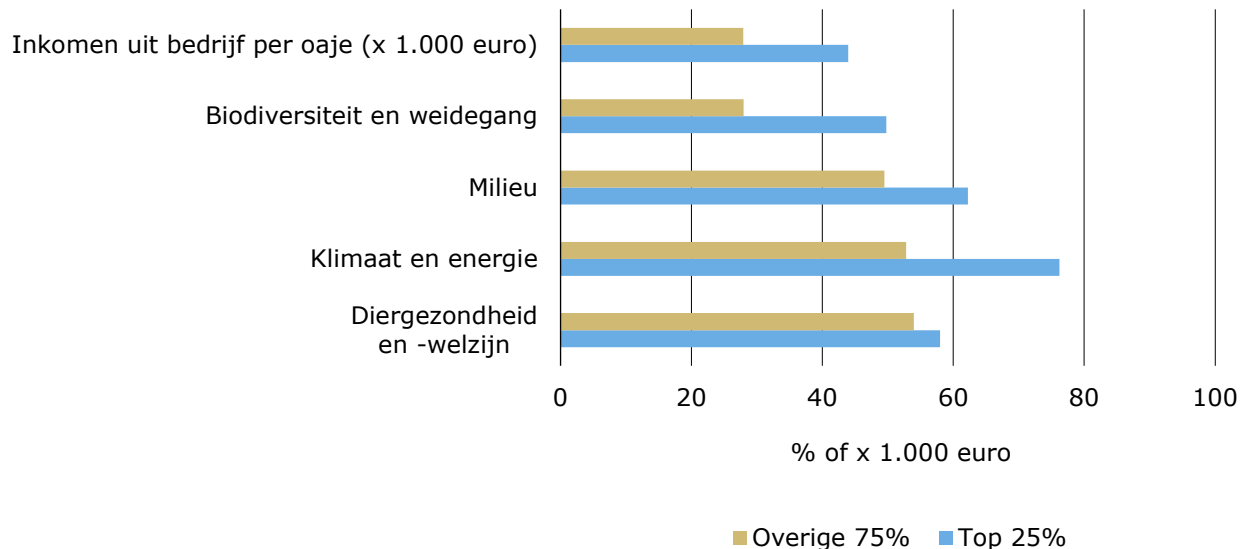
- Er is, ook binnen dezelfde sector, grote variatie in vakmanschap, managementkwaliteiten en ondernemerschap, waardoor grote verschillen bestaan in duurzaamheidsprestaties en inkomen.
- De biologische melkveehouderij scoort op diverse duurzaamheidsindicatoren beter dan de gangbare melkveehouderij.
- Ook binnen deze twee bedrijfssystemen zijn de verschillen groot.
- Opvallend is dat de 25% meest duurzame melkveebedrijven in Noord-Nederland het ook goed doen qua inkomen.
- Niet alles is maakbaar maar er is ruimte voor verbetering door onder andere leven-lang-leren.

Variatie in bedrijfssystemen

- Tot nu toe gepresenteerde cijfers geven vooral 'gemiddeld' beeld
- Werkelijkheid: veel variatie in duurzaamheidsprestaties en economische resultaten
- Duurzaamheidsprestaties deels gekoppeld aan bedrijfsomstandigheden, met name grondsoort
- Maar: grotere invloed van:
 - Bedrijfssysteem, bijvoorbeeld biologisch versus gangbaar
 - Agrarisch ondernemer zelf ofwel verschillen in competenties op gebied van:
 - Vakmanschap
 - Management
 - Ondernemerschap
- Dus: niet alleen naar structuur kijken: groot of klein, bouwplan, veedichtheid etc.
- Ook binnen biologische sector grote verschillen, evenals binnen gangbare sector.
- Ene ondernemer heeft meer grip op productie en duurzaamheid dan andere.

Vergelijking naar duurzaamheid op melkveebedrijven 2018-2020

Figuur 32 Relatieve duurzaamheidsprestaties van melkveebedrijven gemiddeld 2018-2020 in Noord-Nederland

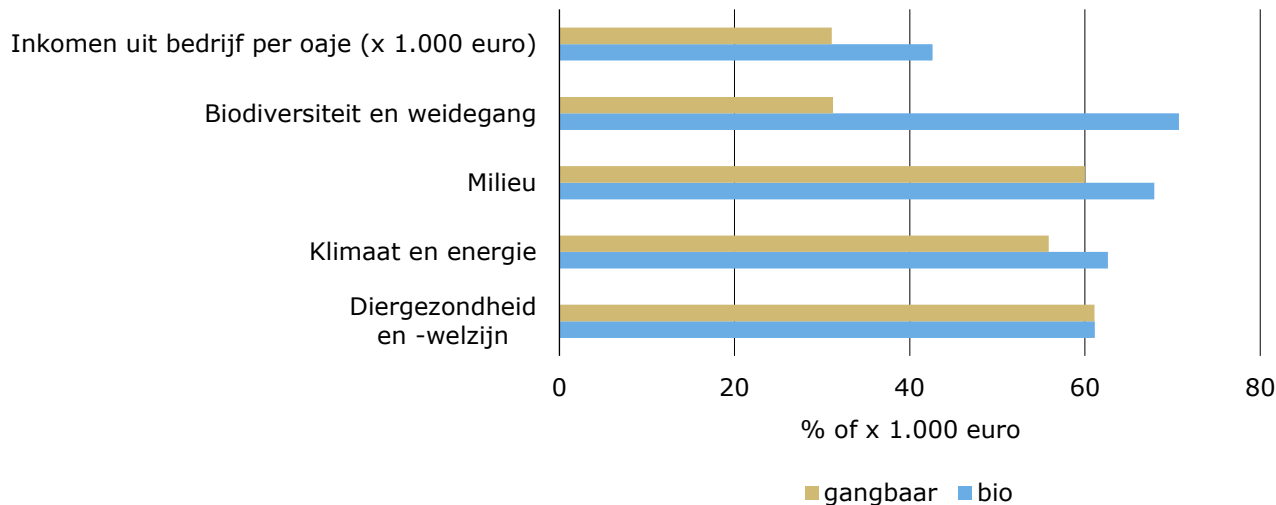

Als melkveebedrijven worden gerangschikt op basis van een integrale duurzaamheidsscore, blijkt dat de 25% beste bedrijven met de hoogste score ook betere economische prestaties realiseren dan de overige 75%. De kritieke melkprijs van de 25% beste bedrijven is bijvoorbeeld significant lager. Ook is het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje hoger op de duurzaamste bedrijven (+ 16.000 euro)

Vakmanschap, managementkwaliteiten en ondernemerschap: deels een gegeven, deels te ontwikkelen, onder andere via leven-lang-leren.

Vergelijking biologische en gangbare melkveebedrijven 2018-2020

Figuur 33 Relatieve duurzaamheidsprestaties van melkveebedrijven, gemiddeld 2018-2020 in Noord-Nederland

Biologische melkveebedrijven scoren vooral beter op biodiversiteit en weidegang en in mindere mate op milieu, klimaat en energie. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje is op biologische melkveebedrijven over de periode 2018-2020 hoger dan op de gangbare melkveebedrijven.

Keuze voor ander bedrijfssysteem kan helpen om tot een betere duurzaamheid en een hoger inkomen te komen, binnen de grenzen van markt en financieringsmogelijkheden.

Ontwikkeling ondernemerschap

- Steeds meer agrarische ondernemers hebben een hbo-opleiding. Dit is geen overbodige luxe gezien:
 - Toenemende bedrijfsgrootte
 - Complexe regelgeving en datavastlegging
 - Digitalisering van productieprocessen
 - Verbreding met andere takken zoals zorg, educatie en huisverkoop, inclusief sterkere noodzaak voor goede communicatie met burgers, ketenpartijen en overheden
 - Druk en tendensen richting:
 - Minimalisering chemische gewasbescherming, kunstmest vervangen door organische mest, compost en dergelijke, extensivering, precisielandbouw en/of
 - Agro-ecologische, CSA-, natuurinclusieve, biologische, biologisch-dynamische of regeneratieve vormen van landbouw
 - Deze tendensen vragen op en top ondernemerschap en pioniershouding

Deel 2: Sociale aspecten

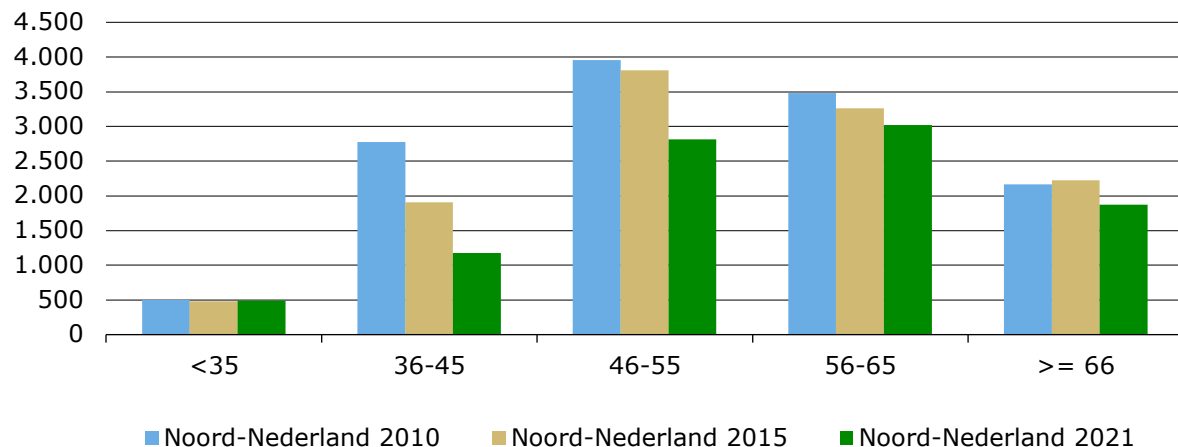

Deel 2: Sociale aspecten

- Aantal bedrijfshoofden 36-45 jaar sterk gedaald
- In Noord-Nederland meer 65-plussers dan 45-minners
- Opleidingsniveau agrarische bedrijfshoofden neemt toe
- Opleidingsniveau niet-agrarisch het hoogst in Friesland
- Meer eigen en vreemde arbeid per bedrijf op dalend aantal bedrijven
- Daling aantal vrouwelijke arbeidskrachten sterker dan van mannelijke
- Eén op vijf bedrijfshoofden heeft betaalde werkzaamheden buitenshuis
- Opvolgingssituatie vanaf 2012 verbeterd

Aantal bedrijfshoofden van 36 tot 45 jaar sterk gedaald

Figuur 34 Aantal bedrijven naar leeftijd bedrijfshoofden in Noord-Nederland

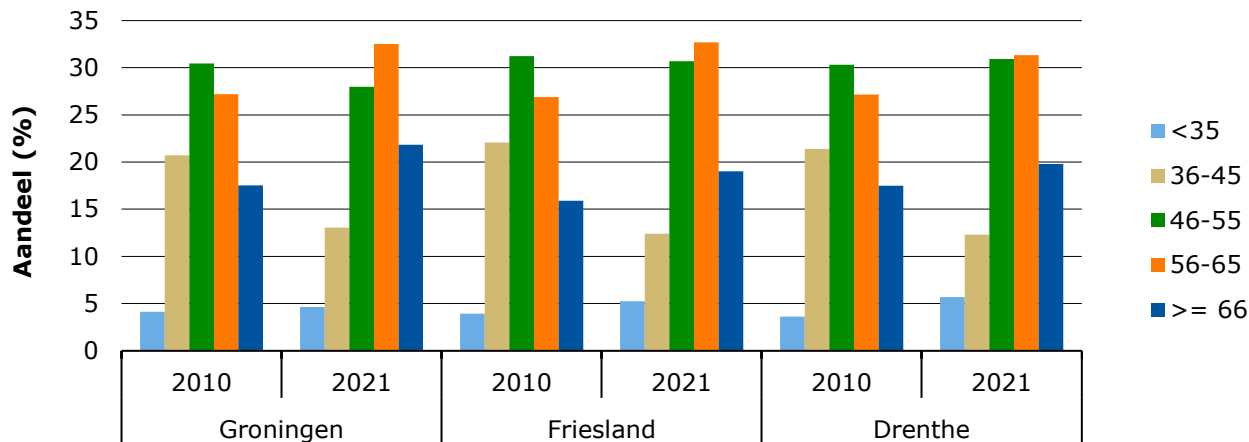

Een bedrijfshoofd geeft leiding aan het bedrijf en is in veel sectoren ook de belangrijkste uitvoerder van de werkzaamheden. In geval van een maatschap geldt de maat of vennoot met de grootste zakelijke en bedrijfsmatige verantwoordelijkheid als bedrijfshoofd en worden van hem of haar leeftijd en opleiding vermeld. Dit overzicht is exclusief rechtspersonen.

Het aantal bedrijven in de agrarische sector daalt. Daardoor daalt ook het aantal bedrijfshoofden. Bovendien verandert de leeftijdsopbouw van de agrarische sector. Het aandeel bedrijfshoofden jonger dan 45 jaar is tussen 2010 en 2021 gedaald van 26% naar 18% en wel van 3.270 naar 1.665. Dat is minder dan het aantal bedrijfshoofden ouder dan 65 jaar (1.870). Het aantal jonger dan 35 jaar is niet veranderd. De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden in Noord-Nederland was in 2021 56 jaar.

In alle provincies meer 65-plussers dan 45-minners in 2021

Figuur 35: Aandeel bedrijven naar leeftijd bedrijfshoofden per provincie in Noord-Nederland in 2010 en 2021

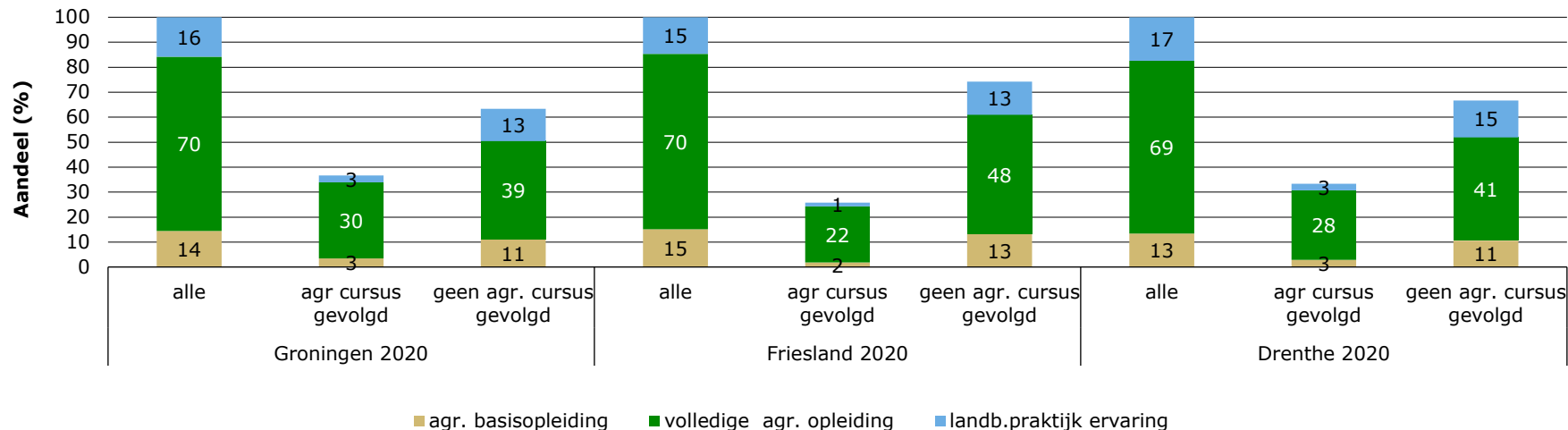

Bij een hoofd ouder dan 65 jaar kan het wel zo zijn dat een zoon of dochter veel werk op het bedrijf doet. Het grote aantal 65-plussers kan een aanduiding zijn dat het proces van bedrijfsoverdracht en -overname stukt. Want dan heeft de oudere generatie nog steeds de grootste zakelijke en bedrijfsmatige verantwoordelijkheid.

Deze figuur laat de leeftijdsopbouw per provincie zien. De ontwikkeling daarin is voor de drie provincies vergelijkbaar. De verschillen in percentages in de drie provincies zijn minimaal in alle drie de aangegeven jaren. Ook de daling van het totaal aantal bedrijfshoofden is zeer vergelijkbaar, namelijk 16/17% vanaf 2010. In alle provincies was het aantal 65-plussers in 2021 inmiddels groter dan het aantal bedrijfshoofden jonger dan 46 jaar. Ook de gemiddelde leeftijd is vergelijkbaar met 56/57 jaar.

Opleidingsniveau niet agrarisch het hoogst in Friesland

Figuur 36 Aandeel bedrijven naar opleiding bedrijfshoofd 2020

In 2020 is de vraagstelling afwijkend van die in 2016 en eerder (die om die reden hier niet getoond wordt). Bij het opleidingsniveau wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen mbo en hbo en hoger. De volledige opleiding houdt in dat er minimaal 2 jaar onderwijs is gevolgd aan mbo, hbo of universiteit. Zowel de basis- als de volledige opleiding zijn agrarisch.

In Groningen hebben de meeste bedrijfshoofden het afgelopen jaar een agrarische cursus gevolgd. In Friesland het minst.

Meer eigen en vreemde arbeid per bedrijf op dalend aantal bedrijven

Tabel 26 Arbeidsinzet op de agrarische bedrijven in Noord-Nederland in 2010, 2015 en 2020

Arbeid	Arbeidsinzet Noord-Nederland		
	2010	2015	2021
Arbeidskrachten (ak)			
Aantal totaal	32.480	30.436	28.355
Wv. aantal bedrijfshoofden	12.880	11.681	9.380
Aantal ak per bedrijf	2,5	2,6	3,0
Arbeidsjaareenheden (aje)			
Totaal	22.511	21.805	21.217
W.v. betaald	4.819	4.474	5.612
W.v. onbetaald	17.692	17.331	15.605
Aantal aje per bedrijf	1,7	1,9	2,3

In deze tabel staan naast de bedrijfshoofden ook de andere arbeidskrachten (ak) die op de land- en tuinbouwbedrijven werkzaam zijn. Verder wordt in deze tabel onderscheid gemaakt in betaalde en onbetaalde aje (arbeidsjaareenheden; vergelijkbaar met het begrip fte). Onbetaalde aje horen bij bedrijfshoofden en andere gezinsleden die geen loon ontvangen maar van het bedrijfsresultaat moeten leven.

De totale arbeidsinzet op de agrarische bedrijven in Noord-Nederland is vanaf 2010 met 14% gedaald. Dat is minder dan het aantal bedrijfshoofden (27%). Het aantal arbeidskrachten en aje per bedrijf is toegenomen in samenhang met schaalvergroting. Het aantal betaalde aje per bedrijf is sinds 2015 toegenomen terwijl het aantal onbetaalde aje per bedrijf vanaf 2015 stabiel bleef. Per saldo is de totale arbeidsinzet afgenomen op vrijwel gelijkblijvend areaal en een toename van het aantal melkkoeien en pluimvee.

Daling vrouwelijke arbeidskrachten sterker dan mannelijke

Tabel 27 Arbeidsinzet op agrarische bedrijven in Noord-Nederland naar geslacht in 2010, 2015 en 2020

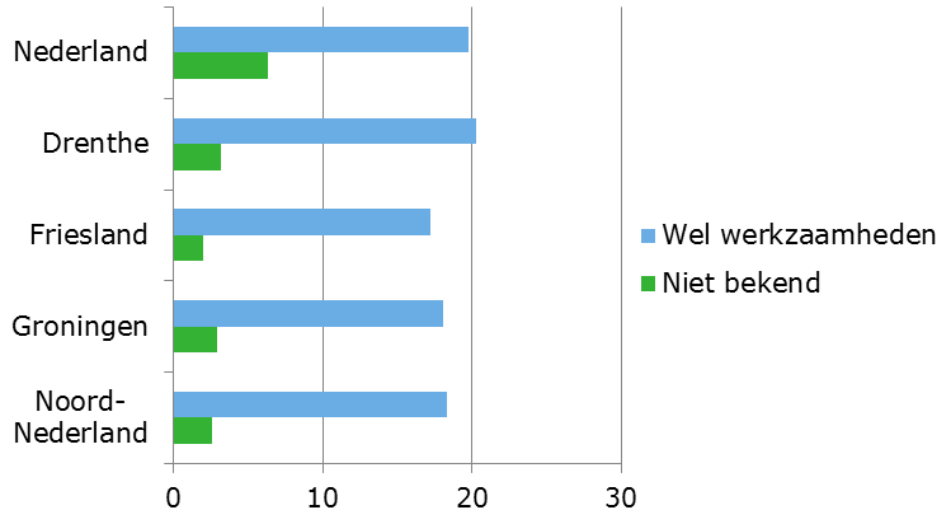
	Arbeidsinzet Noord-Nederland			Aandeel (%)		
	2010	2015	2020	2010	2015	2020
Arbeidskrachten totaal	32.475	30.436	27.906			
W.v. mannelijk	21.529	20.931	19.414	66	69	70
W.v. vrouwelijk	10.946	9.505	8.492	34	31	30
Onbetaalde aje	17.692	19.505	16.956			
W.v. mannelijk	13.273	14.918	12.914	75	76	76
W.v. vrouwelijk	4.419	4.587	4.042	25	24	24

In deze tabel wordt onderscheid gemaakt naar mannelijke en vrouwelijke arbeidskrachten bij de totale arbeidsinzet en bij de onbetaalde aje, de bedrijfshoofden en de meewerkende gezinsleden.

De totale arbeidsinzet is tussen 2010 en 2020 met 14% gedaald. Het aantal vrouwelijke arbeidskrachten is sterker gedaald (22%) dan het aantal mannelijke arbeidskrachten (10%). Bij de onbetaalde aje is het aantal minder sterk gedaald (4%). De verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke arbeidskrachten is in het totaalbeeld licht verschoven, namelijk van 66/34 in 2010 naar 70/30 in 2020. Bij de gezinsarbeid is de verhouding in de drie weergegeven jaren constanter gebleven op 75/25 naar 76/24. In 2021 is niet gevraagd naar het geslacht van de werkzame personen, zodat deze uitsplitsing niet voor dit jaar gemaakt kon worden.

Eén op vijf bedrijfshoofden heeft betaalde werkzaamheden buitenshuis

Figuur 37 Aandeel bedrijfshoofden met nevenwerkzaamheden buitenshuis, 2013

In de Landbouwtelling wordt niet ieder jaar naar betaalde werkzaamheden buitenshuis gevraagd. Het laatst beschikbare jaar is 2013.

Het komt vrij vaak voor dat meewerkende partners of kinderen een baan buitenshuis hebben. Voor het bedrijfshoofd is dit minder vanzelfsprekend, omdat het bedrijfshoofd de grootste zakelijke en bedrijfsmatige verantwoordelijkheid op het bedrijf heeft.

In Nederland had in 2013 ongeveer 20% van de agrarische bedrijfshoofden betaalde werkzaamheden buitenshuis. In Noord-Nederland was dat met 18% niet veel lager. Het percentage was relatief hoog in Drenthe met 20%. In Groningen en Friesland lag dit percentage op 17 à 18%. Van 2 à 3% van de bedrijfshoofden is niet bekend of zij in dat jaar een dergelijke betrekking hadden.

Opvolgingssituatie vanaf 2012 verbeterd

Tabel 28 Bedrijfsopvolging en continuïteit in Noord-Nederland in 2012, 2016 en 2020

Aantal bedrijven	Rechtspersonen en opvolging		
	2012	2016	2020
Totaal aantal bedrijven (A)	12.465	9.924	9.490
Aantal rechtspersonen (B)	304	308	374
Aantal bedrijven met:			
bedrijfshoofd jonger dan 51 jaar (C)	4.571	3.606	2.849
ouder dan 51 jaar, met opvolger (D)	2.691	2.626	2.803
ouder dan 51 jaar, zonder opvolger (E)	4.899	3.384	3.464
Opvolgingspercentage (D/(A-B-C)), %	35	44	45
Continuïteitspercentage (B+C+D)/A, %	61	66	63

Bedrijfsopvolging wordt een keer per vier jaar geïnventariseerd bij ondernemers van 51 jaar of ouder. Het continuïteits-percentages geeft aan welke deel van de bedrijven de komende jaren blijft bestaan.

Van de bedrijfshoofden met een leeftijd van 51 jaar of ouder had in 2020 45% een opvolger. Dat is een stijging met 1 en 10%-punten ten opzichte van 2016 en 2012. Het continuïteitspercentage is na een flinke stijging in 2016 gedaald naar 63% in 2020. Naar verwachting komen de komende 15 à 20 jaar ongeveer 3.500 bedrijven in Noord-Nederland vrij of te koop door gebrek aan een opvolger. Dat is ongeveer 37% van het huidige aantal.

Deel 3: Economische aspecten agrocluster

Agrocluster

- Voedings- en genotmiddelenindustrie goed voor ruim 16.000 banen
- Agrocluster groeit sterk in toegevoegde waarde en werkgelegenheid
- 14 à 15% van toegevoegde waarde en werkgelegenheid afkomstig van het totale agrocluster
- Grote bijdrage grondgebonden sectoren aan toegevoegde waarde
- Grote bijdrage grondgebonden sectoren aan werkgelegenheid

Voedings- en genotmiddelenindustrie goed voor 16.000 banen

Tabel 29 Werkgelegenheid in de voedings- en genotmiddelenindustrie in 2020

Bedrijfstak	Totaal aantal banen in:		Aandeel N-NL	Mutatie N-NL
	N-NL	Nederland	in Nederland (%)	t.o.v. 2014
Zuivelindustrie	5.315	18.045	29,5	18,1
Zetmeelindustrie	985	2.189	45,0	10,7
Suikerindustrie	261	758	34,4	30,5
Brood- en banketbakkerijen en deegwarenindustrie	3.757	34.993	10,7	4,7
Slachterijen	1.524	23.570	6,5	-20,2
Overige veevoedings-, voedingsmiddelen- en tabaksindustrie a)	5.778	86.207	6,7	-6,0
Totaal voedings- en genotmiddelenindustrie	16.096	142.192	11,3	5,0

a) Deze post bestaat uit een heel scala aan bedrijfstakken binnen deze groep.

Bron: LISA bewerking Wageningen Economic Research

In de voedings- en genotmiddelenindustrie in Noord-Nederland werkten in 2020 ruim 16.000 mensen, ruim 5% meer dan in 2014. Dat was 11,3% van het totaal aantal banen in deze bedrijfstakken in Nederland. De meeste werkgelegenheid kwam voort uit de brood- en banketbakkerijen en deegwarenindustrie (3.757 banen) en de zuivelindustrie (5.315 banen). De werkgelegenheid bij de slachterijen en overige industrie is gedaald.

Agrarische exportactiviteiten zonder verwerking zoals de pootaardappelexport zijn niet in dit overzicht opgenomen. Die vallen onder de SBI-code 462 'Groothandel in landbouwproducten en levende dieren'.

Agrocluster: toegevoegde waarde stijgt; werkgelegenheid daalt

Tabel 30 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid in het agrocluster a) in Noord-Nederland in 2020

Onderdeel Agrocluster	Toegevoegde waarde (mln. euro)	mutatie t.o.v. 2014 (%)	Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	mutatie t.o.v. 2014 (%)
Agrocluster, totaal	8.043	9,3	86.098	-16,6
Aandeel in totale economie van Noord-Nederland (%)	15		13	
Agrocluster, buitenlandse grondstoffen	2.730	3,4	16.762	-42,4
Agrocluster, binnenlandse grondstoffen	5.312	12,3	69.336	-6,4
Aandeel in totale economie van Noord-Nederland (%)	10		10	
Primaire productie	978	-7,7	23.901	-5,6
Verwerking	1.208	20,8	11.014	-11,6
Toelevering	2.188	12,8	23.364	-16,0
Distributie	938	29,6	11.058	30,2
Aandeel agrocluster Noord-Nederland in agrocluster NL	14		15	
Noord-Nederland totaal	53.365	-3,0	671.700	12,5

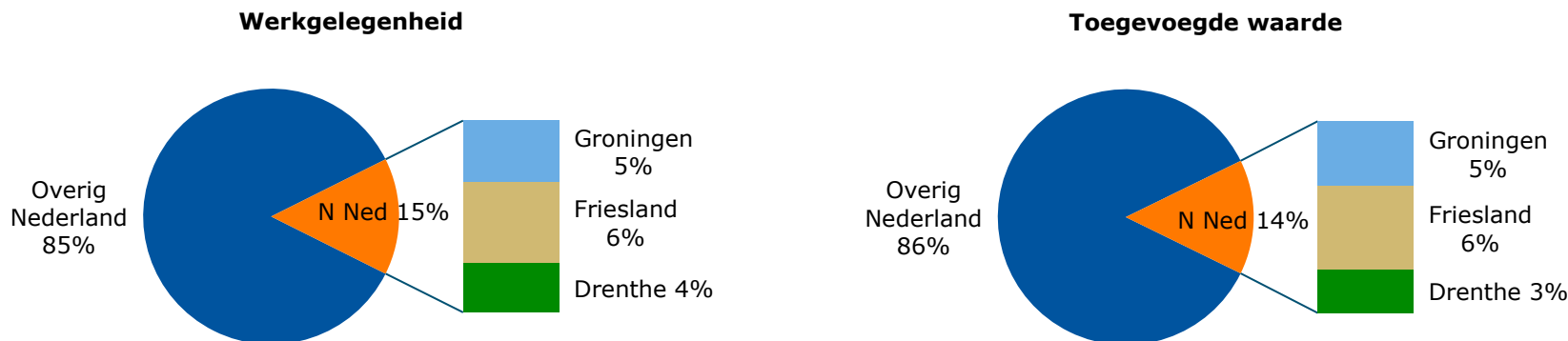
a) Het totale agrocluster bestaat uit de voedings- en genotmiddelenindustrie plus de primaire agrarische sector. Het CBS heeft een forse revisie uitgevoerd tussen 2014 en 2020 zodat de werkgelegenheidscijfers niet vergelijkbaar zijn.

Het totale agrocluster in Noord-Nederland was in 2020 goed voor een toegevoegde waarde van ruim 8 miljard euro ofwel 15% van de totale toegevoegde waarde in Noord-Nederland en voor een werkgelegenheid van ruim 86.000 banen ofwel 13% van de werkgelegenheid in Noord-Nederland. De toegevoegde waarde groeide tussen 2014 en 2020 met ruim 9% en de werkgelegenheid daalde met bijna 17%. Voor Noord-Nederland als totaal daalde in dezelfde periode de toegevoegde waarde met 3%, terwijl de werkgelegenheid met 12,5% toenam.

10% van de toegevoegde waarde en werkgelegenheid is gebaseerd op binnenlandse grondstoffen; de overige 5% respectievelijk 3% op buitenlandse grondstoffen zoals koffie, thee en cacao. De primaire sector maakt hiervan respectievelijk 18 en 33% uit.

15% van toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Noord-NL

Figuur 38 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde van het totale agrocluster inclusief primaire sector

Het totale agrocluster in Noord-Nederland vertegenwoordigt 14% van de toegevoegde waarde en 15% van de werkgelegenheid in dat cluster in Nederland. Het grootste aandeel ligt in de provincie Friesland met 6% en het laagste in de provincie Drenthe met 3%.

In de figuur over de werkgelegenheid betreft het gehele agrocomplex: primaire sector + verwerking + toelevering + distributie.

Grote bijdrage grondgebonden clusters aan toegevoegde waarde

Figuur 39 Verdeling van toegevoegde waarde (% , miljoen euro) naar cluster 2020

In Noord-Nederland nemen de akkerbouw- en grondgebonden veehouderijclusters een groter aandeel en de opengronds- en glastuinbouw-, intensieve veehouderij- en visserijclusters een kleiner aandeel in dan gemiddeld in Nederland. De grondgebonden clusters spelen een belangrijke rol in Noord-Nederland qua toegevoegde waarde (6,9 miljard euro) en zijn tussen 2014 en 2020 licht (4%) gegroeid. De toegevoegde waarde van het akkerbouwcluster is bijna 2 keer zo groot als van het melkveehouderijcluster.

Grote bijdrage grondgebonden clusters aan werkgelegenheid

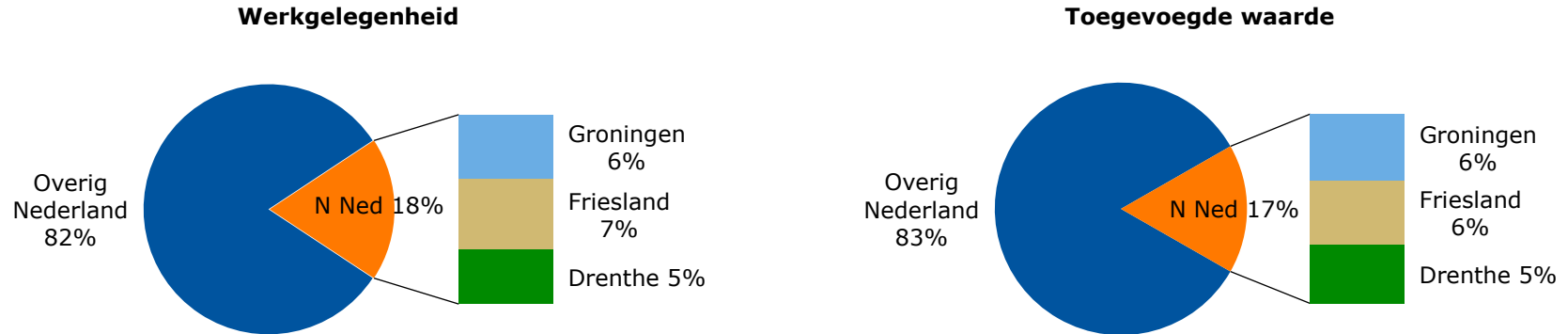
Figuur 40 Verdeling van werkgelegenheid (% , banen) naar cluster

In Noord-Nederland is de verdeling van de werkgelegenheid van het agrocluster over de sectoren anders dan gemiddeld in Nederland. De akkerbouw- en grondgebonden veehouderijclusters (voornamelijk melkveehouderij) nemen een groter aandeel in, de opengronds- en glastuinbouw-, intensieve veehouderij- en visserijclusters een kleiner aandeel. De grondgebonden clusters spelen een belangrijke rol in Noord-Nederland qua werkgelegenheid (75.000 banen) maar deze is tussen 2014 en 2020 met ruim 15.000 banen gekrompen. N.B. De cijfers tussen 2014 en 2020 zijn niet vergelijkbaar vanwege een forse revisie.

Relatief groot deel agrocluster binnenlandse grondstoffen in Noord-NL

Figuur 41 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde van het totale agrocluster binnenland

Het agrocluster binnenland in Noord-Nederland vertegenwoordigt 17% van de toegevoegde waarde en 18% van de werkgelegenheid in dat cluster in Nederland. Het grootste aandeel ligt in de provincie Friesland met 6 à 7% en het laagste in de provincie Drenthe met 5%.

De figuur over de werkgelegenheid betreft het gehele agrocomplex: primaire sector + verwerking + toelevering + distributie maar exclusief de buitenlandse grondstoffen

Grote bijdrage grondgeb. clusters aan toegev. waarde **binnenland**

Figuur 42 Verdeling van toegevoegde waarde (% , miljoen euro) naar cluster 2020 **binnenland**

In Noord-Nederland nemen de akkerbouw- en grondgebonden veehouderijclusters een groter aandeel en de opengronds- en glastuinbouw-, intensieve veehouderij- en visserijclusters een kleiner aandeel in dan gemiddeld in Nederland. De grondgebonden clusters spelen een belangrijke rol in Noord-Nederland qua toegevoegde waarde (5,3 miljard euro) en zijn tussen 2014 en 2020 licht (4%) gegroeid. De toegevoegde waarde van het akkerbouwcluster is met een aandeel van 33% in het totale agrocluster een kwart kleiner dan van het melkveehouderijcluster (45%).

Grote bijdrage grondgeb. clusters aan werkgelegenheid **binnenland**

Figuur 43 Verdeling van werkgelegenheid (% , banen) naar cluster **binnenland**

In Noord-Nederland is de verdeling van de werkgelegenheid van het agrocluster over de sectoren anders dan gemiddeld in Nederland. De akkerbouw- en grondgebonden veehouderijclusters (voornamelijk melkveehouderij) nemen een groter aandeel in, de opengronds- en glastuinbouw-, intensieve veehouderij- en visserijclusters een kleiner aandeel. De grondgebonden clusters spelen een belangrijke rol in Noord-Nederland qua werkgelegenheid (59.000 banen) maar deze is tussen 2014 en 2020 met ruim 3.500 banen gekrompen. N.B. De cijfers tussen 2014 en 2020 zijn niet vergelijkbaar vanwege een forse revisie.

Meer informatie

Gabe Venema – gabe.venema@wur.nl

+31 (0)70 335 8323

Bert Smit – bertb.smit@wur.nl

www.wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research

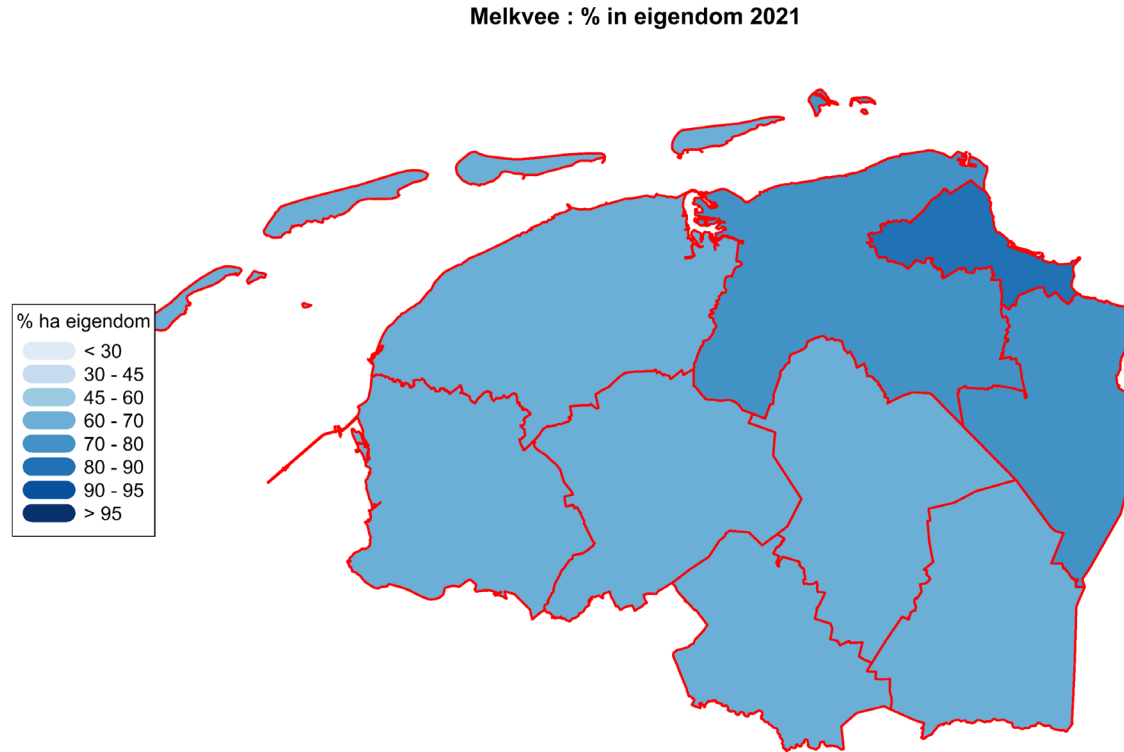
Rapport 2022-121

Projectcode 2282200730

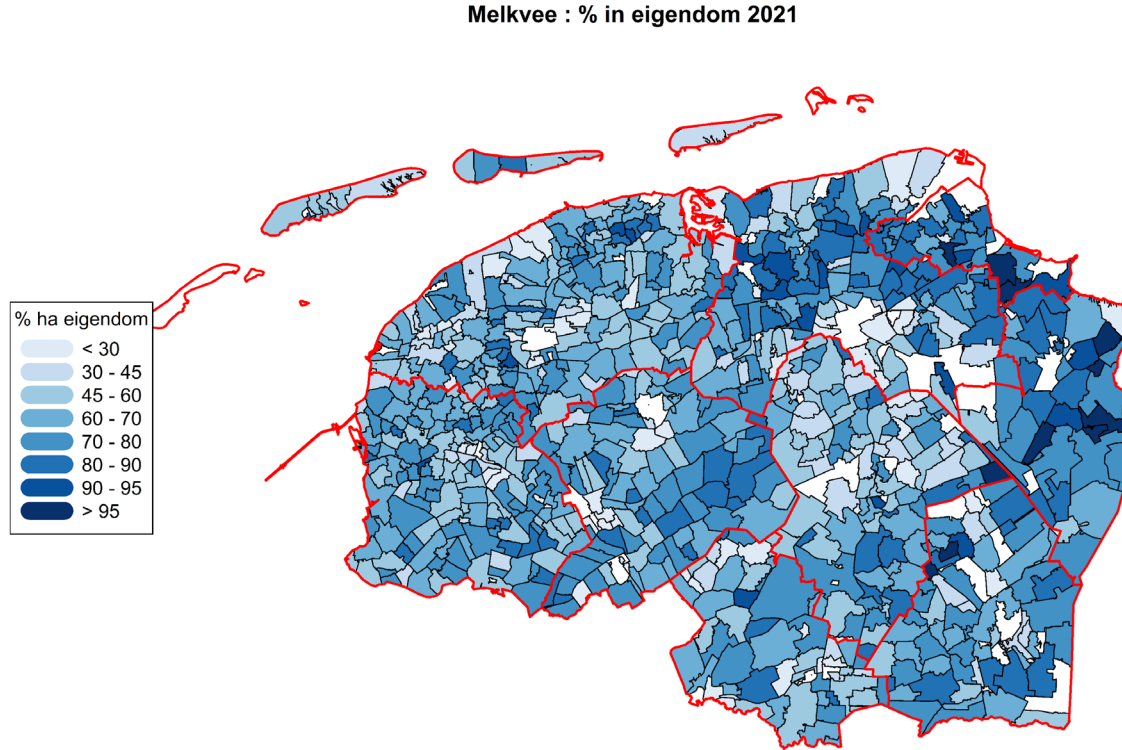
Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research in opdracht van en gefinancierd door de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe.

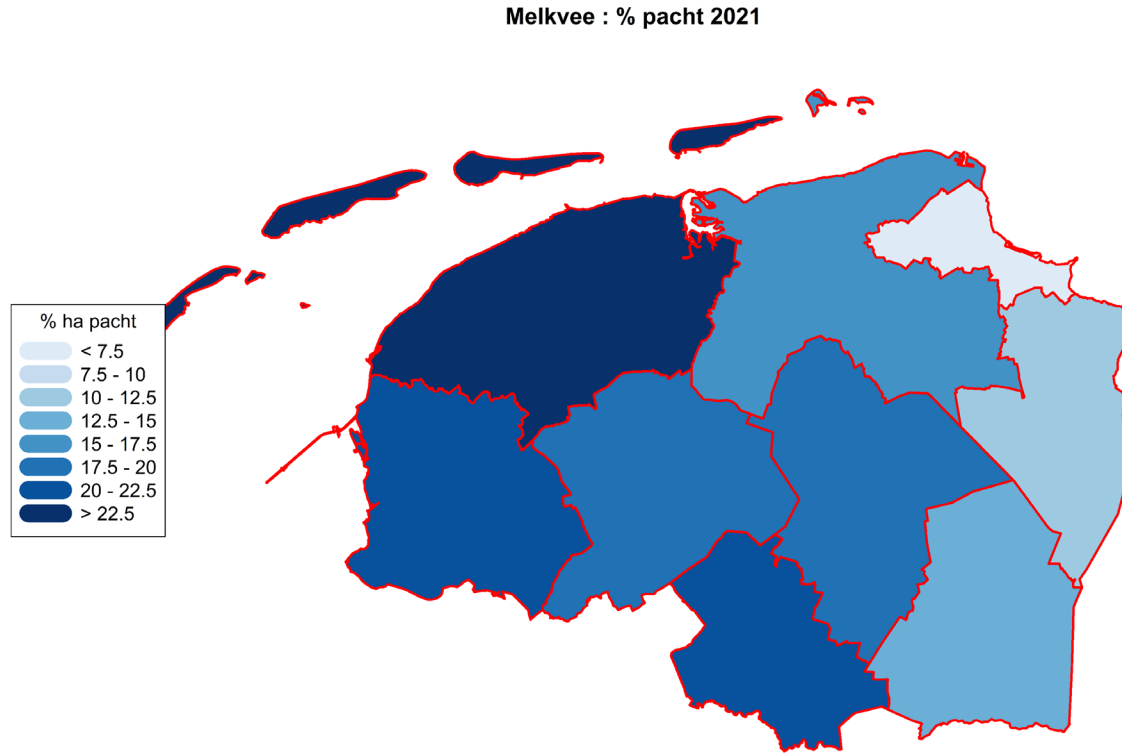
1. Aandeel eigendom op melkveebedrijven (per COROP-gebied)

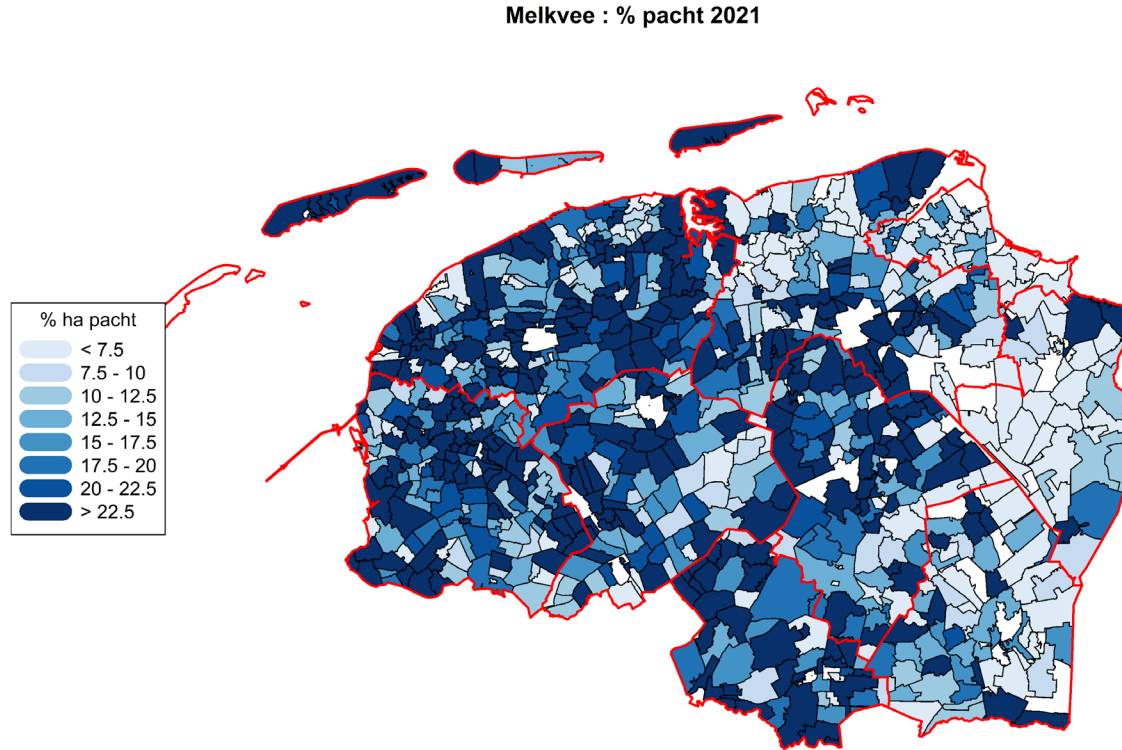
2. Aandeel eigendom op melkveebedrijven (per PC4-gebied)

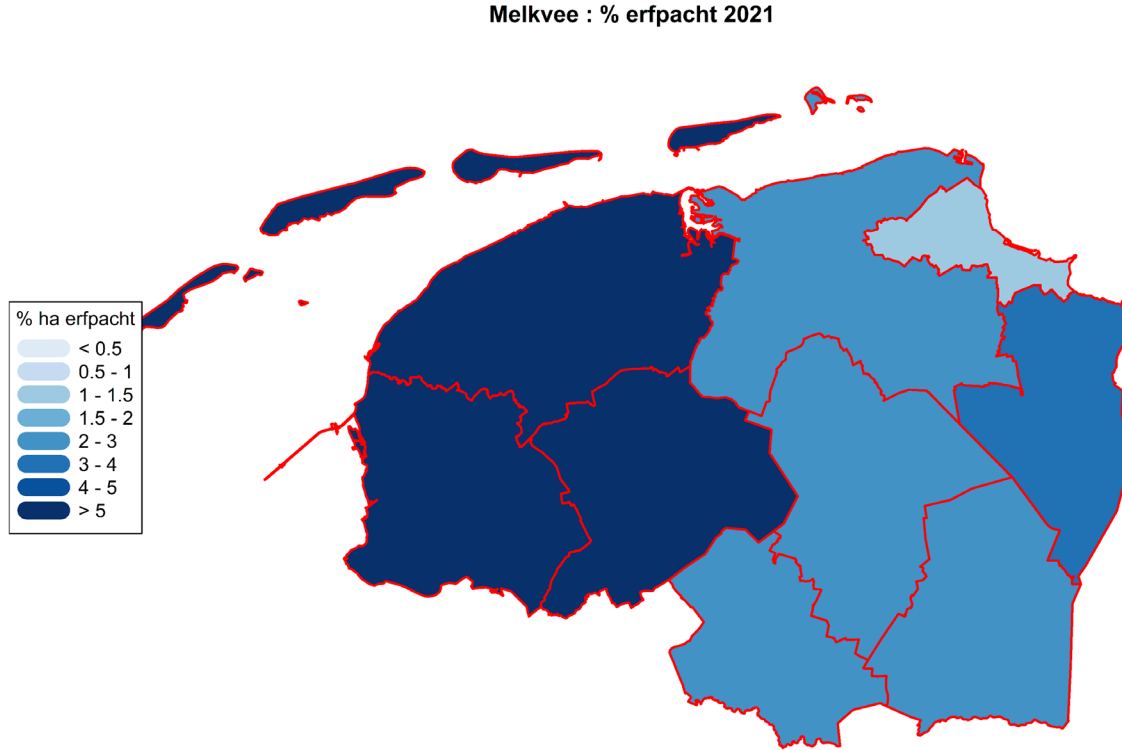
3. Aandeel pacht op melkveebedrijven (per COROP-gebied)

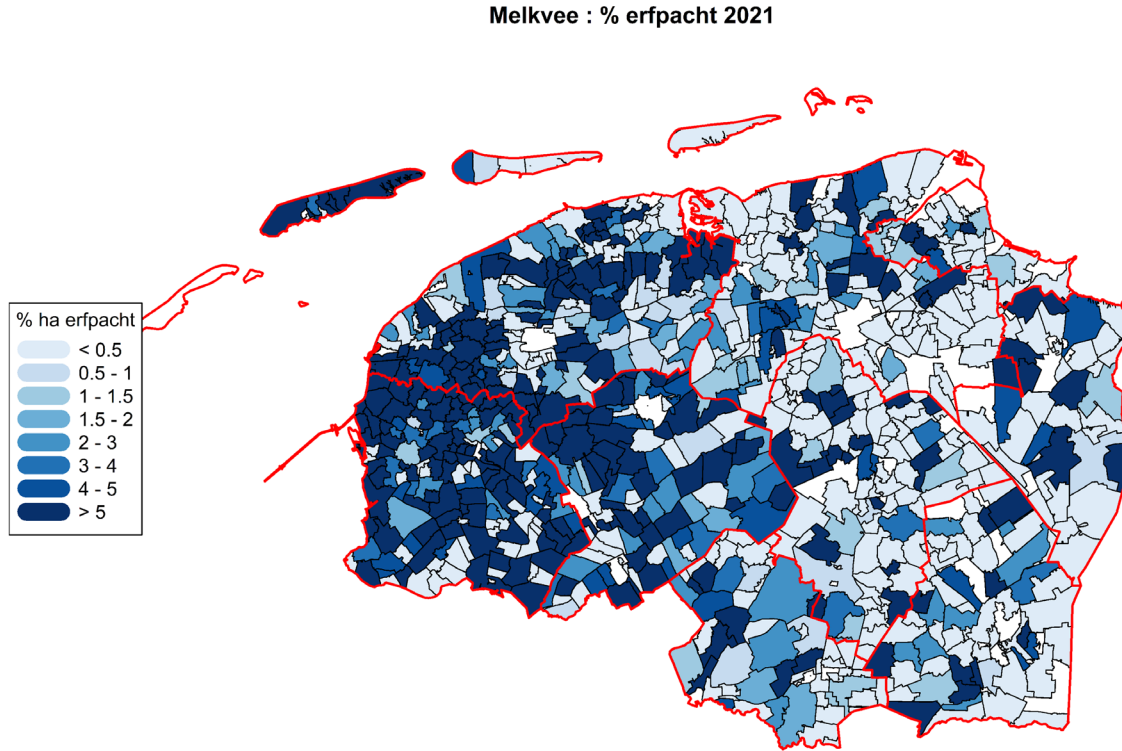
4. Aandeel pacht op melkveebedrijven (per PC4-gebied)

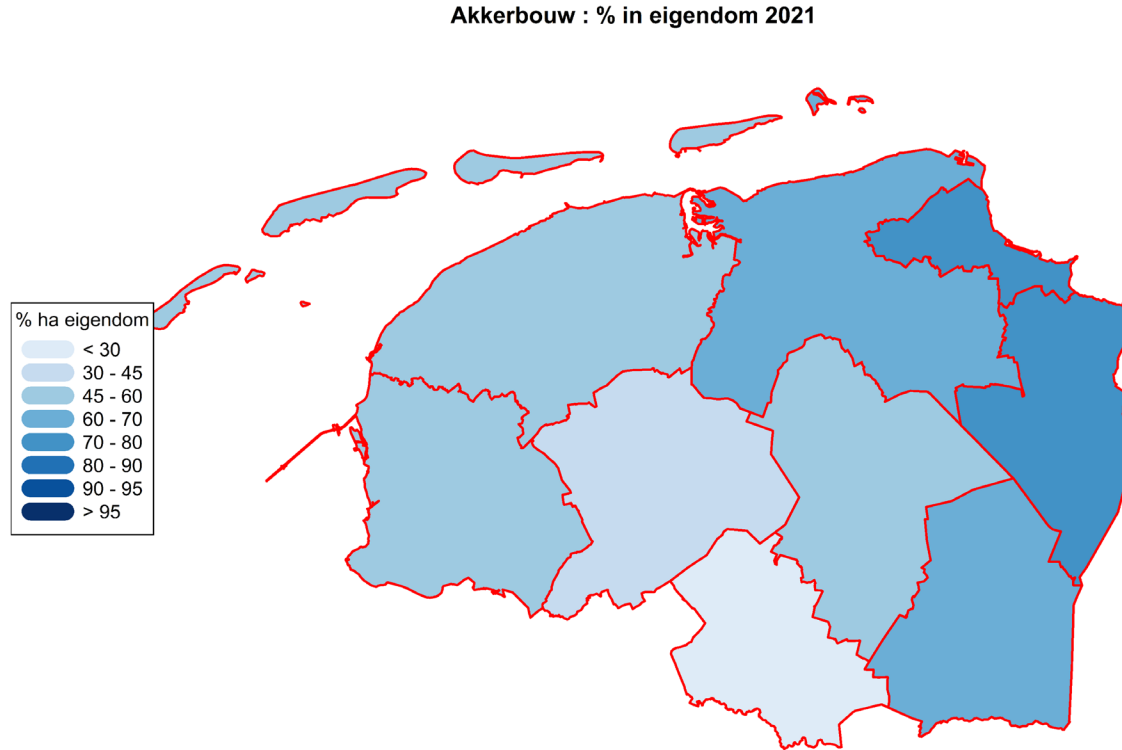
5. Aandeel erfpacht op melkveebedrijven (per COROP-gebied)

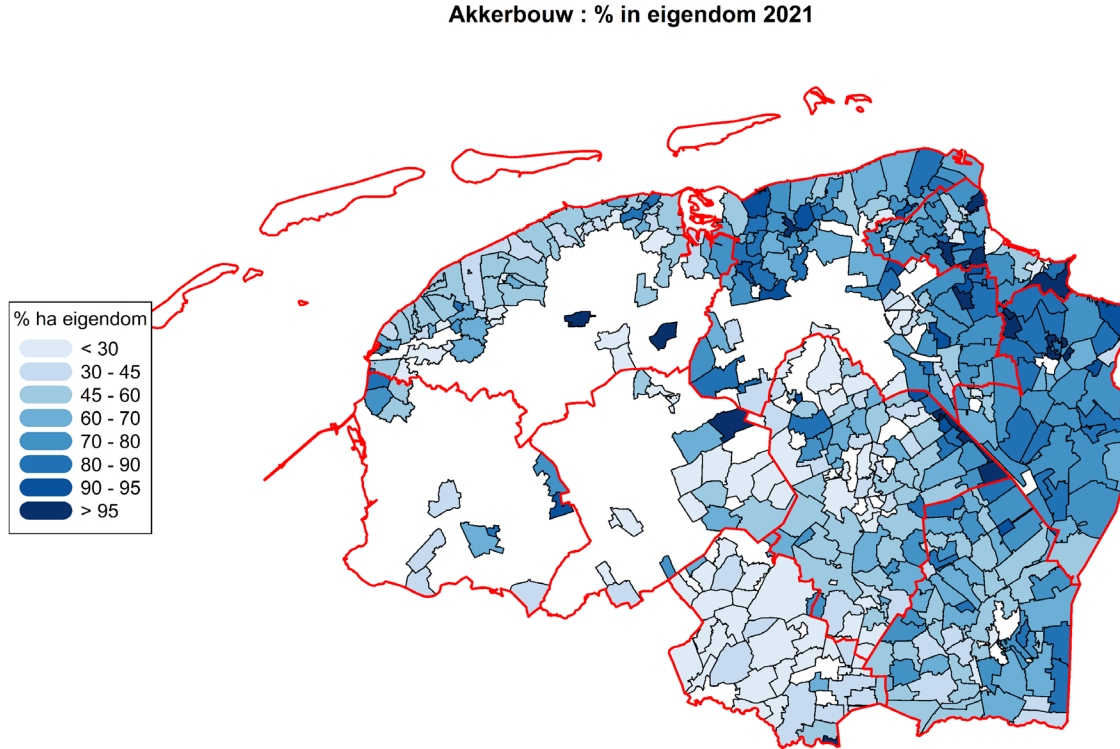
6. Aandeel erfpacht op melkveebedrijven (per PC4-gebied)

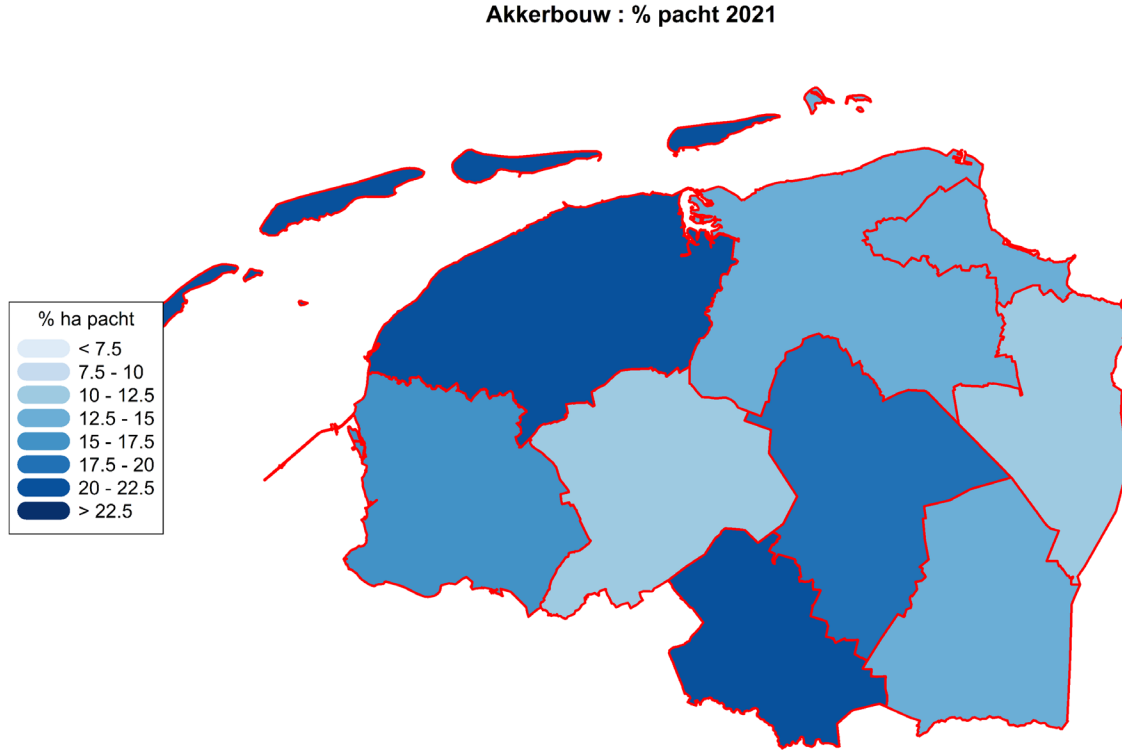
7. Aandeel eigendom op akkerbouwbedrijven (per COROP-gebied)

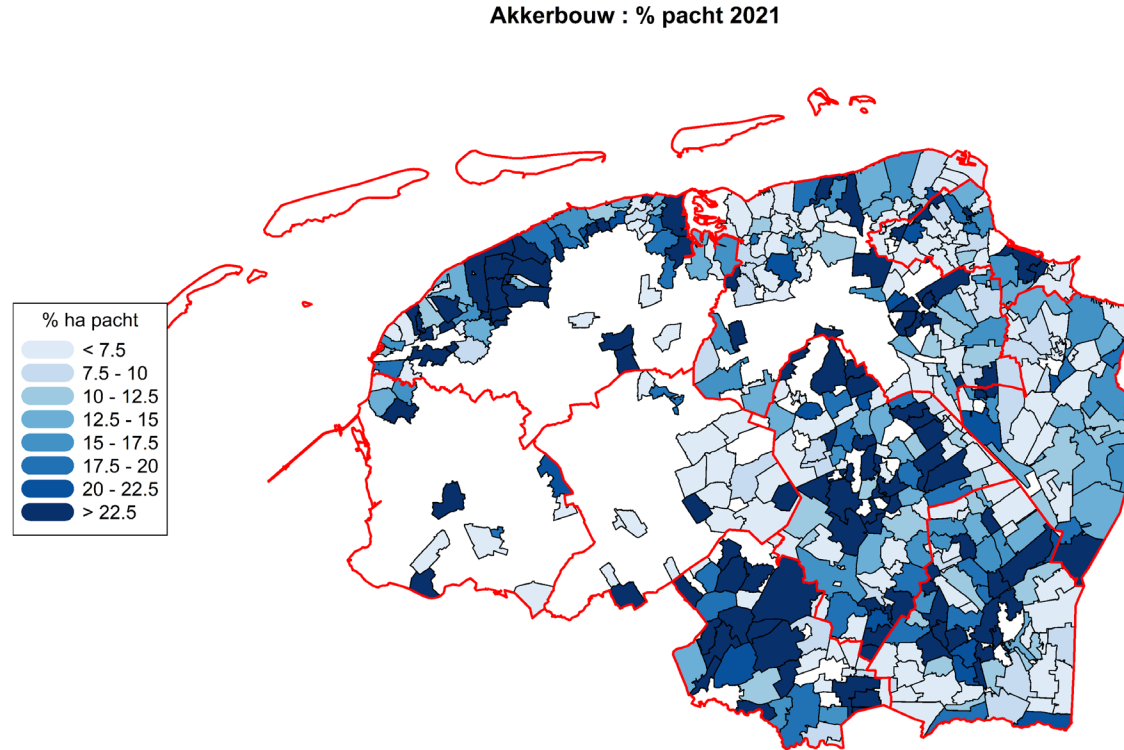
8. Aandeel eigendom op akkerbouwbedrijven (per PC4-gebied)

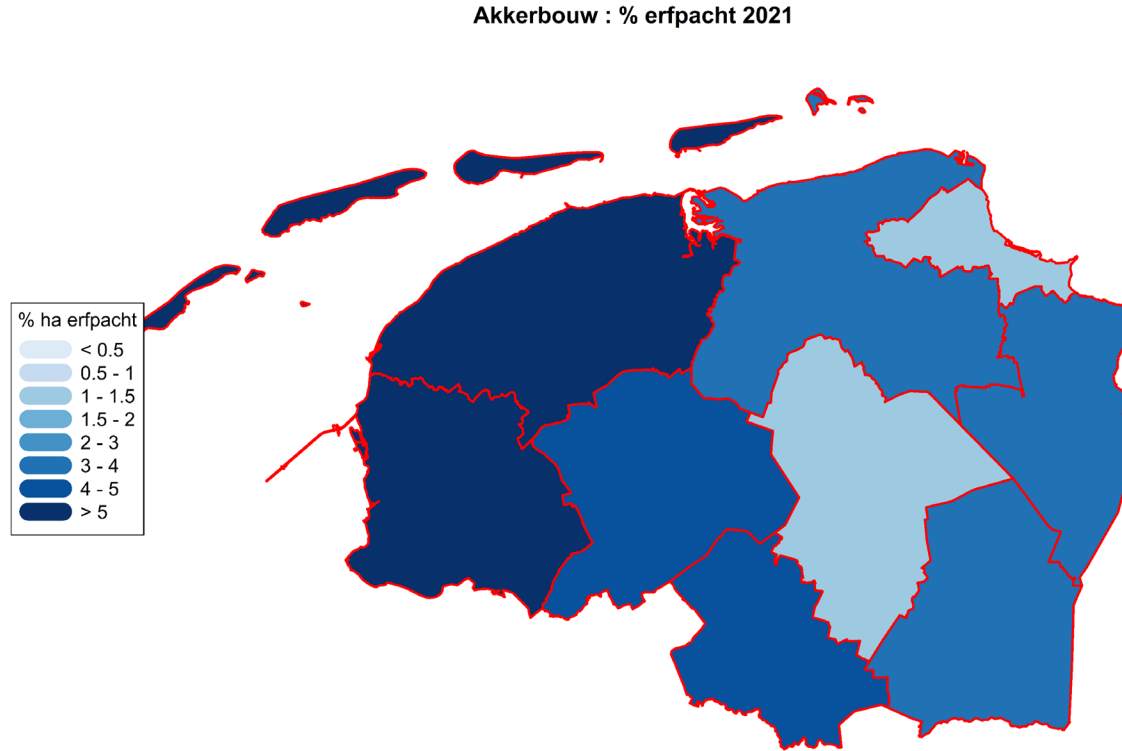
9. Aandeel pacht op akkerbouwbedrijven (per COROP-gebied)

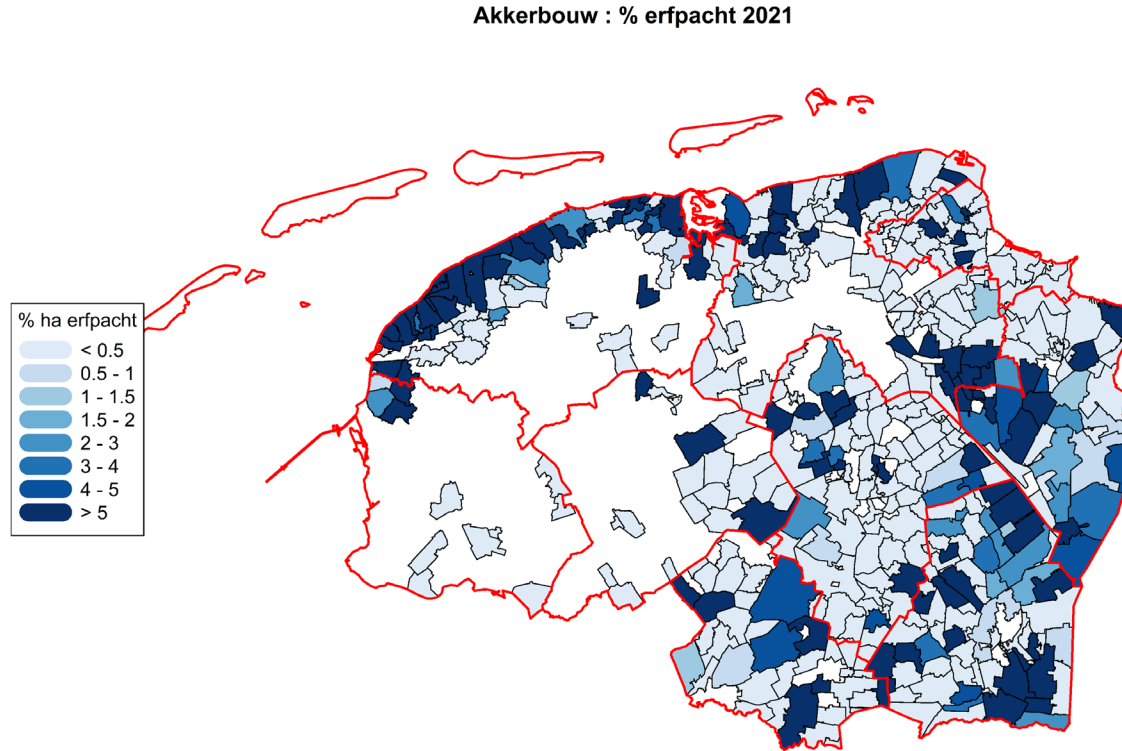
10. Aandeel pacht op akkerbouwbedrijven (per PC4-gebied)

11. Aandeel erfpacht op akkerbouwbedrijven (per COROP-gebied)

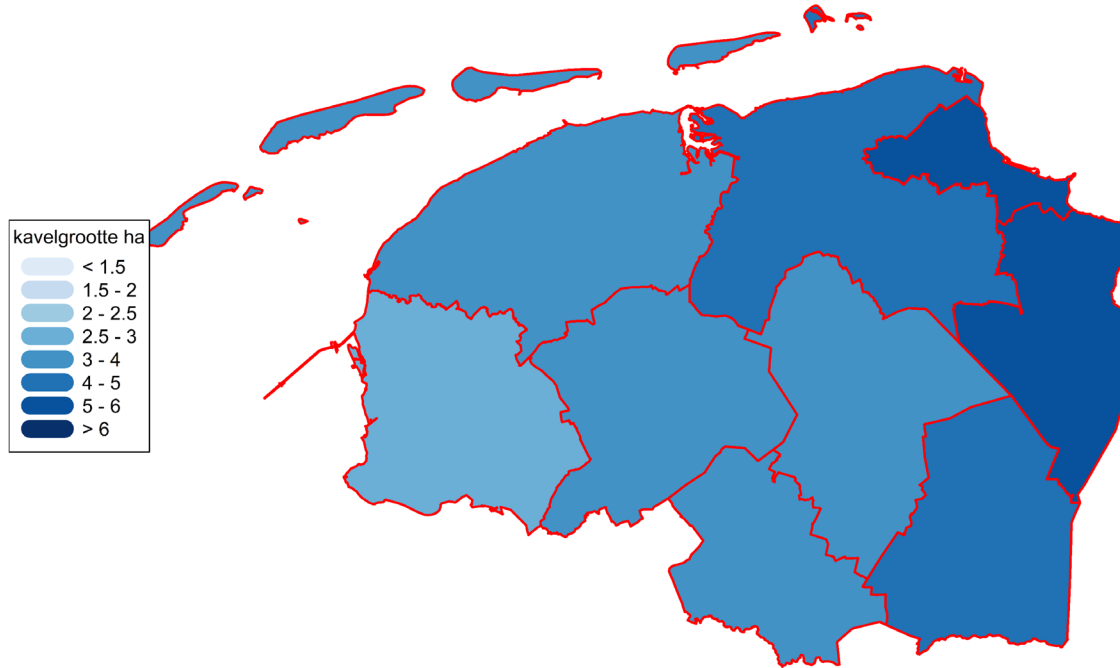

12. Aandeel erfpacht op akkerbouwbedrijven (per PC4-gebied)

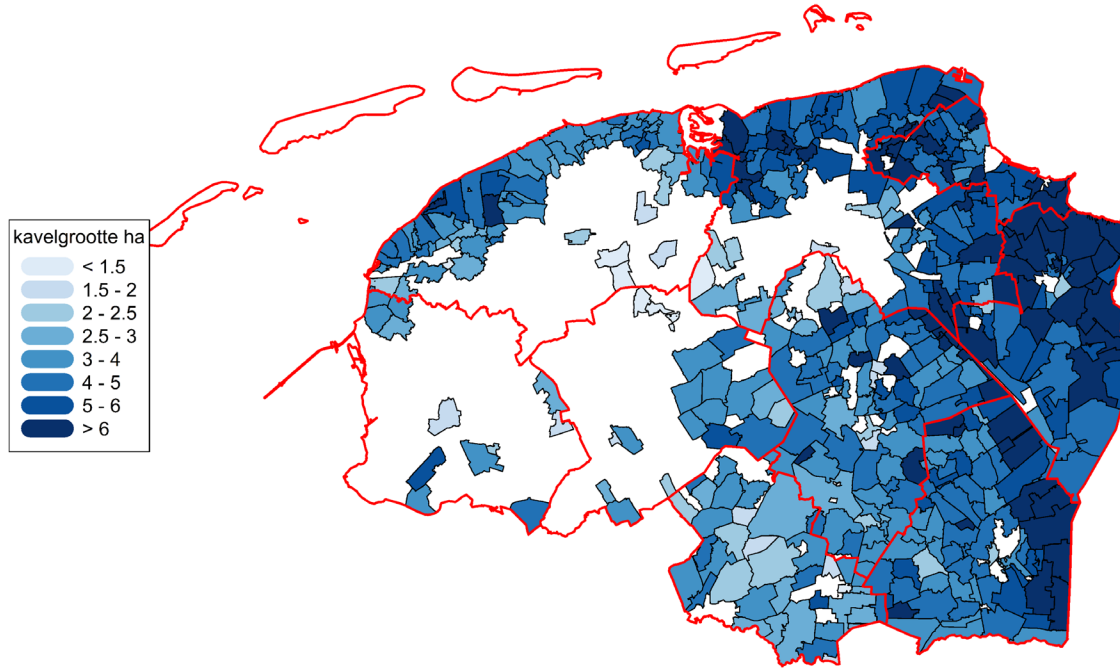
13. Kavelgrootte op akkerbouwbedrijven (per COROP-gebied)

Akkerbouw : gemiddelde kavelgrootte 2021

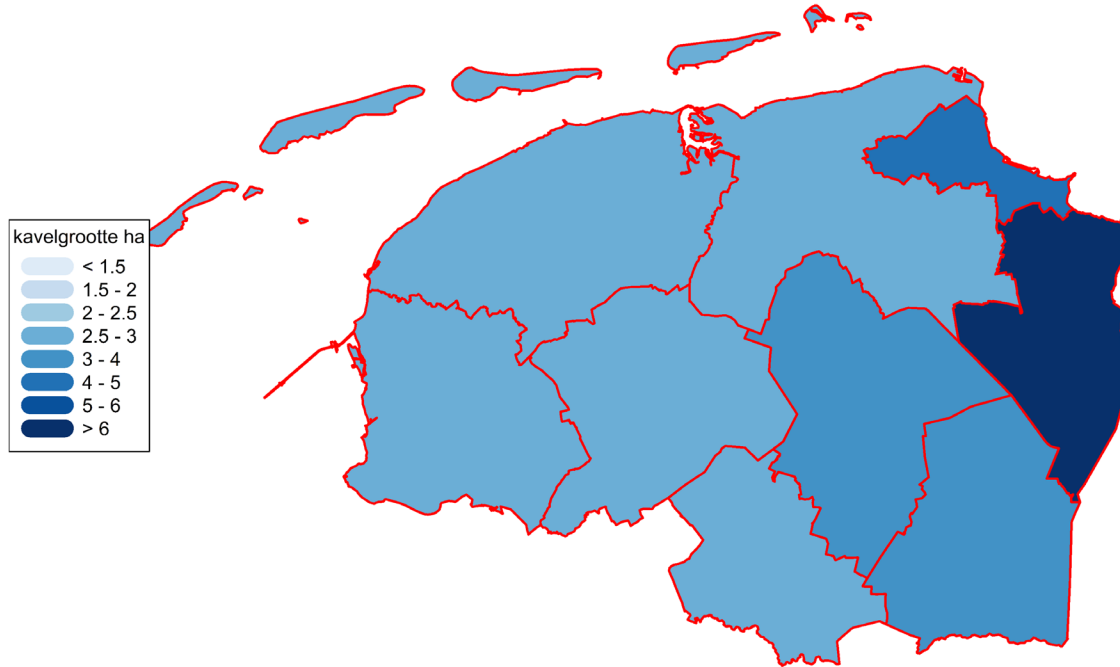
14. Kavelgrootte op akkerbouwbedrijven (per PC4-gebied)

Akkerbouw : gemiddelde kavelgrootte 2021

15. Kavelgrootte op melkveebedrijven (per COROP-gebied)

Melkvee : gemiddelde kavelgrootte 2021

16. Kavelgrootte op melkveebedrijven (per PC4-gebied)

Melkvee : gemiddelde kavelgrootte 2021

